

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SPECIALIOSIOS PEDAGOGIKOS FAKULTETAS
SOCIALINĖS PEDAGOGIKOS IR PSICHOLOGIJOS KATEDRA

Viktorija Visockytė

*Socialinės pedagogikos specialybės
magistrantūros studentė*

**PAPILDOMAS DAILĖS UGDYMAS PAAUGLYSTĖJE :
SAVIRAIŠKOS BŪDAS SOCIALIZACIJOS PROCESU**

Magistro darbas

Mokslinis vadovas
doc.dr.A.Juodraitis

Šiauliai, 2006

TURINYS

IVADAS.....	2
1. PAPILDOMAS UGDYMAS KAIP PAAUGLIŲ SAVIRAIŠKOS IR TERAPINĖ UGDYMO PRIEMONĖ BEI PAAUGLIŲ SOCIALIZACIJA KULTŪROS PAGRINDU ..	6
1.1. PAPILDOMAS UGDYMAS KULTŪRINIŲ IR SOCIALINIŲ POŽIŪRIŲ.....	6
1.2. SOCIALIZACIJA, INTERIORIZACIJA IR PAPILDOMAS UGDYMAS	7
1.3. SOCIALINĖS PATIRTIES PERDAVIMAS	9
1.4. PAAUGLIŲ SOCIALINĖ KOMPETENCIJA	10
1.5. TERAPINĖ PAPILDOMO DAILĖS UGDYMO REIŠMĖ	11
1.6. SOCIALIZACIJOS IR UGDYMO FUNKCINIAI RYŠIAI.....	16
2. PAAUGLIŲ PSICHOFIZINIS VYSTYMASIS IR SAVIRAIŠKOS YPATUMAI TAPATUMO PAIEŠKOSE	18
2.1. PAAUGLIŲ AMŽIAUS RIBOS.....	18
2.2. PAAUGLIO ASMENYBĖS RAIDA	19
2.3. PASIRENGIMAS TAPTI FUNKCIONUOJANČIA ASMENYBE	19
2.4. PAAUGLIAI IR KOLEKTYVAS, BENDRAAMŽIAI	21
2.5. PAAUGLIO POREIKIAI	21
2.6. PAAUGLIO IDEALIZMAS IR EGOCENTRIZMAS	22
2.7. TAPATUMO FORMAVIMASIS: TAPATUMO RAIDOS PROBLEMA	22
2.8. INDIVIDUALYBĖS AKCENTAVIMAS ASMENYBĖS TOBULĖJIMUI, PAAUGLIŲ SAVAVEIKSMIŠKUMAS.....	24
3. PAPILDOMAS UGDYMAS IR JO SPECIFIKA: TEIGIAMAS DAILĖS POVEIKIS	26
4. TYRIMŲ REZULTATAI.....	30
LITERATŪRA.....	47
SUMMARY	49
PRIEDAI.....	50
PIRMOSIOS TIRIAMŲJŲ GRUPĖS ANKETOS KLAUSIMŲ KORELIACIJŲ DUOMENYS	50
ANTROSIOS TIRIAMŲJŲ GRUPĖS ANKETOS KLAUSIMŲ KORELIACIJŲ DUOMENYS	57
TREČIOSIOS TIRIAMŲJŲ GRUPĖS ANKETOS KLAUSIMŲ KORELIACIJŲ DUOMENYS.....	64
ANKETA.....	70

IVADAS

Vienas sudėtingiausių ir problematiškiausių žmogaus raidos, asmenybės vystymosi periodų yra paauglystė. Šio periodo svarba ir ypatumai patraukia ne vieno pedagogo, sociologo, socialinio pedagogo, kultūrologo dėmesį. Paauglystės periodo problemas nagrinėjo nemažai užsienio ir Lietuvos autorių, pateikdami savo išvadas, tyrimus ir surinktą medžiagą vienokiame ar kitokiame leidinyje, pagausindami vertingą mokslinę informacinę medžiagą.

Svarbus paauglio brandai yra papildomas ugdymas. Papildomo ugdymo pedagogo uždavinys yra ieškoti vaiko talentų bei sugebėjimų, nes daugelis jų nėra tokie autogeniški, kad patys pasirodytų. Vaikams, jaunuoliams, paaugliams, praleidus dalį dienos mokykloje, lieka laisvalaikis.

Viena iš asmenybės ugdymo formų yra laisvalaikio praleidimas. (S. Dapkienė, 2002) Žinoma, kaip yra pastebėjusi S. Dapkienė, kad laisvalaikio praleidimo forma ir supratimas apie tai ateina iš vaikystės bei paauglystės. Kada vaikai tam tikras tradicijas bei naujoves pritaiko savo gyvenime ir tai palieka pakankamai gilų atspaudą perduodant tam tikrus įgūdžius ir tradicijas dar ateinančiai kartai. Todėl galime drąsiai teigti, kad laisvalaikio praleidimo įgūdžiai yra pakankamai svarbi asmenybės ugdymo dalis. Žmogaus elgesys formuojasi socialinės sąveikos procese. Vaiko elgesys socialinėje erdvėje, aplinkos veiksniai, mokykla, bendraamžių atstūmimas gali skatinti arba sunkinti jaunuolio psichologinę adaptaciją. (S. Dapkienė, 2002)

Visuomenės perėjimo iš vienos socialinio gyvenimo situacijos į kitą adaptacija naujoje kultūroje skatina asmenybės socializaciją. (A. Juodaitytė, 2002) Todėl galima teigti, kad prasmingai praleisdamas laisvalaikį, rezultatyviai išnaudodamas savo galimybes, efektyviai bendraudamas su bendraamžiais ir pedagogais, paauglys turi daugiau galimybių sklandžiai socializuotis ir būti naudingu visuomenės veiklai. Reikšmingas ir aktualus yra moksleivių papildomas ugdymas. (I. Zaleskienė, 2000).

Galima drąsiai teigti ir įrodyti tai tyrimais, kad organizuotas ir tikslingas moksleivių (paauglių) papildomas ugdymas turi pakankamai reikšmingą įtaką paauglių ugdymui ir jų asmenybės raidai. Aktualus ir reikšmingas yra paauglių meninis (dailės) papildomas ugdymas.

Lietuvos švietimo koncepsijos kūrėjai moksleivių papildomą ugdymą supranta gana

plačiai, kaip permanentinio ugdymo dalį, skirtą vaikų ir paauglių intelektualiams, techniniams, meniniams, sportiniams, socialiniams ir k. t. gebėjimams ugdyti. Sumažėjus vaikų užimtumui per pastarąjį dešimtmetį, vis daugiau jų nelanko mokyklos, nusikalsta. Vis daugiau vaikų lieka gatvėje. Pastaruoju metu daug nesimokančių ir nedirbančių vaikų vaikatauja, elgetauja gatvėse ir kitose vietose. Dažnai jie įtraukiami į nusikalstamą veiklą, girtavimą, prostituciją. Ypač didelį nerimą visuomenei kelia 14 – 17 amžiaus paauglių nusikalstamumo didėjimas, kuris daugiau nei pusantro karto viršija šio amžiaus tarpsnio Lietuvos gyventojų augimo tempus. (G. Kviešienė, Vilnius, 2000)

Papildomas ugdymas turi nemažą reikšmę asmenybės socializacijos procesui. Socializacija gali būti vadinamas procesas, kurio metu individas įsijungia į visuomenę, jos struktūrinius padalinius (socialines grupes ir bendrijas, institutus, organizacijas), perima jų sukauptą patirtį, socialines vertybes ir normas, formuoja socialiai reikšmingus asmenybės bruožus. (A. Juodaitytė, 2002)

Kaip yra nurodžiusi autorė G. Kviešienė (2000), papildomas ugdymas Europos šalių pedagoginėje literatūroje apibūdinamas trimis sąvokomis: formalus, neformalus, informalus.

Formalus papildomas ugdymas pasižymi tuo, kad jo poveikis vaiko asmenybei yra tikslingas ir prognozuojamas. Formaliojo ugdymo institucijos (meno, muzikos, dailės, sporto ir kt. mokyklos) dirba pagal standartizuotas programas. Todėl jas baigusiems užtikrinamas tam tikras valstybinis standartas. Veikla tokiose institucijose turi būti gerai organizuota, struktūrizuota, skirta identifikuotai grupei, siekiančiai panašių tikslų. Šiose mokyklose suteikiama galimybė moksleiviui sistemingai lavintis pasirinktoje srityje.

Muzikos, meno, dailės, sporto ir kt. mokyklos turėtų atlikti šias funkcijas:

- 1) ugdyti vaiko gabumus ir tenkinti poreikius, skatinti saviraišką, gebėjimą kūrybiškai reikštis mėgėjiškumo lygyje, suteikti kompetenciją dalyvauti atitinkamoje kultūros srityje.
- 2) ypatingai gabiems tos srities vaikams teikti ikiprofesinį pasirengimą;
- 3) atlikti švietėjišką funkciją vietos bendruomenėje.

Kaip pažymi I. Zaleskienė, pagrindinis papildomo ugdymo tikslas – asmenybės prigimties savitumo ir unikalumo puoselėjimas, laisvo žmogaus ir piliečio ugdymas, mokyklos ir visuomenės, individo ir bendruomenės prasmingos sąveikos siekimas.

Papildomo ugdymo tikslas taip pat yra individo socializacija - plačiąja prasme suprantama kaip nuolatinis žmogaus tobulėjimas sąveikaujant su mikro ir makro aplinka. Individas perima socialinį patyrimą, kai yra ugdomas (t.y. tada, kai jį tikslingai formuoja kiti žmonės), ir tada, kai jį veikia įvairūs stichiniai, dažnai prieštaringi socialiniai

veiksniai. Daugiausia socializaciją lemia mokymasis ir auklėjimas. Siaurąja prasme socializacija suprantame kaip specifines pedagogiškai orientuotas programas, kurių metu ugdymo institucijos, nevyriausybinės organizacijos ar privatūs asmenys siekia padėti vaikams ir jaunimui įsisavinti socialines normas bei kultūrinės vertybes. (A. Juodaitytė, 2002)

Įstatymiškai Lietuvoje -1991 m. papildomąjį ugdymą kaip ugdymo formą įteisino Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas.

1992 m. papildomojo ugdymo tikslus ir uždavinius nusakė Lietuvos švietimo koncepcija: plėtoti gabumus, tenkinti pažintinius interesus ir saviraiškos poreikius. (Lietuvos švietimo kaita, 2001)

Vardyti 2 papildomojo ugdymo būdai: nuoseklus papildomojo ugdymo institucijos (muzikos, dailės, sporto, technikos mokyklos) ir nenuoseklus papildomojo ugdymo institucijos (būreliai, studijos, klubai, draugijos ir pan.).

Temos aktualumas: Lietuvai sparčiai integruojantis į daugiamatę Europos veiklą, ypatingą reikšmę įgauna jaunimo, ypač paauglių ugdymo, auklėjimo problemos. Darbas yra aktualus vykstant Lietuvos švietimo kaitai. Bendrai Europoje pastebimas didesnis informacijos ir metodinės medžiagos apie papildomą dailės ugdymą ir įtaką asmenybei kiekis. Tyrimas papildo negausią metodinę - statistinę informaciją Lietuvoje apie tai.

Tyrimo objektas: paauglių saviraiška papildomoje meninėje veikloje.

Tyrimo dalykas: papildomas dailės ugdymas kaip paauglių saviraiškos, socializacijos dalis.

Hipotezės:

- Papildomas moksleivių (paauglių) ugdymas įtakoja jų savimonę, saviugdą, praplečia pasaulėžiūrą, atlieka dailės terapijos funkciją, įtakoja emocinę – psichinę savireguliaciją .

- Papildomai meniškai (dailine veikla) ugdomi paaugliai įgyja labiau išreikštą teigiamų asmenybės bruožų bei jie turi labiau išreikštą norą integruotis į bendrą socialinį visuomenės gyvenimą.

Pagrindiniai tikslai ir uždaviniai:

- Iširti paauglių nuostatas į kai kuriuos dailės ugdymo ir socialinių reiškinių aspektus:

a) požiūrį į grožį, estetiką;

b) papildomo dailės ugdymo poveikio vertinimą pačių paauglių asmenybės tobulėjimui;

c) papildomo dailės ugdymo poveikį aktyviai paauglio socializacijai: norui aktyviai kūrybiškai dalyvauti visuomenės socialiniame gyvenime;

d) paauglių savarankiškumą pasirenkant papildomą dailės ugdymą kaip savo laisvalaikio praleidimo formą.

- Ištirti terapinį papildomo dailės ugdymo poveikį paauglių emocinei – psichinei savireguliacijai.

Tyrimo imtis: tyrime dalyvavo viso 90 tiriamųjų paauglių (13 – 15 metų).

Dailės mokykloje studijuojančių dvi grupės po 30 paauglių, ir miesto pagrindinėje mokykloje studijuojančių viena grupė – 30 žmonių. Viso – trys grupės po trisdešimt žmonių.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, neadaptuota anketa pagal G.D.Wilson, 1989 (anketa – paaugliai apie jų pačių socializacijos ypatumus papildomo dailės ugdymo procese, 50 klausimų), anketinių duomenų tvarkymas SPSS programa.

Darbo struktūra: įvadas, 4 skyriai, lentelės ir grafikai (su tiriamąja dalimi), išvados, literatūros sąrašas, summary anglų kalba.

1. PAPILDOMAS UGDYMAS KAIP PAAUGLIŲ SAVIRAIŠKOS IR TERAPINĖ UGDYMO PRIEMONĖ BEI PAAUGLIŲ SOCIALIZACIJA KULTŪROS PAGRINDU

1.1. Papildomas ugdymas kultūriniu ir socialiniu požiūriu.

Žmogaus ugdymo socialinėje aplinkoje paskirtis – įprasminti individo būtį, suteikti jam jėgų egzistuoti, gyventi, kurti ir dirbti savo bei kitų labui per visą gyvenimą. Ugdymas turi veikti žmogaus bejėgiškumą, nepasitikėjimą savimi, asmenybės tobulėjimo sunkumus (L.Jovaiša, 1993).

Papildomas ugdymas yra savita kultūros forma. Kultūra ir visuomeninis gyvenimas sąveikauja su žmogaus socialinių ir kultūrinių savybių kompleksais. Kultūrą suprantame labai plačiai, įjungdami į šią sampratą tiek materialiuosius, tiek ir idealiuosius socialinio gyvenimo produktus. Dažniausiai kultūra ir skirstoma į šias dvi sudedamąsias dalis, reiškiančias dvi žmonių gyvenimo sritis: materialiąją (darbo priemones, kasdienio naudojimosi daiktus, aprangą, pastatus, susisiekimo priemones ir pan.) ir dvasinę (kaip tam tikrų grožio, gėrio, tiesos idealų visumą ir kaip kompleksą vaizdinių, simbolių, papročių, tradicijų, kurių pagrindu šie idealai tampa reikšmingi ir atsispindi vaizdiniuose).

Kaip pažymi autorė A.Juodaitytė (2002), ką tik atėjęs į pasaulį kūdikis yra žmogus, bet ne asmenybė, nors jame jau užprogramuota reali galimybė tapti asmenybe ateityje. Taigi ne kiekvienas žmogus - asmenybė. Tačiau, antra vertus, bet kuris žmogus (ne tik genialus, talentingas ar itin socialiai ryškus), atspindintis svarbiausius savo visuomenės socialinius ir kultūrinius bruožus bei aktyviai veikiantis joje kaip subjektas, gali būti vertinamas kaip asmenybė. (A.Juodaitytė, 2002). Būta daug bandymų apibūdinti ugdymą. Kai kurie tyrinėtojai (cit. Kon, 1998, Semionov, 1993, Juodaitytė, 2002) išskiria keletą ugdymo aspektų:

- ugdymą plačiąją socialine prasme, pripažindami visuomenės poveikį žmogui;
- ugdymą plačiąją edukacine prasme, turint galvoje tikslingą ugdymą, vykdomą mokymo – auklėjimo įstaigose;
- ugdymą siaurąją pedagogine prasme, tai yra ugdymo veiklą, kurios tikslas formuoti tam tikrą požiūrį, įsitikinimų sistemą;
- ugdymą dar siauresne prasme – kaip atskirą uždavinių sprendimą.

Štai, pavyzdžiui, Šiaulių dailės mokyklos dailės ugdymo kurso tikslai ir nuostatos (2002):

1. Plėtoti ugdytinių intuityvų supančio pasaulio įvairovės suvokimą;

2. Puoselėti vaikų kūrybos spontaniškumą ir individualumą;
3. Žaidybine forma supažindinti su pagrindiniais vizualios raiškos elementais ir būdais;
4. Plėsti vaizduojamą patirtį bei ją panaudoti savo išgyvenimų ar idėjų vaizdavimui.
5. Formuoti pirminius stebėjimo, analizavimo ir interpretavimo įgūdžius.
6. Suteikti pradines elementariąsias žinias apie pagrindines žinias apie pagrindines dailės šakas.
7. Ugdyti dailės kūrinio suvokimo pradmenis.
8. Skatinti domėtis savo krašto kultūra, tapti pilnaverčiais kultūrinio gyvenimo dalyviais.
9. Formuoti pradinius įgūdžius dirbant su įvairiomis medžiagomis bei priemonėmis, supažindinti su skirtingomis atlikimo technikomis.
10. Formuoti vizualinio komunikavimo gebėjimus.
11. Realizuoti bendrajame ugdyme įgytus gebėjimus.

Pasak R.Kalpokienės (2000), skirtinguose požiūriuose į ugdymą galima atpažinti vieną iš dviejų metodologinių nuostatų: antropocentrinę, besiremenčią humanistinio ugdymo idealais, kai ugdymo centre – žmogus, ir sociocentrinę, akcentuojančią autoritarinį poveikį, nurodantį, kad ugdymas – visuomenės ir joje vyraujančių jėgų dalykas, kuriame individas turi paklusti.

Papildymo principą ugdymo moksle pirmasis pradėjo taikyti Semionov (1993). Šis principas nusako ugdymą kaip vieną iš žmogaus vystymosi veiksnių, papildančių gamtinę, socialinę ir kultūrinę įtaką žmogui.

Kaip paminėjo autorius G.Navaitis (2001), socialinių ir ekonominių Lietuvos visuomenės pokyčių laikmetis ir jam būdingas tradicijų bei vyresniosios kartos autoriteto silpnėjimas sustiprina paauglių negatyvumą, nerimą, egzistencinės tuštumos jausmą. Paauglio ryšių su aplinkiniais, vertybėmis, visuomene ir moderniomis technologijomis irimas, visuomeninių procesų nesuvokimas, o drauge negalėjimas rasti savo vietos visuomenėje išgyvenami kaip kaip bejėgiškumas.

Pabėgimai iš namų, alkoholio bei narkotikų vartojimas, vandalizmas, savižudybės dažnai yra ir paauglio asmeninių sunkumų bei jo konfliktų su socialine aplinka išraiška. Todėl tinkamas laisvalaikio praleidimo tradicijų ugdymas jauname amžiuje padeda suformuoti tinkamus veiklos įgūdžius, ugdo sveiką požiūrį į veiklą, kuri gali būti naudinga, o ne žalinga aplinkiniams. (G.Kvieskienė, 2000)

1.2. Socializacija, interiorizacija ir papildomas ugdymas

Kalbėdami apie paauglio asmenybės raidą, neturėtume praleisti socializacijos proceso svarbos. Socializacija padeda įsijungti į visuomenės gyvenimą, bet ir įgyti

socialinio statuso vaidmenis, o kartu socialiai keistis. (A. Juodaitytė, 2002)

Socializacija – lot. socialis – visuomeninis – istoriškai nulemtas socialinės patirties perėmimas ir aktyvus atgaminimas individo veiklos ir bendravimo procese. (Tarptautinių žodžių žodynas, 2000)

Socializacijos pagrindu vyksta potencialių kiekvienos asmenybės galimybių ir gebėjimų realizacija.

Socializacija dažniausiai vyksta per grupinę patirtį. Tačiau būtina įvertinti šiame procese ir individualios patirties vaidmenį, be kurios nebūtų įmanoma suvokti vieno svarbiausių socializacijos šaltinių, t.y. kiekvienos asmenybės unikalumo, kuris egzistuoja net ir tada, kai socializacijos sąlygos yra vienodos ar panašios. Etnis, apimantis žmonių tarpusavio santykių sociume problemas, grįstas gėrio, teisingumo, sąžiningumo supratimu. Kartais sociologijoje (cit. D. Goulder, 1973; E. Goffman, 1967, A. Juodaitytė, 2002) socializacija yra suprantama kaip individo adaptacija išorinėje aplinkoje. Ji gali būti suvokiama per tiesioginį individo istorinės patirties visuomenėje perėmimą ir asmenybės prisitaikymą joje, „asmenybės ypatingumas yra ne jos kraujo sudėtis ar abstrakti žmogaus fizinė prigimtis, o jo socialinė vertė“ (1989, p. 72). (A. Juodaitytė, 2002)

Kaip pastebi A. Juodraitis (2004), asmenybės elgesys, skatinantis individą aktyviai ir tikslingai sąveikai su socialine aplinka bei sukuriantis tam tikrų prielaidų socializacijos proceso sėkmei (arba nesėkmei), dėl savo struktūros, veikimo mechanizmų ir funkcijų yra sudėtingas darinys, kurį besąlygiškai galima įvardinti ir kaip prigimties bei patirties sąveikos rezultata.

Asmenybės socialaus elgesio formavimui(-si) būtina atitinkamų ir pakankamai skirtingai funkcionuojančių (prioritetų aspektu) sąlygų sistema, kurios hierarchinė struktūra yra gana kompleksiška (biogenetiniai, sociogenetiniai, psichosocialiniai, sociokultūriniai, psichopedagoginiai ir kiti veiksniai) ir ypač kintanti atsižvelgiant į šiuos veiksnius lemiančių sudėtingų procesų komponentų trikdymo intensyvumą. (A. Juodraitis, 2004)

Sociologas R. Berhmanas (1995, p.37, cit. A. Juodaitytė) žmogaus socialinį statusą - vaidmenį - aiškina kaip „socialumo dinaminį aspektą“, žymintį žmogaus socialinę padėtį visuomenėje.

Todėl socializaciją galime apibūdinti ir kaip individo dialektinės sąveikos su socialine aplinka procesą, kurio metu pirmiausia yra realizuojamos žmoguje slypinčios prigimtinės galios. Antra, visuomenė kaip tam tikra žmonių bendrija, įjungdama individą į joje egzistuojančias struktūras, suformuoja jame socialiai reikšmingus asmenybės bruožus, šiame procese aktyviai dalyvaujant ir pačiam individui. (A. Juodaitytė, 2002)

Antrasis procesas - interiorizacija. Tai socialinių normų ir vertybių perėmimas ir jų

perėjimas į vidinį žmogaus pasaulį. Išorinių komponentų perėjimas į vidinį nulemtas kiekvienos konkrečios asmenybės struktūros, kuri yra suformuota prieš tai buvusios socialinės - istorinės patirties. Asmenybė socialinėje aplinkoje „neištirpsta“, o aktyviai su ja sąveikauja.

Rusų mokslininkė G. Andrejeva (1998), socialinės psichologijos vadovėlio autorė, teigia, jog optimalus socializacijos termino ir esmės suvokimas yra galimas tik žmogaus veiklos koncepcijos pagrindu. Ji apibrėžia socializaciją kaip „dvipusį procesą, kuris sujungia individo socialinės patirties perėmimą jam pačiam aktyviai dalyvaujant socialinėje aplinkoje kaip socialinių ryšių sistemoje ir socialinių ryšių sistemos atsigaminimą, kuri skatina individo įsijungimą į socialinę aplinką“ (G. Andrejeva, 1998, p. 271, cit.A.Juodaitytė, 2002)

Daugelis socialinės psichologijos ir sociologijos mokslininkų (G. Andrejeva, 1998, J. Clausen, 1988, D.Goslin, 1969) socializaciją apibūdina kaip :

- socialinės patirties perėmimą, kurio procese ir „susikuria“ konkreti asmenybė (G. Andrejeva, 1998, p. 115);
- individo „priartėjimą“ prie visuomenės vertybių, socialinių santykių, įsijungimą į socialines grupes ir į visuomenės kaip socialinės bendrijos gyvenimą (J. Clausen, 1988; D. Goslin, 1969).(A.Juodaitytė, 2002)

1.3. Socialinės patirties perdavimas

Viena vertus, tai - visuomenės socialinė istorinė patirtis, sociokultūrinė informacija (žinių pavidalu), antra, - tai elgesio taisyklių, normų sistema ir kt. Turinys funkcionuoja dėl dviejų procesų: perdavimo ir perėmimo. Patirties perdavimas gali būti suvokiamas kaip tikslingas poveikis asmenybei arba kaip stichinis, spontaniškas, procesas, tačiau turintis įtakos jos formavimuisi. Šiuo pagrindu gali būti išskirtos dvi socializacijos kryptys: organizuota (tikslinga) ir neorganizuota .(A.Juodaitytė, 2002)

Asmenybės aktyvumo principas leidžia geriau suvokti socializacijos termino prigimtį ir esmę, kurią I. Konas apibūdina kaip „individo ir visuomenės tarpusavio sąveikos procesus, kurie vyksta individo daiktinės - pertvarkomosios veiklos pagrindu“ (1988, p. 74). Tokios veiklos rezultatas yra nauja, konkreti individo socialinė patirtis.

I. Konas socialumą (netgi vaikystėje) nagrinėja kaip tam tikrą asmenybės savybę, atitinkančią visuomenės gyvenimo ypatybes tam tikrame istoriniame jos raidos etape.

Todėl aptariant individo sąveiką su istorine - socialine visuomenės patirtimi, galima kalbėti ir apie socialumą kaip socializacijos pasekmę bei asmenybės savybes, atliepančias visuomenės gyvenimo tikslus. (A.Juodaitytė, 2002)

Socializacijos procesas, kurio metu įgyjamos šios savybės, atspindi žmonių tarpusavio santykius ir jų tarpusavio socialinę priklausomybę.

Socializacija gali būti apibūdinama ir kaip socialinis asmenybės tapsmo procesas, kurio pagrindą sudaro vertybių, normų, nuostatų bei elgesio pavyzdžių, būdingų tai ar kitai visuomenei, socialinei bendrijai. Taigi tik gyvendamas socialinėje aplinkoje individas įgyja tam tikrą „socialinę programą“ (cit.G. Ritzer, 1988, p. 73, A.Juodaitytė, 2002)

Pirmąją socialinio bendravimo patirtį žmogus įgyja dar prieš išmokdamas kalbėti. Būdamas sociumo dalis, jis susiformuoja subjektyviąją patirtį, kuri tampa neatskiriama nuo asmenybės ir individualybės.

Kultūra padeda žmogui suprasti jį supančios socialinės aplinkos sąlygas, elgesio, veiklos būdus ir pavyzdžius, orientuoja jį į grupės, kolektyvo, organizacijos, teritorinės bendrijos, kuriai individas priklauso, žinias, normas ir vertybes. Tuo pačiu kultūra suteikia galimybę suprasti ir perimti žmonių tarpusavio sąveikos, bendravimo ypatybes, o taip pat daiktinės - praktinės veiklos darbe, buityje, šeimoje formas. Kultūros perėmimas žmogui tampa jo visaverčio gyvenimo visuomenėje sąlyga. (A.Juodaitytė, 2002). Viena iš kultūros vertybių perėmimo formų yra meninių vertybių perėmimas.

Kaip apibendrintai cituoja, pastebi J.Lisycinas, J.Žiliajeva (1989) apie teigiamą meno poveikį žmogui: kiekviena meno šaka turi savų, nepakartojamų ypatumų, savo meninių priemonių arsenalą ir savaip veikia.

„Paveikslas mums teikia visai kitokį malonumą kaip literatūros kūrinys,— pastebėjo XIX amžiaus prancūzų dailininkas E. Delakrua.— Tapyba sukelia ypatingas emocijas, kokių negali sukelti joks kitas menas. Šie išpūdžiai atsiranda dėl tam tikro spalvų išdėstymo, šviesos ir šešėlių žaismo, žodžiu, dėl to, ką būtų galima pavadinti paveikslo muzika... Tuo tapyba ir pranoksta visus kitus menus. Ji paliečia slapčiausias dvasios stygas ir sužadina joje tokius jausmus, kuriuos literatūra išreiškia taip neaiškiai, jog kiekvienas juos suvokia savaip; o tapyba iš tikrųjų perkelia mus į tų jausmų pasaulį...“ (J.Lisycinas, J.Žiliajeva, 1989)

1.4. Paauglių socialinė kompetencija

Socialinės kompetencijos sąvoka pastaruoju metu vis dažniau vartojama (R. Berhman, 1995; B. Caldwell, 1990; J. Clausen, 1988). Ji nėra tik vaiko psichologijos, tačiau ir sociologijos bei pedagogikos sritis. Sociologai dažnai kalba apie vaiko pasiekimus socializacijoje, o pedagogai - apie jo pasiekimus socialiniame ugdyme. Pedagogai socialinę kompetenciją laiko kategorija, apibūdinančia vaiko socialines galias, t.y. tuos socialinius mokėjimus ar įgūdžius, kurie suteikia vaikui galimybę orientuotis aplinkoje, o taip pat atspindi jo siekius ir gebėjimus ją pažinti.

Vokiečių sociologai ir pedagogai (cit. M. Kron, 1988; L. Krappmann, 1991, cit. A. Juodaitytė, 2002) socialinę kompetenciją suprantą kur kas plačiau. Socialinė kompetencija - tai „ne paprasti socialiniai mainai, kai keičiamasi elgesio, veiklos ar mąstymo vertybėmis bei pavyzdžiais" (cit.L. Krappmann, 1991, A. Juodaitytė, 2002). Svarbus socialinės kompetencijos kriterijus - paauglio gebėjimas prisiimti tam tikrus socialinius vaidmenis bei juos atitinkantį veiksmų repertuarą.

Jeigu socialinės kompetencijos apibrėžimą vartosime ne vien tik vaiko intelektualinės veiklos pasiekimams apibūdinti, o jo socialinius gebėjimus suprasime kur kas plačiau, reikės orientuotis ir į sudėtingą vaiko socialinės kompetencijos požymių sistemą. Tačiau jeigu mums bus svarbus veiklos nuoseklumas, bus svarbus ir tam tikras taisyklių perėmimas, jų laikymasis atliekant veiksmus. Taisyklių laikymasis gali būti ne tik pozityvus, bet ir beprasmis veiksmas, jei jos yra tik sąlyga tam tikram apibrėžtam turiniui įsisavinti arba jeigu taisyklės atlieka tik organizacinį veiklos suderinamumo su kitais (mokytojais ar vaikais) tikslą. Vaikas savo „užslėptą vidinį veikimo planą lyg atiduoda grupės, bendruomenės „apžiūrai" ir derina jį su kitų turimais planais". Tokiu būdu vaikas patenka į sudėtingą socialinių santykių, nuomonių, veiksmų sferą ir tuo sustiprina individualią grupinę socialinę kompetenciją. (J. Kolominskij, 1997, p. 21, A. Juodaitytė, 2002)

1.5. Terapinė papildomo dailės ugdymo reikšmė

Papildomo dailės ugdymo pamokose praktinė veikla įgyja ir terapinę reikšmę. Neįgaliesiems integruojantis ir socializuojantis, vis dažnesnis reiškinys yra dailės mokykloje besimokantis neįgalus paauglys. Vykstant aktyviai neįgaliųjų integracijai, gana dažnai galime pamatyti neįgalų asmenį, studijuojantį papildomo ugdymo įstaigoje. Dažnai yra būtent išskiriama terapinė papildomo ugdymo reikšmė.

Žmonija kuria nuo pat gyvavimo pradžios, o vaikas - nuo pirmųjų gyvenimo metų. Būtent šiose meninės saviraiškos ištakose atsiskleidžia pirmapradis, prigimtinis, natūralus poreikis vizualinei raiškai. Ir pirmykščių kultūrų mene ir vaikų kūryboje pasireiškia dailės terapijos esmė - ne estetinis vaizdavimas ar meniniai įgūdžiai, o savęs ir aplinkos pažinimas kuriant. Vėliau vaiko piešinys tampa naujų sąvokų apie save ir artimiausią aplinką atspindžiu. Pirmykštėse kultūrose piešinys ir spalva turėjo maginės ir neverbalinės komunikacijos reikšmę. Piešimas, vaidyba, muzika buvo pirmieji gydymo, bendravimo su gyvūnų, dievų pasauliu būdai. (A. Brazauskaitė, 2004)

Kaip tyrinėjęs vaikų piešinius, rašo Jan – Uwe Rogge (2004), psichoanalitikas Bruno Bettelheim teigia, jog ir „instinktyvus suvokimas yra galingas vaikų elgesį lemiantis

veiksny". Kol instinktyvios fantazijos, svajonės ir norai sudedami į žaidimą, tol tėvai gali aiškintis vaikų pateikiamus ženklus, kurie šią akimirką vaikams yra svarbūs.

Ir štai piešiant paaiškėja, anot J. Uwe Rogge, jog „žaidimai su figūromis, kaip jau minėjome, gali būti normalaus brendimo simbolis, o kartu jie gali parodyti ir galimus raidos sutrikimus“ (J. U. Rogge, 2004).

Aštuntą dešimtmetį Amerikos specialioje pedagogikoje įvyko svarbių pokyčių. Ypatingas dėmesys skiriamas vaikams su įvairiomis negaliomis. Šie pokyčiai pagrįsti normalizacijos idėja. Iškeliama normalių gyvenimo sąlygų neįgaliems asmenims būtinumas. Neįgalūs vaikai turi teisę į ugdymą kuo mažiau varžančioje aplinkoje. Susiformavo adaptacinės (adaptive) dailės terapijos koncepcija.

Štai, pavyzdžiui rusų mokslininkas A.I.Kopytynas (2000) rašo, jog Rusijoje terminas „meno terapija“ yra naudojamas palyginti neseniai. Sąlyginai jauna ir gydomosios – reabilitacinės, pedagoginės ir socialinės veiklos kryptis, kurią ji reiškia. Verčiant iš anglų kalbos tai - „gydymas, remiantis meninės kūrybos (dažniausiai vaizduojamosios) užsiėmimais.....“. Tačiau praktikoje meno terapija ne visada susijusi su gydymu griežtai medicinine šio žodžio reikšme. Nors jai, be abejonės, būdingi gydomieji tikslai, egzistuoja daugybė meno terapijos taikymo pavyzdžių labiau kaip psichikos harmonizavimo ir žmogaus vystymosi (pavyzdžiui, išsilavinimo praktikoje), kaip būdas spręsti socialinius konfliktus arba dar kitais tikslais.

Čia labiau išskirtinos labiau meno – terapijai būdingos savybės, lyginant su verbalinės komunikacijos psichoterapinio darbo formomis:

1. Beveik kiekvienas žmogus (nepriklausomai nuo savo amžiaus, kultūrinės patirties ir socialinės padėties) gali dalyvauti meno terapijos darbe, veikloje, kuri nereikalauja iš jo kokių nors gabumų vaizduojamojoje veikloje arba arba meninių įgūdžių. Kiekvienas, būdamas vaiku, piešė, lipdė ir žaidė. Todėl meno terapija praktiškai neturi apribojimų ją panaudojant praktiškai. Nėra pagrindo kalbėti ir apie kokių nors kontraindikacijų įvardijimus dalyvaujant vieniems ar kitiems žmonėms meno terapijos procese.

2. Meno terapija yra būtent neverbalinio bendravimo priemonė. Tuo ji tampa labai vertinga ypač tiems, kas nepakankamai sklandžiai kalba, kam sunku žodžiu apsaityti savo išgyvenimus, arba, atvirkščiai, kas per daug susietas kalbiniu bendravimu.

3. Vaizduojamoji veikla yra galinga priemonė žmonių suartėjimui, tam tikru „tiltu“ tarp specialistų (psichoterapiauto, psichologo, pedagogo ir t.t) ir kliento. Tai ypač vertinga susvetimėjimo situacijose, kontaktų gerinimui, bendravimui bei esant sudėtingai situacijai.

4. Meninė veikla daugeliu atveju leidžia apeiti „sąmonės cenzūrą“, todėl atstovauja unikalią galimybę tiriant pasamonės procesus, išreiškiant ir aktualizuojant latentinių idėjų

ir tų būsenų, tų socialinių rolių ir elgesio formų, kurie yra „išstumtame“ pavidale arba yra silpnai išreikšti kasdieniniame gyvenime.

5. Meno terapija yra laisvos saviraiškos ir savisažmoningumo priemonė. Ji turi „insait“ (į vidų) – orientuotą charakterį, suteikia pasitikėjimo atmosferą, didelės kantrybės ir dėmesingumo vidiniam žmogaus gyvenimui.

6. Vaizduojamojo meno produktai yra žmogaus minčių ir nuotaikų objektyvus liudijimas, tai leidžia panaudoti tai retrospektyviniame, dinamiškame būsenos įvertinimui, atitinkamų tyrimų ir priešpastatymų pravedimui.

7. Meno terapijos darbas daugeliu atveju iššaukia teigiamas emocijas, padeda įveikti apatiją ir neiniciatyvumą, suformuoti labiau aktyvią gyvenimišką poziciją.

8. Meno terapija grindžiama į žmogaus kūrybinio potencialo mobilizaciją, vidinio mechanizmo savireguliacijos, išgijimo. Ji išpildo fundamentalius poreikius ir saviaktualizaciją – tai žmogaus galimybių plataus spektro atvėrimas.

Dar ten pat A. I. Kopytin (2000) dėsto, jog grupinė (kolektyvinė) meno terapija:

1. Leidžia išvystyti vertingus socialinius įgūdžius.
2. Susijusi su grupės narių tarpusavio pagalbos suteikimu ir leidžia spręsti bendras problemas.
3. Iš to atsiranda galimybė stebėti savo veiksmų rezultatus ir jų įtaką aplinkiniams.
4. Leidžia įsisavinti naujas roles ir išvystyti asmenybės latentines savybes, taipogi stebėti, kaip rolinio elgesio modifikacija įtakoja tarpusavio santykius su aplinkiniais.
5. Padidina savęs vertinimą ir veda prie asmeninės identifikacijos stiprinimo.
6. Išvysto sprendimo priėmimo įgūdžius.
7. Sudaro ypatingą, „demokratinę“ atmosferą, susijusią su teisių lygybe ir grupės dalyvių atsakomybe, mažesne jų priklausomybe nuo meno terapeuta.
8. Daugeliu atveju reikalauja atitinkamų komunikacinių įgūdžių ir galimybės adaptuotis prie grupės „narių“.

Mokslininkė T. Dalley (2004) pažymi, jog bet koks asmuo, nors ir labai neįgalus, turi poreikį ir teisę į asmeninę saviraišką ir tobulėjimą. Terminas „meno terapija“ įgijo „emocinio auklėjimo“, „socialinio mokymo“, saviraiškos prasmę. Šios filosofijos įtaka praplėtė ir meninių priemonių bei erdvės reikšmę. Mene, taip pat ir dailės terapijoje, vartojami ne tik tradiciniai įrankiai (teptukas, popierius, dažai ir kt.), bet ir įvairūs buities daiktai (šukos, šepetėliai, sagos ir visi kiti daiktai, jeigu to reikia meninei raiškai). Kūrybinio proceso erdvė praranda ribas. Meniniai projektai (hepeningai, akcijos, instaliacijos ir kt.) rengiami miesto metro stotyse, gatvėse, visuomeninės paskirties pastatų holuose.

Ši dailės terapijos kryptis remiasi trimis pagrindiniais principais:

- a) kūrybinė patirtis leidžia normalizuoti neįgalaus vaiko raišką,
- b) kūrybinė patirtis gali būti adaptuota unikaliesiems neįgalaus vaiko poreikiams tenkinti,

c) dirbantis specialistas turėtų būti nuovokus stebėtojas, sprendžiantis adaptacines problemas ir tyrinėjantis kūrybinį patyrimą. Išorinių aplinkybių, palaikančių ar ignoruojančių jo vaiko veiklą, asmeninius sprendimus, daugiareikšmiškumas įtakoja jo mokymo(si) stilių. Vaikas gali priimti apibendrintus, toje aplinkoje labiausiai ir dažniausiai taikomus tikrovės pažinimo būdus arba kūrybiškai ieškoti naujų, iki tol mažai žinomų būdų. Taip atsiranda „vaiko veiklos ir jo pasiekimų privatumas“, o mokymas(is) tampa ne tik bendra, kolektyvine veikla, bet ir asmeninių vaiko atradimų sritimi. Vaikui tenka savitai siekti tikslų. Jeigu pedagogas atmeta „vaiko privatumą“ mokymo(si) procesuose, kartu jis atmeta ir vaikams reikšmingus simbolius (žinias, taisykles ir kt.).

Dailės terapeutas (pedagogas) turi būti kūrybingas: vienoje situacijoje jo paskirtis - koreguoti veiksmus, o kitoje - leisti elgtis spontaniškai, kad vaikas galėtų laisvai išreikšti save. (A. Brazauskaitė, 1994). Laisvoji meninė raiška vaikui suteikia pasitikėjimo jėgomis ir formuoja pasitenkinimo jausmą. Nevaržomoje aplinkoje vaikas peržengia neužtikrintumą ir pradeda laisvai reikšti savo baimes, poreikius ir fantazijas. Vaikų psichoterapijos pradininkai bei meno terapijos pionieriai įvertino, kad meninė saviraiška vaikui yra prigimtinis ir natūralus bendravimo ir pažinimo būdas. Todėl žaidimus ir piešimą jie taikė kaip vienintelę terapinę priemonę. Būtent tada, kai verbalinė raiška dar nesusiformavusi ir žodžiais ar sakiniiais sunku išreikšti savo išgyvenimus, meninė saviraiška tam puikiai tinka. Todėl vaikų psichoterapijoje yra taikoma žaidimų terapija, dailės terapija, muzikos terapija, dramos terapija ir kt. Saugioje aplinkoje, nevaržant draudimams ir nuorodoms, spontaniškai žaidžiant, piešiant ir pan., vaikas gali „kalbėti“ sau ir kitiems apie save ir savo pasaulį. (A. Brazauskaitė, 2004).

Tokiu požiūriu į meninę saviraišką grindžiama pirmoji susiformavusi dailės terapijos kryptis - psichoanalitinė dailės terapijos koncepcija. Teorinį šios krypties pagrindą sudaro S. Froid'o, C. G. Jung'o, M. Klein, M. Milner, M. Naumberg, D. Winnicott'o ir kt. darbai. Esminis psichoanalitinės dailės terapijos tikslas - tai, kas nesąmoninga, paversti sąmoningu. Nesuvoktus išgyvenimus, nuoskaudas, pasąmoninę agresiją kūrybiniame procese paversti suvoktu ir įvertintu patyrimu. Vaiko saviraiškos gebėjimai yra stebimi spontaniškos raiškos procese. Šios krypties atstovai įsitikinę, jog kūrybinis procesas padeda formuoti tinkamą socialinį elgesį. Meninė veikla įgalina vaikų kūrybai plėtotis nuo stereotipinių simbolių originalios saviraiškos link. Kūrybiniame

procesė vaikai gali simboliškai išreikšti tiek pozityvius, tiek negatyvius troškimus bei impulsus. Laisvoji meninė raiška vaikui suteikia pasitikėjimo jėgomis ir formuoja pasitenkinimo jausmą. Nevaržomoje aplinkoje vaikas peržengia neužtikintumą ir pradeda laisvai reikšti savo baimes, poreikius ir fantazijas. Esminis šios koncepcijos principas yra normali vaiko raida, kaip pagrindas neįgalių vaikų augimui ir meninei raiškai suprasti. Dailės terapeutas (pedagogas) turi ieškoti neįgalaus vaiko galimybių. (T. Dalley, 2004)

Apibendrinant požiūrį į raidos dailės terapiją, išryškėja trys pagrindiniai principai: a) kūrybingumas gali prisidėti ugdant pažintinę bei emocinę raidą, b) yra kūrybinio proceso bei vaiko elgesio su dailės ir aplinkos priemonėmis pakopos ir etapai, c) dailės terapeuto vaidmuo raidos dailės terapijoje dažniausiai yra aktyvus. Jis veiklą nukreipia, įvertina, vartoja stimuliuojančias priemones ir nustato elgesio ribas. (T. Dalley, 2004) Apibendrinant galėtume pabrėžti, kad kūrybinis procesas gali būti taikomas stiprinant silpnąsias vaiko puses:

- Kūrybiniame procese spontaniškai galima reikšti ir įsisąmoninti negatyvius išgyvenimus bei jausmus.

- Kūrybiniame procese neįgalus vaikas gali jaustis lygiaverčiu, nes stiprinama savivoka bei mažinama įtampa, atsiradusi dėl jo neįgalumo.

- Kūrybiniame procese galima plėsti pažintines vaiko galimybes.

- Kūrybiniame procese galima modifikuoti nepageidaujamą elgesį.

- Kūrybinis procesas gali daryti įtaką raidai esant jos sulėtėjimui.

Apie terapinį teigiamą meno poveikį rašo J. Lisycinas, J. Žiliajeva (1989):

Rašytojas V. Garsinas pabrėždavo, kad dailininko talentas — tai pirmiausia jo gebėjimas kūrinuose dosniai perteikti savo požiūrį ir sujungti vidinį žiūrovo pasaulį. Tai panaudojama psichoterapijoje nuotaikai ir psichinei būsenai, o per ją — ir visam organizmui paveikti. Gydant žmoniją, patekusį į vadinamąją ribinę, panašią į neurozės, būseną, bendravimas su menu yra vienas iš būdų, kaip suaktyvinti asmenybę, pakeisti jos požiūrį į savo būklę ir tuos konfliktus, kurie sukėlė ligą. Šis metodas kartu su kitais psichoterapijos būdais duoda teigiamus rezultatus. Tai patvirtina specialūs tyrimai ir kai kurių klinikų patirtis.

Gydymo procese supažindinama su dailės kūriniais, paskui jie aptariami, diskutuojama tapybos, architektūros ir kitų menų temomis, kartais organizuojamos kolektyvinės ekskursijos į dailės muziejus. Visa tai padeda užmegzti būtiną ligonio ir gydytojo kontaktą, naujai pamatyti aplinką, savas problemas ir konfliktus, formuoja aktyvų požiūrį į gyvenimą, sugrįžus iš klinikos palengvina adaptaciją ir kontaktus su aplinkiniais.

Menas praturtina ir praplečia žmogaus požiūrių ir jausmų sritį, jis taurina, sužadina

visa, kas žmoguje yra geriausia. Todėl vaizduojamojo meno reiškinių pažinimas yra tarsi maloni psichinių traumų ir nesėkmių profilaktikos priemonė. Žinoma, kalbama apie tą gerą poveikį, kurį gali padaryti tikrų tapybos meistrų kūriniai. (J. Lisicinas, J. Žiliajeva 1989)

1.6. Socializacijos ir ugdymo funkciniai ryšiai

Socializacija gali būti dvejopo pobūdžio: reguliuojama, normatyvinė, ir nereguluojama, stichinė, vykstanti vaikui sąveikaujant su socialine tikrove. Socializacija vyksta tiek specialiuose socialiniuose institutuose, tiek ir įvairiose neformaliose žmonių bendrijose. (A. Juodaitytė, 2002)

Ugdymas yra valdomas ir tikslingas socializacijos procesas. Vaiko socialinės kompetencijos galimybės, kaip tam tikros naujos orientacijos jo tolimesnei veiklai, tuo pačiu yra ir jo socialinės veiklos struktūrų tobulėjimo pagrindas. Tyrinėdamas aplinką, manipuliudamas daiktais, vaikas pamažu pradeda suvokti jų paskirtį bei kūrybiškai juos įvaldo ir taiko veikloje. Tokiu būdu socialinės kompetencijos plėtojimas yra susijęs su vaiko individualių, socialinių galimybių bei jo autonomijos raiška. Todėl yra būtina sudaryti tam tikrą socialinę aplinką, kurioje galėtų vykti vaikui svarbūs kontaktai su žmonėmis, bei formuotųsi tikrovės pažinimo būdai.

Socializacijos procesų interpretavimas padeda pedagogams suvokti sudėtingus procesus tarp vaiko individualios, psichinės raidos ir jo sąveikos su aplinka turinio, būdų, kurių pagrindu vaikas įgyja savitą patirtį. Tampa aiškiau, kaip vaikas(ai) ją transformuoja pasitelkdamas bendravimą (ryšius su žmonėmis) ir kaip įsijungia į įvairias komunikacines sistemas (pirminę kooperaciją, bendradarbiavimą). Dėl vidinės socialinės - psichinės sąveikos vaiko pažintiniai procesai aplinkoje įgyja dinamišką pobūdį. Galiausiai sukaupta patirtis yra grindžiama vaikų pasaulio bruožais (nuostatomis, siekiais, pažiūriais ir kt.) ir tampa „aukščiausia žmogiškumo išraiška“. (M. Kron, 1988, p. 42, cit. A. Juodaitytė, 2002). Taigi pasiekimai socializacijoje, atspindintys vaikų socialinę kompetenciją, negali būti matuojami tiksliai vaikų išmuktų veiklos taisyklių rinkiniais ir atspindėti tik gebėjimus standartizuoto pobūdžio veiklai. Vaikų kognityvinės - socialinės elgsenos struktūros, kurios reiškiasi ugdymo procesuose, gali būti suskirstytos į dvi grupes: įtakančios motyvuoto pobūdžio veiklą ar tik nulemiančios šios veiklos atlikimą ir procedūras, jų nuoseklumą. (A. Juodaitytė, 2002)

Nuo šių dvejopo pobūdžio vaiko(u) apsisprendimų, kaip nurodo S. Boccockas (1995, p. 73, cit. A. Juodaitytė, 2002), priklauso ir jam reikšmingų išvadų bei apibendrinimų susidarymas. Kitaip tariant, vaiko socialinės - kognityvinės veiklos orientyrai nulemia patį veiklos pobūdį ir tai, ar informacija bus perimta impulsyviai, kūrybiškai, ieškant

individualių ar grupinių pasaulėžiūrinių interesų patenkinimo, ar ji bus nuolat analizuojama ir apibendrinama, tuo pačiu numatant nuoseklų ir planingą jos perėmimą. Pirmuoju atveju vaikams bus būdingas tam tikras išrenkamasis asmenybinis požiūris į informaciją ir į veiklą, antruoju - nuoseklus ir planingas, siekiant perimti kuo gausesnę pateiktos informacijos dalį. (A.Juodaitytė, 2002)

2. PAAUGLIŲ PSICHOFIZINIS VYSTYMASISI IR SAVIRAIŠKOS YPATUMAI TAPATUMO PAIEŠKOSE

2.1. Paauglių amžiaus ribos

Paaugliai, skirtingai nei vaikystės periodu pradeda labiau analizuoti gyvenimą, labiau mąsto apie save kaip asmenybę, kritiškai vertina savo ir vienminčių moralines savybes, charakterį.

Paauglystės amžiaus ribos yra labai sąlygiškos, dažniausiai tarp 12 ir 18 metų. Paskui prasideda jau suaugusio žmogaus periodas. Paauglystė dar kartais skirstoma į ankstyvąją — tarp 12 ir 14 metų, 15-ieji metai — lyg pereinamasis tarpsnis, o 16—18 metai—vėlyvoji paauglystė. Paauglystės pabaigos tiksliai nurodyti neįmanoma; kai kuriose šalyse paauglystė baigiasi tada, kai individas visiškai subręsta lytiškai (tai fizinis organizmo subrendimo kriterijus), kitose — kai subręstama psichiškai ir sociališkai, prisiimama atsakomybė. Psichologiniu požiūriu paauglystė baigiasi tada, kai individas suranda savo tapatumą, susikuria savo vertybių sistemą, sugeba užmegzti ir palaikyti tarpusavio draugystės ir meilės santykius, numato ateities perspektyvą. (R.Žukauskienė, 2001). Daugelis teoretikų sutinka, kad paauglys ieško savo asmeninio tapatumo, nors tai ir nėra vertinama vienareikšmiškai. Paauglystėje vyksta asmeninio tapatumo konsolidavimas, formulavimas ir apibrėžimas. Tam procesui būtina ypatinga dinaminių veiksnių sąveika, apimanti tiek paveldimumą, tiek aplinkos veiksnius. (R.Žukauskienė, 2001)

Tačiau, mėginant suprasti paauglio tapatumą, aiškėja, kad nei vienas atskiras veiksnys negali veikti atskirai nuo kitų veiksnių. Norint galutinai suprasti paauglio tapatumo raidą, reikia atsižvelgti daugelio raidos procesų tarpusavio sąveiką: į fizinį brendimą, socialinį patyrimą, kognityvinę raidą. R. Lerneris teigia, kad vienas raidos lygmuo apima asmens patirtį ir sąveiką su jo paties biologiniu brendimu (pavyzdžiui, paauglio reakcijas į fizinius pasikeitimus). Kitas lygmuo atitinka specifinę asmens sąveiką su aplinka, pavyzdžiui, socialinė patirtis. Remdamasis tokiu dialektiniu požiūriu, R. Lerneris (cit.R.Žukauskienė, 2001) teigia, kad asmens sąveika su aplinka būdinga ne tik kiekvienam lygmeniui, bet ji vyksta ir tarp skirtingų lygmenų. (R.Žukauskienė, 2001)

2.2. Paauglio asmenybės raida

Įvairių psichologinių teorijų šalininkai skirtingai aiškina paauglio asmenybės raidos priežastis ir esmę, tačiau daugelis jų sutinka, kad paauglys ieško asmeninio tapatumo. Greitai besikeičiant fizinei paauglio išvaizdai, socialiniam statusui ir psichologinėms galimybėms, jam itin svarbu suvokti esmines savo savybes, jų ištakas praeityje ir potencialias galimybes ateityje, eksperimentuojant pasirinkti psichologinius ir socialinius vaidmenis, siektinius idealus. Paauglystėje įgyjamos galimybės išeiti už aplinkybių primesto tapatumo ribų ir savomis pastangomis įgyti pasirinktą identiškumą. Antra vertus, paaugliui dažnai sunku pasirinkti, ir jis perima grupės, socialinės aplinkos nuostatas kurios gali neatitikti jo interesų. Paauglio „Aš“ raidą lemia brendimo ir statuso kaita. Jos sėkmė priklauso nuo tų uždavinių, kuriuos turi spręsti paauglys. Tarp pastarųjų pirmiausiai reikia pažymėti didesnio savarankiškumo įgyjimą (planuojant savo laiką, pasirenkant vertybes, vaidmenis ir tikslus, nustatant ryšius su grupėmis, kurioms paauglys priklauso, įgyjant atsparumą kitų įtakai, frustracijai ir gebėjimą paveikti kitus); savęs vertinimo pakitimus (reiklumo sau didėjimas, gebėjimo pasirinkti ilgalaikius tikslus raida; moralės raida). (G. Navaitis, 2001)

Paauglystė nėra krizių ar stresų periodas, tik lėtai bręsta interesų ir veiklos sistemos. Į suaugusio žmogaus amžių pereinama laipsniškai, nepertraukiamai, panaudojant ankstesnę patirtį, įgytą vaikystėje. (R. Žukauskienė, 2001)

Vyksta tolesnė psychosocialinė raida : paauglys ieško savo tapatumo. Paauglystė – pereinamasis laikotarpis iš vaikystės į suaugusio amžių. L. Pulkkinen (cit. R. Žukauskienė, 2001) tai laiko paauglio raidos pagrindu. Pasirengti suaugusio žmogaus gyvenimui – tai pasiekti emocinę ir ekonominę nepriklausomybę, įgyti socialinius įgūdžius, reikalingus pilietiniam kompetentingumui palaikyti, profesijai pasirinkti ir pasirinkti darbinei veiklai bei vedyboms ir šeimyniniam gyvenimui.

2.3. Pasirengimas tapti funkcionuojančia asmenybe

Rogerso (cit. R. Žukauskienė, 2001) nuomone, ar pasiekiami visiškai funkcionuojanti asmenybė, iš dalies priklauso nuo mūsų pasirengimo (pasiryžimo) būti atviriems patirčiai. Jei galime tobulėti ir likti atviri, padidėja mūsų sugebėjimas efektyviai funkcionuoti. Nesugebėdami būti atviri, būsime gynybiški, iškreipę patirtį ir negalėsime tobulėti. Paauglystė, paties Rogerso teigimu, yra svarbus laikas tokiam atvirumui pasiekti. Paauglys yra linkęs kartkartėmis eksperimentuoti naujomis idėjomis ir siekia pažinti skirtingus

gyvenimo aspektus. Tai ryškiai skiriasi nuo jaunesnių vaikų, kurie siekia pasikliauti kitais (savo tėvais) ir leidžia jiems vadovauti jų elgesiui, spręsti už juos ir interpretuoti jų patirtį.

Antrasis principas, kurį akcentavo Rogersas (cit.R.Žukauskienė, 2001), yra tas, jog mes turime pradėti suvokti save kaip procesą, o ne kaip statišką būtį. Paauglys pripažįsta, kad jis keičiasi, kai įsitraukia į gyvenimą. Jam labai reikšminga tai, kad elgesys gali būti vertinamas tiek pagal dabarties, tiek pagal ateities perspektyvą. Kaip rašyta anksčiau, ir Piaget (cit.R.Žukauskienė, 2001) šį bruožą pažymėjo kaip intelekto raidos pasikeitimą: paauglys pradeda suprasti, kad jo elgesys gali prisitaikyti prie tam tikros situacijos arba pasikeisti taip, kad būtų tinkamas ilgesnį laiką. Rogersas gyvenimo dinamiškumo supratimu laiko tai, kad paauglys pradeda suprasti, jog jis nėra tik savo praeities produktas. Jis pabrėžė, kad dabar gaunamas patyrimas įjungiamas į bendrą sistemą.

Trečiasis principas yra pasitikėjimas savo paties sugebėjimais. Elgesys turi priklausyti nuo mūsų resursų, supratimo, kas teisinga ir kas klaidinga. Kiekvienam paaugliui būtina išmokti prisiimti atsakomybę už sėkmę ar nesėkmę. Patirdamas tiek sėkmes, tiek nesėkmes, paauglys išmoksta efektyviau įvertinti situaciją, suprasti kitų reikalavimus, suvokti savo paties poreikius ir įvertinti atliktų ar neatliktų veiksmų padarinius. Kadangi paauglys mokosi iš savo patirties praeityje, tai tiksliau suvokia dabartį ir numato savo elgesio padarinius ateityje. Jis suvokia savo augimą, išgyvena savo sėkmes ir pasisekimą. Pasitikėjimo savimi jausmas geriausiai pastebimas, kai paauglys tiesiogiai siekia tyrinėti jį supantį pasaulį. Rogersas taip pat nurodė, kad pasitikėjimas savo sugebėjimais negali atsirasti be tiesioginės patirties. M. Mead ir R. Benedict (R.Žukauskienė, 2001) darbuose pirmiausia buvo suabejota biologiniu paauglių elgesio paaiškinimu. Jos pabrėžė kultūrinių veiksnių svarbą. Šių autorių nuomone, paauglių elgesys labiau priklauso nuo kultūrinio mokymo negu nuo biologinių veiksnių. Jos pritaria nuomonei, kad raida yra nuolatinis vientisas procesas, kurio negalima griežtai suskirstyti į stadijas. Jos kėlė klausimą, ar iš tikrųjų paauglystė neišvengiamai yra didžiulio nerimo periodas. M. Chandleris ir K. Riegelis (R.Žukauskienė, 2001) pritaria, jog abstraktus mąstymas, būdingas formaliam operaciniam periodui, gali būti ne toks naudingas asmenybei tobulėti ir formuotis tapatumui, kaip manė Piaget. Jie savo nuomonę pagrindžia tuo, kad tapatumo krizės geriau įveikiamos tada, kai naudojamos konkrečios, specifinės pastangos tam tikroms, konkrečioms problemoms spręsti. Pavyzdžiui, ieškant individo tapatumo, vienas svarbiausių konfliktų yra tai, kad paauglys ir toliau yra labai egocentriškas ir išgyvena egzistencinį nusivylimą. Jis pradeda suprasti, kad abstraktus mąstymas nepadeda jam pamatyti jo ir kitų požiūrio į realybę skirtumų. (R.Žukauskienė, 2001)

2. 4. Paaugliai ir kolektyvas, bendraamžiai

Paauglys, ieškodamas tapatumo, dažnai įtraukia ir kitus žmones. Pereidamas nuo sąjungos su šeima prie stipresnių ryšių su bendraamžiais, įgyja daugiau nepriklausomybės. Norėdamas pasitikėti bendraamžiais, turi su jais artimai draugauti. Didėjantį norą būti artimas su kitais paauglys išreiškia įvairiai; ilgai kalbėdamas telefonu, iškylaudamas su draugais ar tiesiog kurdamas ateities planus. Bendraamžiai labai paveikia visą paauglio socialinį gyvenimą, todėl kai kurie autoriai yra linkę kalbėti apie paaugliams būdingą atskirą visuomenę, savitą kultūrą, nors ne visi su tuo sutinka. Be to, Mead (cit. R. Žukauskienė, 2001) ir kiti autoriai teigia, kad spartūs socialiniai pokyčiai sukelia atotrūkį tarp kartų, ir todėl didėja bendraamžių grupės įtaka paauglio socializacijai.

Bendraamžių grupė vadovauja paauglio socializacijai, nes išsilaisvinama nuo tėvų įtakos tada, kaip įeinama į bendraamžių gyvenimą.

2. 5. Paauglio poreikiai

Paauglio poreikiai artėja prie suaugusio poreikių. Remiantis A. Maslovo siūloma poreikių klasifikacija, paauglio poreikius galima apibūdinti kaip:

- a) fiziologinius, tarp kurių stiprėja fizinio ir seksualinio aktyvumo poreikis;
- b) saugumo, kurių sustiprėjimą lemia paaugliui keliančios nerimą fizinės ir psichologinės permainos, o tenkinami jie nebe tik šeimoje, bet ir bendraamžių grupėse;
- c) nepriklausomybės, kurie remiasi naujomis paauglio kognityvinėmis ir fizinėmis galimybėmis;
- d) prisirišimo (meilės), kurie remiasi atsiskyrimu nuo tėvų ir lytiniu brandumu;
- e) pasiekimų, kurie gali turėti skirtingą pagrindą – realizuoti savo naujas kognityvines galimybes, padaryti įspūdį priešingai lyčiai, pakelti statusą bendraamžių grupėje; pasiekimų poreikis gali ir susilpnėti, jei paauglys priklauso grupei, pasižyminčiai menka motyvacija;
- f) savirealizacijos, kurie siejami su pasiekimais, ir su įsitvirtinimu visuomenėje.

Sudėtingame ir įvairialypiame asmenybės psichofizinės ir socialinės raidos procese sąveikauja daugelis kintamųjų, kurias vertinant išryškėja tam tikrų socializacijos institutų (šeimos, mokyklos, bendraamžių, žiniasklaidos ir kt.) svarba. (R. Žukauskienė, 2001).

2. 6. Paauglio idealizmas ir egocentrizmas

Paauglio ir jauno žmogaus sugebėjimas mąstyti apie tai, kaip viskas turėtų būti, užuot apsiribojus tuo, kas yra, leidžia jam būti idealistu ir visuomenės reformatoriumi.

Paauglys supranta, kad kiti žmonės gali turėti skirtingą nuomonę, tačiau dėl ribotų sprendimų ir ribotos logikos pradeda manyti, jog jis yra visų aplinkinių psichologinio pasaulio centre.

Benedict pabrėžė tęstinumo (nepertraukiamumo) ir netolydumo svarbą Vakarų kultūroje. Tęstinumas atspindi tradicinius arba tokius įsitikinimus, kurie persiduoda iš vieno raidos periodo į kitą. Netolygumas, antra vertus, reikalauja keisti įsitikinimus, vardan naujų elgesio formų atsisakoma senų. Vienas svarbiausių paauglio pasikeitimų yra perėjimas prie asmeninės, unikalios individualios pažiūrų sistemos, kuri gali būti panaudota jo gyvenimiškai patirčiai interpretuoti. Pradėjęs logiškai abstrakčiai mąstyti, paauglys labai daug laiko praleidžia mąstydamas ir konstruodamas milžiniškas sistemas, susijusias su religija, etika ir kitais filosofiniais klausimais. Formalus paauglių operacinis egocentrizmas pasireiškia tuo, kad paauglys rigidiškai tvirtina, jog, tik įgyvendinus jo milžinišką idealistinę pasaulio sistemą, pasaulis taps geresne vieta gyventi. (R. Žukauskienė, 2001).

2. 7. Tapatumo formavimasis: tapatumo raidos problema

Be to, nėra vienos nuomonės, kada pradeda formuotis tapatumas. Vieni autoriai jo šaknis išvelgia jau ankstyvoje kūdikystėje, o kiti mano, kad tai nuolatinis procesas, vykstantis visą gyvenimą. Ekspertai sutinka, kad paauglystėje ypač sutvirtėja tapatumas. Daugelis autorių teigia, kad dabartinis paauglys, formuojantis tapatumui, išgyvena sudėtingą periodą. Greitai keičiantis socialinėms normoms, tobulėjant technologijai, paauglys gali nustoti pasitikėti tais suaugusiaisiais, kurių vertybės, įsitikinimai atrodo pasenę, neatitinkantys naujausių laimėjimų. Todėl paauglys nežino, kuria kryptimi jam pasukti, kaip išspręsti problemas, susijusias su jo tapatumu. (R. Žukauskienė, 2001)

Kaip paauglių tapatumo raidą stebėjusi pastebi D.G. Myers (2000), tobulindami savo tapatumo jausmą, paaugliai paprastai išbando savo skirtingus „aš“ skirtingomis situacijomis - galbūt vienokie būdami namie, kitokie su draugais, dar kitokie mokykloje ar darbe.

Tačiau taip būna ne visada. Eriksonas įsitikinęs, kad kai kurie paaugliai anksti

suranda savo tapatybę, paprasčiausiai perimdami tėvų vertybes bei lūkesčius. Kitų tapatybė gali būti negatyvi, t. y. priešinga tėvams ir visuomenei, bet atitinkanti tam tikrą bendraamžių grupę, pavyzdžiui, tokią, kur visi yra arba skustomis galvomis, arba dažytais ir sušiauštais plaukais. Treti niekada nesuranda savęs ar niekam tvirtai neįsipareigoja. Daugumai tapatybės paieškos tęsiasi ir po paauglystės bei atsinaujina vėliau gyvenimo permainų metu.

Vėlyvojoje paauglystėje, kai daugelis pradeda lankyti universitetus arba dirbti visą darbo dieną, atsiranda naujų galimybių išmėginti kitus vaidmenis. Vyresniųjų kursų studentų tapatybė jau yra aiškesnė negu pirmakursių (Waterman, 1988). Jų tapatybė apima vis labiau teigiamą savivaizdį. Formuojasi aiškesnis, daugiau save palaikantis tapatumas. Kartu stiprėja ir ateities kontrolės jausmas (Baumgardner, 1990). (D.G.Myers, 2000)

Paaugliai, formuodami savo tapatybę, pradeda atsiskirti nuo tėvų. Dažnai jie tampa tokie, kokie yra jų draugai - „kaip visi“. Vakarų kultūroje paauglystė yra laikas, kuriam būdinga vis didėjanti bendraamžių ir mažėjanti tėvų įtaka, ypač srityse, susijusiose su asmeniniu skoniu ir gyvenimo būdu. Dauguma atsitiktinai atrinktų paauglių pareiškė, kad jie laisviau ir atviriau jaučiasi su draugais negu su šeima (Larson ir Bradney, 1988) (D. G. Myers, 2000).

Per trečiąjį gyvenimo dešimtmetį, toliau tvirtėjant tapatumui ir artimumui, emociniai ryšiai tarp tėvų ir vaikų dar labiau susilpnėja. Daugelis dvidešimtmečių dar remiasi savo tėvais, bet vėliau jaučiasi patogiau, būdami nepriklausomi nuo tėvų, ir išmoksta geriau, taip kaip draugus, juos suprasti (Frank, 1988; White, 1983) (D.G.Myers, 2000).

Daugelis teoretikų sutinka, kad paauglys ieško savo asmeninio tapatumo, nors tai ir nėra vertinama vienareikšmiškai. Paauglystėje vyksta asmeninio tapatumo konsolidavimas, formulavimas ir apsibrėžimas. Tam procesui būtina ypatinga dinaminių veiksnių sąveika, apimanti tiek paveldimumą, tiek aplinkos veiksnius. Daugelio teoretikų raidos teorijos teigia, kad tai vyksta kompleksiskai, dinamiškai, tačiau dauguma jų tyrinėja atskirus, izoliuotus segmentus, kurie nepadedą suprasti visos sistemos.

Tačiau, mėginant suprasti paauglio tapatumą, aiškėja, kad nei vienas atskiras veiksnys negali veikti atskirai nuo kitų veiksnių. Norint galutinai suprasti paauglio tapatumo raidą, reikia atsižvelgti į daugelio raidos procesų tarpusavio sąveiką: į fizinį brendimą, socialinį patyrimą, kognityvinę raidą.

Ekspertai sutinka, kad paauglystėje ypač sutvirtėja tapatumas. Daugelis autorių teigia, kad dabartinis paauglys, formuojantis tapatumui, išgyvena sudėtingą periodą. Greitai keičiantis socialinėms normoms, tobulėjant technologijai, paauglys gali nustoti

pasitikėti tais suaugusiaisiais, kurių vertybės, įsitikinimai atrodo pasenę, neatitinkantys naujausių laimėjimų. Todėl paauglys nežino, kuria kryptimi jam pasukti, kaip išspręsti problemas, susijusias su jo tapatumu.

Dar kiti autoriai, pavyzdžiui, Rogersas, tapatumo raidą mato kaip kiekvienos paauglių kartos pagrindinę problemą, ir pabrėžia, kad procesas, įveikiant tapatumo krizę, yra nuoseklus. (R. Žukauskienė, 2001)

Tapatumo formavimosi metu vaikai ir paaugliai tobulina savo elgesio ribų suvokimą.

Papildomo dailės ugdymo procese ugdytojas kaip pedagogas ir asmenybė tobulina paauglio socialinio elgesio ribų suvokimą. Kaip pažymi J. Uwe – Rogge (2005), vis dėlto tokie tinkamo auklėjimo idealai kaip nepriklausomybė, savarankiškumas ir geri santykiai be tvarkos ir atsakomybės neįmanomi - kaip neįmanoma be jų ir laisvė. Tas, kuris nori išmokyti nepriklausomybės ir savarankiškumo, pats turi būti savarankiškas ir nepriklausomas, vadinasi, privalo drąsiai apginti savo jausmus, privalo nebijoti klaidų.“

2. 8. Individualybės akcentavimas asmenybės tobulėjimui, paauglių savaveiksmiškumas

Taisyklės ir pavyzdžiai, kurie riboja vaiko elgesį įvairiuose jo raidos etapuose, neleidžia jam veikti pamėgdžiodamas suaugusių pasaulį arba - mėgaujantis prigimtinio savo asmenybės patrauklumu, kai vaikui nuolat rodomas dėmesys ir džiaugiamasi jo pasiekimais. Paauglių veikla ir mąstymas gerokai skiriasi nuo suaugusiųjų, ir nors šie dariniai saviti, jie yra normalūs ir atspindi vaikystės pasaulio specifiką.

Tokiu būdu sąveikaudamas su aplinka, paauglys kas kartą tampa savarankiškesnis. Bendraujant su suaugusiais nuolat plėtojamas jo veiksmų ir minčių diapazonas. Šioje sąveikoje jis yra ne tik pasyvus stebėtojas, bet ir dalyvis. Vaikas ne tik perima suaugusiųjų pasaulio veiklos ir mąstymo pavyzdžius, bet ir „atranda“ juos pats savarankiškai. Šiuos veiksmus nulemia vaiko psichinė - socialinė raida. Būtina tokios raidos sąlyga - vaiko tinkami santykiai su žmonėmis ir daiktais, kuriuose išryškėja vaiko, kaip socialinio individo, siekiai, kaupiama jo individuali socialinė patirtis.

Idėjos, kurios svarbios ugdymui: vaikas nuo pat savo gyvenimo pradžios yra socialinis individas, todėl, bendraujant su aplinka, nuolat plėtojasi jo savaveiksmiškumas, atsiranda sąlygos vis sėkmingiau jam integruotis į socialinius santykius. Socializacijos procesų varomoji jėga - vaiko vidiniai siekiai, kurie veikiami ir išorinės aplinkos: suaugusių žmonių požiūrio į vaiko pasiekimus ir sąveikos su vaikų formų (bendravimo, bendradarbiavimo). Ryšys tarp vaiko kalbos ir elgesio pagal taisykles, kai vaikas, pade-

damas kalbos ir dialogo, jas įvaldo ir realizuoja priimdamas sprendimus, yra vadinamas socialine vaiko kompetencija (B. Caldwell, 1990, p. 41). Antra vertus, socialinė kompetencija apibrėžiama kaip gebėjimas perimti taisykles, kurios yra tam tikra sąlyga jai realizuotis. (R. Žukauskienė, 2001)

Kaip rašo J. Uwe – Rogge, vaikui ribas ribas gali nustatyti tik auklėtojas asmenybė; asmenybė, kuri pripažįsta visas savo gerąsias savybes bei ydas ir su jomis sugyvena - tik tokia asmenybė yra pasiruošusi vertinti visas vaikų - tykių ir triukšmingų, reiklių ir dosnių, bailiukų ir pasitikinčių savimi, linkusių į apmąstymus ir impulsyvių, ardančių ir kuriančių - savybes ir, skatindama, padėdama, saugodama jas, tuo pat metu nustatyti ribas. Gerbti ir išklausti vaiką - ne tenkinti kiekvieną užgaidą ir reikalavimą. (J. Uwe-Rogge, 2005)

Nustatyti ribas - tai „nevaržyti“ vaikų, „leisti“ jiems, padrašinti, kad suvoktų savo vertę. Čia neįmanoma išvengti žaizdų ir skausmo. Tas, kuris nori apginti vaikus nuo tikrovės, paprastai atima iš jų sugebėjimą gyventi. (J. Uwe-Rogge, 2005).

Šitaip vaikai įsisąmonina ribų būtinybę - kintant ir norams, ir pačioms riboms, joms plečiantis, jas peržengiant. Ribos kartu yra ir kelio pabaiga, ir pradžia. Jos kiek laiko apsaugo, suteikia prieglobstį ir nurodo tikslą, kuris - pasiektas - skatina kitapus dairytis naujų kelių ir perspektyvų. Ribos apibrėžia artumą ir atstumą, pasitenkinimą tuo, kas pasiekta, ir pasitikėjimą naujovėmis, atsiribojimą nuo įprastų dalykų ir naujovių troškimą, ir kitus iššūkius, ir naują patirtį. (J. Uwe –Rogge, 2005)

3. PAPILDOMAS UGDYMAS IR JO SPECIFIKA: TEIGIAMAS DAILĖS POVEIKIS

Dailės ugdymas yra ir kūrybiškumo ugdymas.(D.Grakauskaitė – Karkockienė, 2002). Papildomas dailės ugdymas teigiamai ugdytojo ir ugdytinio saveikai reikalauja gero specialaus pedagogo pasiruošimo bei ugdytinio atitinkamų savybių, tinkamų ir reikalingų būtent dailės ugdymo specifikai. Gerai, kai ugdytiniai yra gabūs, kūrybingi ir darbštūs.

Kaip pastebi J.Pikūnas (2000), mažas vaikas yra savaime darbštus ir veržiasi veikti. Vyresnį vaiką reikia paskatinti, kad jis daug ką darytų ir būtinai užbaigtų tą ir kitą darbą, nes, tik juos užbaigdamas, jis patiria pasitenkinimą ir įgyja kitų pripažinimą.

Apie teigiamą meno poveikį A.Gaižutis „Meno sociologijoje“, (1998) rašo, kad: „Remdamasis anuometine psichologija, J. M. Guyau meno kūrybą laikė sąmoninga, valinga veikla. Todėl didis menas paprastai sukelia žmogui įvairių minčių ir jausmų, jis esąs sugestyvus. Jis pažadina žmonėse anaipol ne bet kokias nuotaikas ir jausmus, o, tiksliau sakant, turiningas nuotaikas ir jausmus, kurie įkvepia žmogų tobulesnei praktinei veiklai. Meno veikiamas žmogus pajunta stipresnį gyvenimo tvarkos ir harmonijos poreikį. Taigi menas pažadina žmoguje kūrybišką prigimtį, skatina jį „veikti visomis kryptimis“ ir tokia universali jo veikla turi, anot J. M. Guyau, socialinį estetinį pobūdį.“(A.Gaižutis, 1998) „menas savo ruožtu sustiprina, užtikrina, įtvirtina atjautą ir simpatiją. Menas tarsi kokia specializuota veikla, siekianti šitokių tikslų.“ (A. Gaižutis, 1998), „menas jam atrodė ne savotiškas žaidimas, o pirmiausia - kūrybinė veikla.“

„Taigi menas pažadina žmoguje kūrybišką prigimtį, skatina jį „veikti visomis kryptimis“ ir tokia universali jo veikla turi, anot J. M. Guyau, socialinį estetinį pobūdį. Menas - tai vertybių išraiška atitinkamoje socialinėje aplinkoje ir menininko jausmų išraiška. Savo gyvenimo patirtį menininkas įamžina kūrinys. Meno kūrinys neprilygsta asmeniškų menininko išgyvenimų analogui. Anaipol, pavykęs meno kūrinys žadina bendrus žmonių jausmus.“(A. Gaižutis, 1998).

Kaip rašo L. N. Stolovičius (1989), meno įtaka asmenybei įgyvendinama trim lygiais: psichofiziologiniu, kada vyksta žiūrimų, girdimų ir kitokių receptorių aktyvizacija su tolesniais fiziologinio organizmo ritmo pasikeitimais, psichofiziologinių, susijusių su meno įtaka emociniai – valios struktūrai, t.y. poveikį, įgalinantį arba psichologinį aktyvumą, arba, atvirkščiai, psichologinę organizmo iškrovą, socialiniai – psichologinę relaksaciją, kurios pagrindu menas, veikdamas asmenybę, iššaukia joje katarsio reakciją, savo ruožtu keičiančią ir harmonizuojančią asmenybę, formuojančią egzistencines asmenybės struktūras. (L.N.Stolovičius, 1989)

Natūralu, kai menininkas projektuoja savo kūrinio poveikį kitiems žmonėms. Įvairus estetiškos veiklos projektas adresuotas žmogui, žmonėms, šis produktas, skirtas kitų žmonių poveikiui, ir jau pačiame sukūrimo procese yra įkoduota tai, kaip jis bus priimamas.

Taigi, meno poveikis asmenybei atstovauja pilnutinį sisteminių akčių su ypatingu tarpusavio poveikiu tokių sudedamųjų dalių, kaip poveikio faktorius (meno kūrinys su išraiškos priemonių sistema), vidinė sistema įgyvendinant potencialias meno galimybes, t.y. meninę asmenybės sąmonę, meninį vaizduotę, vedančias asmenybės funkcijas ir asmenybės keitimosi efektą: katarsinius procesus, harmonizaciją, apsisprendimą, asmenybės savybių susiformavimą.

Būtina meninio bendravimo sąlyga yra tai, kad menininkas (komunikatorius) praneša žiūrovui, skaitytojui arba klausytojui (komunikatoriui) kažką tokio, kas leidžia pakilti virš savęs, gauti iš meninio bendravimo daugiau, nei turėjo iki tol. Didžiausias meninės veiklos sistemos tikslas – priartinimas asmenybės prie meno vertybių pasaulio (A. A. Leontjevas 1989).

Štai kitame literatūros šaltinyje pabrėžiama, kad vienas iš pageidautinų ugdytinių bruožų yra sugebėjimas kūrybiškai spręsti problemas:

"šis pagrindinis sugebėjimas yra įvairialypis. Tai sugebėjimas suprasti, kokia yra skirtingų tipų problemų esmė ir kokių atitinkamų sugebėjimų reikia, kad jas išspręstume. Tai sugebėjimas užčiuopti pagrindines problemas įveikimo strategijas, pritaikyti planingą metodą, suskirstyti problemos sprendimą į nuosekliai įveikiamus etapus. Tai gerai išugdyta laiko nuovoka - būtina beveik visų sugebėjimų savybė - ir mokėjimas optimaliai suderinti sugebėjimus. Tai sugebėjimas lanksčiai ir tinkamai naudoti nuolat besirungiančius gabumus - pakaitomis naudoti intuityvą ir analitinį mąstymą, įsigilinti ir atsitraukti, spręsti rimtai ir žaismingai, kūrybiškai ir kritiškai, ieškoti sudėtingumo ir siekti paprastumo. Ir visų pirma — tai supratimas, kaip kompensuoti kai kurių savo gabumų trūkumus ir kaip pritaikyti savitus gabumus ne tik pasirenkant problemos įveikimo būdą, bet ir pačią problemą." (cit. Crutchfield, 1966, N.L.Gage, G.C.Berliner, 1994)

Wallachas ir Koganas mano, kad šie du asmenybės matai — intelektas ir kūrybiškumas - yra iš esmės skirtingi, bet labai svarbūs individualių vaikų skirtumų šaltiniai. (N. L.Gage, G. C. Berliner, 1994).

Kūrybiškumo lavinimas klasėje yra svarbus ugdymo komponentas. Vienu metu tyrėjai manė, kad kūrybiškumas, kaip ir intelektas, palyginti nekintantis bruožas, labai nuoseklus skirtingose situacijose. Bet aplinka gali turėti įtakos kūrybiškai veiklai. Maltzmanas (1960) nagrinėjo hipotetinį mąstymą, kuris įgalina atlikti originalumo testus. Jis sudarė serijas eksperimentų, kurių metu mokė mokinius kūrybiškumo: tuomet jis

matavo, kokia jo įtaka originaliems atsakymams į neįprastus testo klausimus. Paaiškėjo, kad aplinka, skatinanti ir puoselėjanti originalumą, gali paskatinti originaliai atlikti ir tokias užduotis, kurios skiriasi nuo mokantis pateiktų užduočių.

M. Gailienės, L. Lukšienės mokslo darbe „Paauglių laisvalaikio ypatumai“ (Pedagogika, 62; 2002) buvo domėtasi, kokie paauglių gebėjimai ugdomi papildomojo ugdymo institucijose. Daugelis paauglių ypač akcentavo teigiamą papildomojo ugdymo institucijų vaidmenį ugdant pasitikėjimą savimi (14,9 proc.), teigiamas emocijas (13,5 proc.). Kai kuriems paaugliams lankymasis institucijose padeda geriau bendrauti su draugais (11,5 proc.).

Tyrinėjant papildomo meninio ugdymo įtaką paaugliams, galima atsižvelgti į kai kuriuos žmogiško mąstymo skirtumų ypatumus:

Štai B.Paskalis (1623 -1663) (cit. mokslininkas Morozov) rašė apie du proto tipus: matematinį, grindžiamą atitinkamais supratimais apie tikrovę (kuriame nesunku pažinti „mąstytoją“, pagal Pavlovą) ir betarpišką, kuriam būdinga betarpiškai jausminis tikrovės priėmimas („dailininkas“, pagal Pavlovą).

Dalinai parodoma, kad visos rūšys abstrakčiai – simbolinės informacijos labiau priimama ir perdirbama mąstymo tipo žmonių, o neverbalinės informacijos rūšys –meninio asmenybės tipo žmonių.(Morozov ir kt. 1994)

Bet meninė veikla yra glaudžiai susijusi su antra signaline sistema, remiasi intelektualiai – kūrybiniu žmogaus potencialu, kalba, mąstymu. Tikram, geram menininkui būdinga ne tik teisingas tikrovės atspindys, bet ir jos perteikimas per visuomeniškai – socialines reikšmes ir filosofinį apmąstymą. Šiuo atžvilgiu tikras didis menininkas, aktorius, muzikantas – tai savotiškas mąstytojas, pasiremiantis savo mąstymu ne į abstrakčiai – ženklinę simboliką, o į konkrečius realybės vaizdus.(Spyrkin, 1972, Gorelov, 1985, Voronin, 1982 Simonov, 1987, cit.Morozov, 1994)

Kitame literatūros šaltinyje galima rasti, kad meninių profesijų kategorijai lygintinai su nemeningų profesijų labiau yra būdinga:

- a) padidintas emocinio fono lygis, labilumas ir labiau įvairi skalė (konstancinio ir situacinio pagal Izardo – Seriabriakovos metodiką);
- b) padidinta emocionali klausa (pagal Morozovo testus);
- c) padidintas pasitikėjimas, atliekant emocinės klausos testavimą;
- d) padidintas gebėjimas apspręsti žmogaus amžių pagal balso skambesį;
- e) padidintas nerimas (pagal Spilbergerą – Chaniną),
- e) padidinta empatija (pagal Megrabjano testą);
- f) neverbalinio intelekto įvaldymas (pagal Vekslerį);

- g) ekstraversijos įvaldymas (pagal Aizenką),
- h) didesnis labilumas (pagal metodiką E.A.Golubevojės);
- i) metaforinių ir siužetinių verbaliai – neverbalių asociacijų įvaldymas (pagal Lurijos piktogramas). (Morozovas, 1994).

Pateiktų rezultatų visuma yra atspindys sudėtingos žmogaus prigimties, derinančios savyje įvairiomis proporcijomis – savybes ir mokslininko ir menininko tipo. (Morozovas, 1994)

O štai apie meninio ugdymo svarbą rašo W.Neperud (2005), šiuolaikinio meninio išsilavinimo era yra veikiamą tam tikrų socialinių ir ideologinių pokyčių, kas neišvengiamai smarkiai veikia meno konceptualizaciją, mokymąsi ir studijavimą, taip pat mokymo programas. Jauni moksleiviai ieško ženklų, simbolių, atspindinčių, aprašančių jų pasaulį. Kaip tik paminėtini menų specialybės diplomantai, ieškantys ypatingo vaizdingumo, tikėdamiesi padaryti jų pačių pasaulio įvaizdį. Tačiau tradiciniai vaizdai bei paskiros meno vertybės neatskleidžia „universalių“ tiesų, negu kad tai gali padaryti ir padaro stabilus pastovus metodiškas meno mokymas.

Vizualinė raiška yra komunikacija ir yra taip pat ir neverbalinė komunikacija. (Morozov, 1998). Štai neverbalinės komunikacijos tyrimų reikšmė tokiai psichologijos sričiai, kaip bendravimo teorija (Lomovas 1981, 1984; Brušlinskis, 1996, 1997, Polikarpovas, 1990, Znakovas 1994, Leontjevas 1997); subjekto teorija (Brušlinskis, 1996; 1997), žmonių tarpusavio supratimas ir suvokimas (Bodalevas, 1982, 1996), asmenybės psichologija, socialinė psichologija (Abulchanova - Slavskaja; 1986; Cukanova; 1985); kalbos psichologija (Rubinštein; 1976; Leontjevas, 1997, Ušakova, 1992; Pavlova, 1995; Nikonov, 1979), individualybės psichologija (Ruslanovas, 1979; Golubevas, 1993 ; psichinių būsenų diagnostika (Bechtereva 1980; Medvedevas, 1993, Bodrovas 1995, kalba ir emocijos (1974) ,o taip pat lingvistikos (Zlatousova-Poptanova; Trunin - Donskojus, 1986) yra akivaizdus. Ypatingu, labai svarbus aspektas yra neverbalinės komunikacijos tyrimas kaip meninės kūrybos pagrindas (Eizenštein; 1980, Michailovič, 1986). (Morozov, 1998)

4. TYRIMŲ REZULTATAI

4.1. Tyrimų rezultatai lentelėse ir diagramose

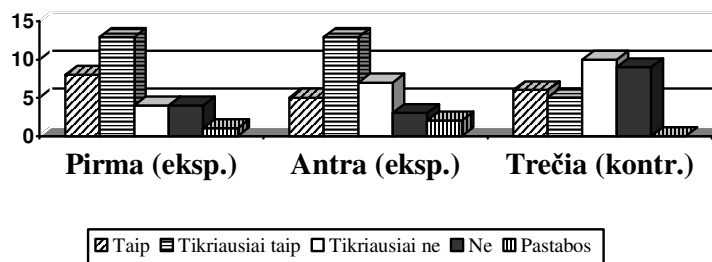
Tyrimė dalyvauja 13 – 15 metų paaugliai. Dvi grupės - pirmoji ir antroji (eksperimentinės) – paaugliai, kurie papildomai ugdomi dailės mokykloje. Pirmoji grupė – pažangiausi dailės mokykloje ugdomi paaugliai, antroji grupė – lankomumo problemų turintys, mažiau pažangūs, bendravimo problemų turintys dailės mokyklos mokiniai. Trečia grupė (kontrolinė) – pagrindinės mokyklos papildomai neugdomi arba užsiimantys papildoma fizine veikla paaugliai. Kiekvienoje grupėje tirta po trisdešimt žmonių. viso trys grupės po trisdešimt žmonių. Tyrimo duomenims naudota SPSS IR EXEL programos.

Lentelė Nr.1

Teigiamos, pozityvios nuostatos savo veiklos atžvilgiu.

	Grupės (N=30)	Taip	Tikriausiai taip	Tikriausiai ne	Ne	Pastabos
Eksperimen- tinė	Pirma grupė	8 (42,1 %)	13 (41,9 %)	4 (19,0 %)	4 (25,0 %)	1 (33,3 %)
Eksperimen- tinė	Antra grupė	5 (26,3 %)	13 (41,9 %)	7 (33,3 %)	3 (18,8 %)	2 (66,7 %)
Kontro- linė	Trečia grupė	6 (31,6 %)	5 (16,1 %)	10 (47,6 %)	9 (56,3 %)	
Iš viso		19 (100,0 %)	31 (100,0 %)	21 (100,0 %)	16 (100,0 %)	3 (100,0 %)

Manau, kad mano veikla gali pasauliui atnešti kažką gero

Tyrimas siekia atskleisti paauglių nuostatas į savo vykdomą veiklą. Tiriamųjų (eksperimentinių) grupių nariai yra pozityviau nusiteikę savo vykdomosios veiklos

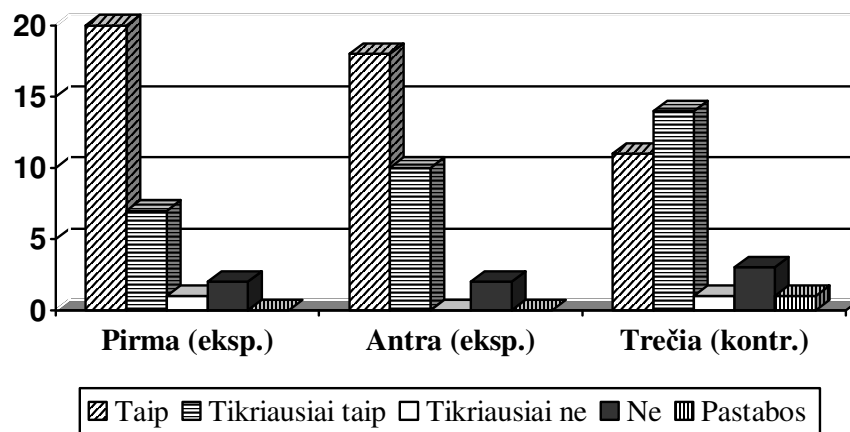
atžvilgiu. Pirmosios grupės tvirta nuostata yra stipresnė nei kontrolinės grupės bei antrosios eksperimentinės grupės. Tačiau pirmoji ir antroji eksperimentinės grupės labiau su abejojimu sako „taip“ savo veiklai nei kontrolinė grupė. Visumoje tyrimai rodo, kad papildomai dailės srityje ugdomi paaugliai labiau teigiamai nusiteikę vykdo savo veiklą. Trečiosios (eksperimentinės) grupės nariai labiau nei pirmosios bei antrosios yra neigiamai nusiteikę vykdomos veiklos atžvilgiu. Tyrimas parodo, kad papildomai ugdomi moksleiviai labiau mato savo veiklos teigiamą rezultatyvumą.

Lentelė Nr.2

Žavėjimasis grožiu, estetika.

	Grupės (N=30)	Taip	Tikriausiai taip	Tikriausiai ne	Ne	Pastabos
Eksperimen- tinė	Pirma grupė	20 (40,8 %)	7 (22,6 %)	1 (19,0 %)	2 (28,6 %)	
Eksperimen- tinė	Antra grupė	18 (36,7 %)	10 (32,3 %)		2 (28,6 %)	
Kontro- linė	Trečia grupė	11 (22,4 %)	14 (45,2 %)	1 (50,0 %)	3 (42,9 %)	1 (100,0 %)
Iš viso		49 (100,0 %)	31 (100,0 %)	2 (100,0 %)	7 (100,0 %)	1 (100,0 %)

Man patinka harmoninga, sutvarkyta aplinka

Tyrimas siekia parodyti moksleivių žavėjimąsi tvarkinga, harmoninga aplinka, grožiu. Pirmosios ir antrosios eksperimentinių grupių moksleiviai dauguma tvirtai žino, kad jiems

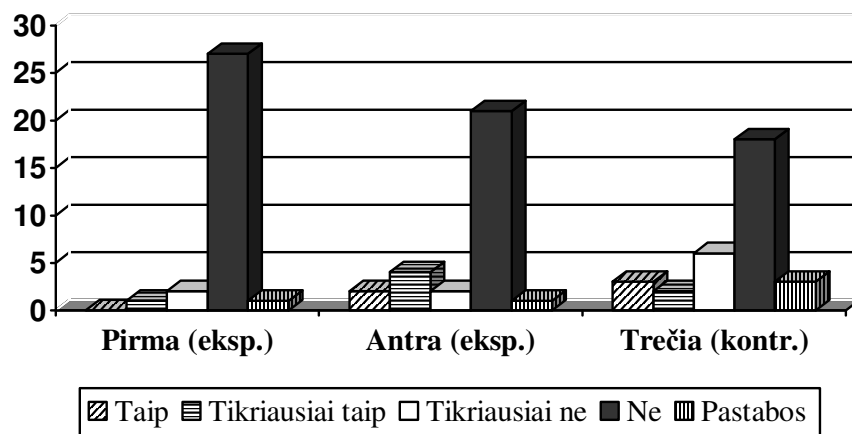
patinka harmoninga, sutvarkyta aplinka. Jų daugumos nuostatos yra labai aiškios. Trečiosios grupės moksleiviai irgi grožisi estetika, bet mažiau tvirtai, nei pirmosios ir antrosios grupių, bet labiau išreikštas „tikriausiai taip“ nei pirmosios ir antrosios eksperimentinių grupių. Tyrimas parodo eksperimentinių grupių tvirtesnes nuostatas į grožį ir estetiką. P papildomai dailės mokykloje ugdomi moksleiviai turi didesnę poreikį harmoningai, sutvarkytai aplinkai.

Lentelė Nr.3

Paauglių savarankiškumas ir sąmoningumas, apsprendžiantis papildomą dailės pamokų lankymą

	Grupės (N=30)	Taip	Tikriausiai taip	Tikriausiai ne	Ne	Pastabos
Eksperimen- tinė	Pirma grupė		1 (14,3 %)	2 (20,0 %)	27 (40,9 %)	
Eksperimen- tinė	Antra grupė	2 (66,7 %)	4 (57,1 %)	2 (20,0 %)	21 (31,8 %)	1 (25,0 %)
Kontro- linė	Trečia grupė	1 (33,3 %)	2 (28,6 %)	6 (60,0 %)	18 (27,3 %)	3 (75,0 %)
Iš viso		3 (100,0 %)	7 (100,0 %)	10 (100,0 %)	66 (100,0 %)	4 (100,0 %)

Lankau dailės pamokas, nes mama ar tėtis liepė

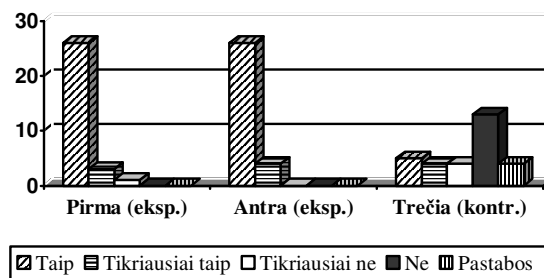
Pagal šią lentelę galima taip pat apibendrinti, jog paauglių sąmoningumas dėl lankymo motyvacijos yra pakankamai aukštas. Į anketos teiginį „lankau dailės pamokas, nes mama ir tėtis liepė, „ne““ parašė didžioji dalis moksleivių. Pirmosios (eksperimentinės) grupės nariai didžiąja dauguma patvirtino, kad jie lanko dailės pamokas ne dėl to, kad mama ar tėtis būtų liepę. Šios grupės atsakymai rodo bene didžiausią savarankišką apsisprendimą dėl papildomo dailės ugdymo lankomumo. Trečia (kontrolinė) grupė išreiškia savo požiūrį į bendrojo lavinimo mokykloje lankomas pamokas, nes jie papildomai dailės veikla neugdomi. Trečiosios (kontrolinės) grupės moksleiviai yra pakankamai savarankiški dailės pamokų lankomume, bet rezultatai žemesni, nei pirmoje bei antroje grupėse. Tyrimas parodo, kad eksperimentinės grupės moksleiviai pasižymi aukštesniu motyvacijos lygmeniu lankant užsiėmimus, jų veismams tėvai mažiau turi įtakos, jie tai daro sąmoningai.

Lentelė Nr. 4

Teigiama dailės ugdymo lankomumo motyvacija siekiant įgyti žinių.

	Grupės (N=30)	Taip	Tikriausiai taip	Tikriausiai ne	Ne	Pastabos
Eksperime- tinė	Pirma grupė	26 (45,6 %)	3(27,3 %)	1 (20,0 %)		
Eksperime- tinė	Antra grupė	26 (45,6 %)	4 (36,4 %)			
Kontro- linė	Trečia grupė	5 (8,8 %)	4 (36,4 %)	4 (80,0 %)	13 100,0 %)	4 (100 %)
Iš viso		57 (100.0 %)	11 (100.0 %)	5(100.0 %)	13 (100.0 %)	4 (100.0 %)

Lankau dailės pamokas, nes tikiuosi gauti naujų žinių, tobulėti

Tyrimas rodo, kad dailės pamokų lankymo motyvacija, siekiant žinių yra stipriai išreikšta pirmoje ir antroje eksperimentinėse grupėse. Beje, pirmosios ir antrosios grupių atsakymai

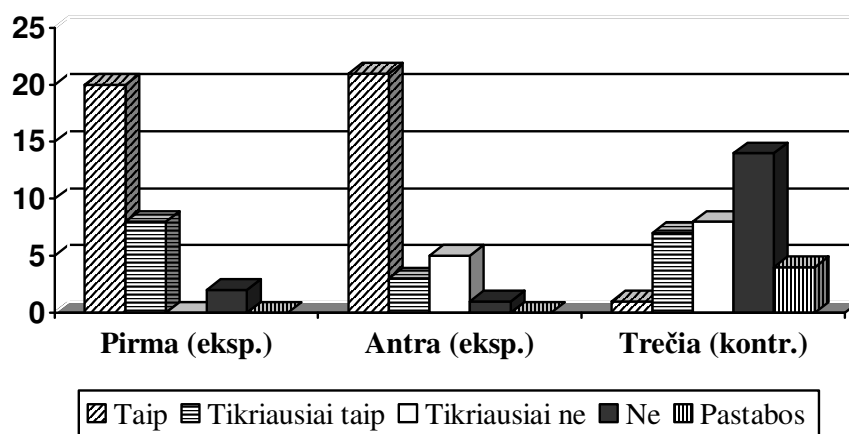
yra tarp savęs labai panašūs. Trečioji (kontrolinė) grupė, kurie nėra papildomai ugdomi dailės veikla, atsako, kad dailės pamokas lanko ir ne su motyvacija siekti žinių. Tyrimas, panašiai, kaip ir antrasis, atskleidžia eksperimentinės grupės (papildomai ugdomų moksleivių) sąmoningumą, lankant dailės užsiėmimus. Moksleiviai didžią dalimi labai sąmoningai suvokia savo lankymo motyvaciją, supranta papildomų užsiėmimų reikšmingumą.

Lentelė Nr.5

Noras aktyviai dailės veikla dalyvauti visuomenės gyvenime

	Grupės (N=30)	Taip	Tikriausiai taip	Tikriausiai ne	Ne	Pastabos
Eksperimen- tinė	Pirma grupė	20 (47.6 %)	8(44.4 %)		2 (11.8 %)	
Eksperimen- tinė	Antra grupė	21 (50.0 %)	3 (16.7 %)	5 (38.5,0 %)	1 (5.9 %)	
Kontro- linė	Trečia grupė	1 (2.4%)	7 (38.9 %)	8 (61,5 %)	14 (82.4 %)	
Iš viso		42 (100.0 %)	18 (100.0 %)	13(100.0 %)	17 (100.0 %)	

Ateityje norėčiau surengti savo kūrybos parodą

Tyrimas siekia atskleisti moksleivių norą aktyviau dalyvauti papildomo ugdymo veikloje. Ateityje savo kūrybos parodą norėtų surengti antrosios (eksperimentinės) grupės moksleiviai. Šie moksleiviai mokykloje pasižymi nuomonės savitumu bei turi bendravimo

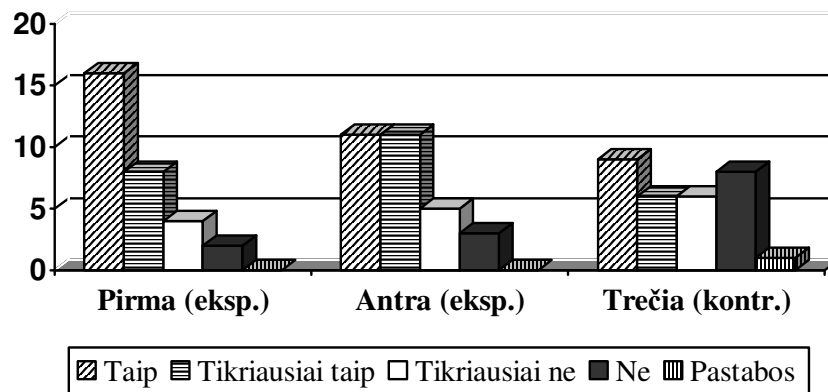
problemų, taigi jų pasiryžimas rengti parodą yra įdomus. Taipogi savo kūrybos parodą noriai rengtų pirmosios (eksperimentinės) grupės moksleiviai. Trečiojoje grupėje net 14 žmonių mano, kad parodų ateityje jie tikrai nenorėtų rengti parodos. Tačiau negalima būtų teigti, kad trečiosios grupės moksleiviai visiškai nerengtų parodų. Apibendrintai vis dėlto galima būtų pasakyti, jog pirmosios bei antrosios grupių moksleiviai yra labiau socialiai aktyvūs menine veikla. Papildomai ugdomi moksleiviai aiškiai mato aktyvios meninės veiklos ir jos demonstravimo visuomenei naudą ir pasididžiavimą, lankydami dailės mokyklą jie įgauna daugiau patirties. Todėl jie aiškiau išreiškia norą rengti parodas.

Lentelė Nr.6

Žinių apie iškilias asmenybes įsisavinimas

	Grupės (N=30)	Taip	Tikriausiai taip	Tikriausiai ne	Ne	Pastabos
Eksperimen- tinė	Pirma grupė	16 (44,4 %)	8 (32,0 %)	4 (26,7 %)	2 (15,4 %)	
Eksperimen- tinė	Antra grupė	11 (30,6 %)	11 (44,0 %)	5 (33,3 %)	3 (23,1 %)	
Kontro- linė	Trečia grupė	9 (25,0%)	6 (24,0 %)	6 (40,0 %)	8 (61,5 %)	1(100,0 %)
Iš viso		36 (100 %)	25 (100 %)	15 (100 %)	13 (100 %)	1(100 %)

Papildomo ugdymo veikloje aš sužinau apie žymių žmonių gyvenimą,
kas skatina tobulėti ir mane patį

Kad papildomo ugdymo veikla yra žinių šaltinis, tą supranta didžioji dalis visų tiriamųjų grupių paauglių. Kad papildomo ugdymo veikloje galima sužinoti apie iškilų asmenybių

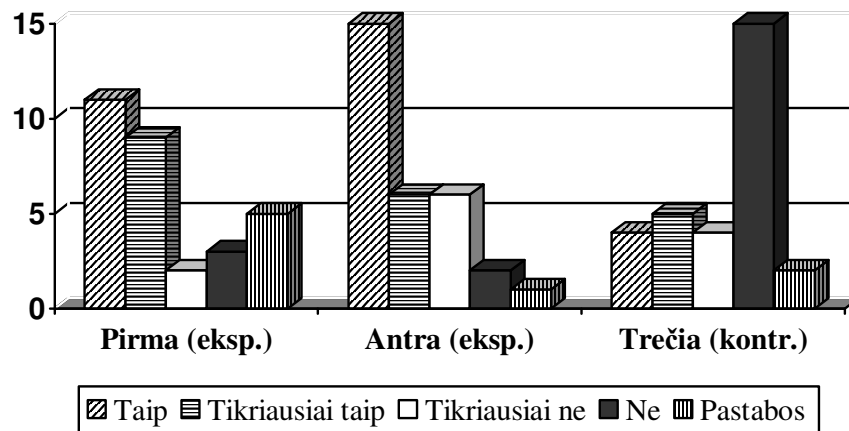
gyvenimą, tvirčiausiai tai žino pirmosios (eksperimentinės) grupių moksleiviai. Ši grupė pasižymi labai geru lankomumu ir labai gerais rezultatais, taigi nenuostabu, kad jie labiau supranta apie suteikiamų žinių reikšmę. Antroji eksperimentinė grupė yra mažiau pažangi už pirmąją, tačiau vis dėlto jų teigiami atsakymai didesni skaičiumi nei trečiosios. Dailės mokyklą lankantys moksleiviai labiau suvokia gaunamų žinių vertingumą ir reikšmingumą jų pačių gyvenimui. Kontrolinės grupės moksleiviai labiau nemano, kad gaunamos žinios labai įtakoja juos pačius.

Lentelė Nr.7

Dailės pamokos kaip terapinė priemonė

	Grupės (N=30)	Taip	Tikriausiai taip	Tikriausiai ne	Ne	Pastabos
Eksperimen- tinė	Pirma	11 (36,7 %)	9 (45,0 %)	2 (15,0 %)	3 (15,0 %)	5 (62,5 %)
Eksperimen- tinė	Antra grupė	15 (50,0 %)	6 (30,0 %)	6 (50,0 %)	2 (10,0 %)	1 (12,5 %)
Kontrolinė	Trečia grupė	4 (13,3 %)	5 (25,0 %)	4 (33,3 %)	15 (75,0 %)	2 (25,0 %)
Iš viso		30 (100 %)	20 (100 %)	12 (100 %)	20 (100 %)	8 (100 %)

Dailės pamokose aš užmirštu apie problemas šeimoje

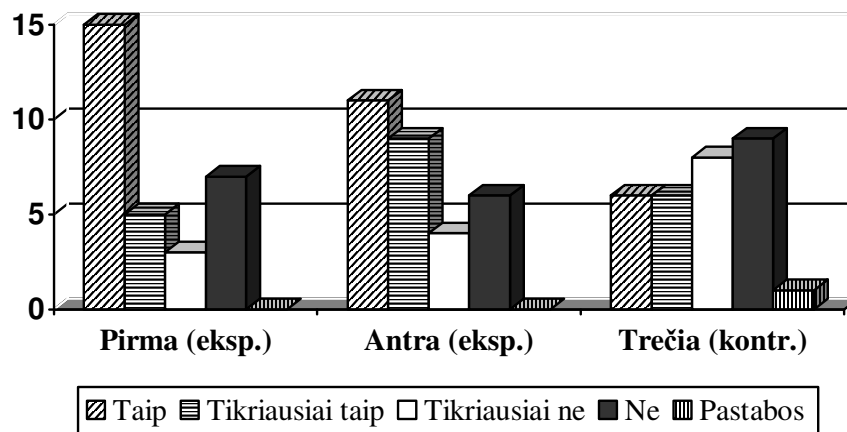
Tyrimas siekia atskleisti dailės pamokų terapinę reikšmę. Dailės pamokose labiausiai apie problemas šeimoje gali užsimiršti antrosios grupės moksleiviai. Šios eksperimentinės grupės paaugliai turintys elgesio ir bendravimo sutrikimų, daugelis gyvenantys nepilnose šeimose. Todėl jų tokie atsakymai kaip tik įrodo terapinę dailės pamokų reikšmę. Pirmosios eksperimentinės grupės moksleiviai taip pat užsimiršta apie šeimos problemas dailės pamokose. Kažkuria dalimi dailės pamokose užsimiršta ir trečiosios (kontrolinės) grupės paaugliai. Tyrimas parodo, kad papildomai ugdomi moksleiviai labai pajunta terapinę pamokų reikšmę, pamokose gali atsipalaiduoti, pamiršti šeimos problemas.

Lentelė Nr.8

Aktyvi emocinė išraiška dalyvaujant kūrybinėje veikloje dailės pamokų metu

	Grupės (N=30)	Taip	Tikriausiai taip	Tikriausiai ne	Ne	Pastabos
Eksperimen- tinė	Pirma grupė	15 (46,9 %)	5 (25,0 %)	3 (20,0 %)	7 (31,8 %)	
Eksperimen- tinė	Antra grupė	11 (34,4 %)	9 (45,0 %)	4 (26,7 %)	6 (27,3 %)	
Kontro- linė	Trečia grupė	6 (18,8 %)	6 (30,0 %)	8 (53,3 %)	9 (40,9 %)	1 (100,0 %)
Iš viso		32 (100,0 %)	20 (100,0 %)	15 (100,0 %)	22 (100,0 %)	1 (100,0 %)

Manau, kad emocijas lengviau išreikšti kūryboje, nei atvirai

Emocijas lengviausiai kūryboje išreiškia labiau pirmosios (eksperimentinės) grupės nariai. Antrosios grupės nariai labiau abejoja atsakymų tikslumu, tačiau didžioji dauguma irgi

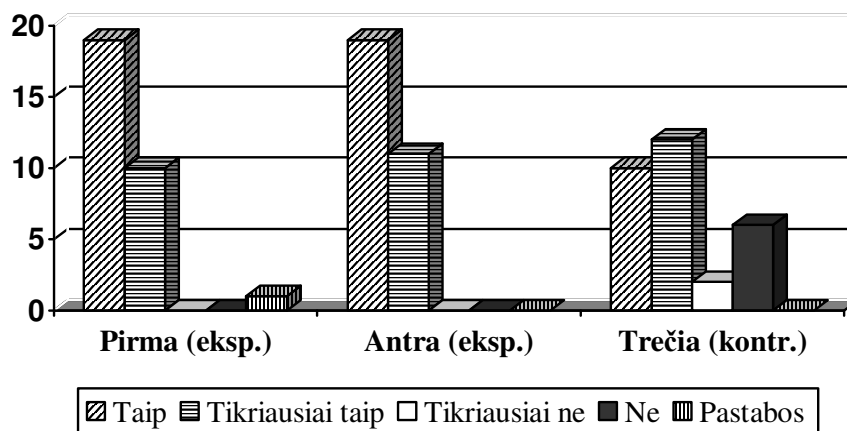
mano, kad emocijas lengviau būtų išreikšti kūrybos darbuose. Galima teigti, kad pirmosios ir antrosios grupių moksleiviai labiau nei trečiosios sugeba emociškai „išsikrauti“ savo kūrybos darbuose. Trečiosios (eksperimentinės) grupės moksleiviai dalinai sutinka, kad kūryboje galima demonstruoti savo jausmus. Tačiau dalis paauglių, labiau nei pirmoje ir antroje grupėse mano, kad emocijas lengviau išreikšti ne kūryboje. Tyrimas atskleidžia papildomai ugdomų moksleivių sugebėjimą emociškai išreikšti save kūryboje. Tai atskleidžia ir eksperimentinės grupės brandumą saviraiškai.

Lentelė Nr.9

Žavėjimasis kūriniais, meno vertybėmis

	Grupės (N=30)	Taip	Tikriausiai taip	Tikriausiai ne	Ne	Pastabos
Eksperimen- tinė	Pirma	19 (39,6 %)	10 (30,3 %)			1 (100,0 %)
Eksperimen- tinė	Antra grupė	19 (39,6 %)	11 (33,3 %)			
Kontro- linė	Trečia grupė	10 (20,8 %)	12 (36,4 %)	2 (100,0 %)	6 (100,0 %)	
Iš viso		48 (100,0 %)	33 (100,0 %)	2 (100,0 %)	6 (100,0 %)	1 (100 %)

Man malonu stebėti meno vertybes, kūrinius

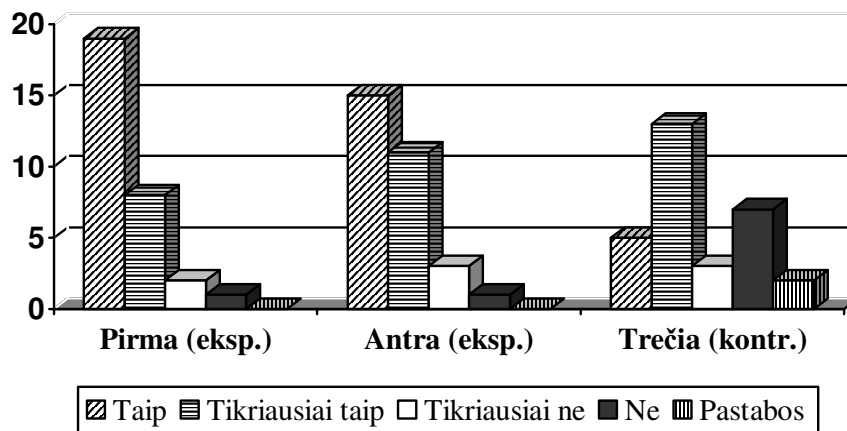
Malonu stebėti meno kūrinius, vertybes labiausiai pirmosios ir antrosios grupių moksleiviams. Tai eksperimentinių grupių moksleiviai, su kuriais yra papildomai dirbama. Trečiosios grupės moksleiviai irgi žavisi meno kūriniais, bet mažiau nei pirmosios bei antrosios grupių. Dalis trečiosios grupės moksleivių nesižavi meno kūriniais. Čia matome vėlgi papildomai ugdomų moksleivių poreikį estetikai, grožiui. Moksleiviai, su kuriais yra papildomai dirbama, labiau sugeba vertinti meno kūrinius, moka jais gerėtis ir suprasti. Kai dalis eksperimentinės grupės moksleivių pareiškia, kad išvis nesižavi meno kūriniais. Tyrimas parodo eksperimentinės grupės aukštesnę socializacijos lygmenį.

Lentelė Nr.10

Išreikštas noras savo kūrinius demonstruoti visuomenei

	Grupės (N=30)	Taip	Tikriausiai taip	Tikriausiai ne	Ne	Pastabos
Eksperimen- tinė	Pirma grupė	19 (48,7 %)	8 (25,0 %)	2 (25,0 %)	1 (11,1 %)	
Eksperimen- tinė	Antra grupė	15 (38,5 %)	11 (34,4 %)	3 (37,5 %)	1 (11,1 %)	
Kontro- linė	Trečia grupė	5 (12,8 %)	13 (40,6 %)	3 (37,5 %)	7 (77,8 %)	2 (100,0 %)
Iš viso		39 (100 %)	32 (100,0 %)	8 (100,0 %)	9 (100,0 %)	2 (100,0 %)

Norėčiau, kad mano kūrinius pamatytų kuo daugiau žmonių

Kad jų kūrinius pamatytų kuo daugiau žmonių labiausiai norėtų nemaža dalis pirmosios grupės moksleivių, bei daugiau ir antrosios (eksperimentinės) grupės moksleivių. Su abejojimu, bet teigiamai atsako ir trečiosios grupės tiriamieji, bet jų atsakymas „tikriausiai taip“ skaičiumi mažesnis nei pirmosios ir antrosios. Labiau nenorėtų rengti parodos (7) trečiosios grupės tiriamieji. Tyrimas rodo eksperimentinių grupių didesnę pasiryžimą savo darbus demonstruoti visuomenei. Dailės mokykloje ugdomi moksleiviai dažniau dalyvauja parodose, rengia jas, todėl jaučia didesnę norą tokią veiklą vykdyti ir ateityje. Iš to galime apibendrinti, kad papildomai ugdomi moksleiviai rodo aiškiau didesnę norą socializuotis.

4.2. Labiau reikšmingos koreliacijos

Labai reikšmingos koreliacijos (reikšmingumo koeficientas 0,01) rezultatai pirmoje eksperimentinėje grupėje gauti koreliuojant žemiau lentelėje pateiktus klausimus. Lyginant su pirmoje grupėje atliktomis klausimų koreliacijomis pateikti antros (eksperimentinės) ir trečios (kontrolinės) grupių tų pačių klausimų koreliacijų rezultatai.

Pirmoji eksperimentinė grupė yra grupė, kuri pasižymi geriausiu papildomo ugdymo lankomumu ir pažangumu. Taigi, galima teigti, kad ši geriausiai atitinka papildomo ugdymo keliamus išpildomus tikslus ir uždavinius.

Lentelė Nr.11

Klausimų įvardijimas	Klausimų nr.	1 grupė (eksp.)	2 grupė (eksp.)	3 grupė (kontr.)
1. „Dailės pamokose aš pamirštu apie problemas šeimoje“ „Po dailės pamokų aš jaučiuosi ramiau ir saugiau“	15 ir 34	0,632**	0,410 *	0,629 **
2. „Manau ateityje rinktis profesiją, susietą su menu“ „Manau, kad dabar ir ateityje papildomo ugdymo veikloje įgytą patirtį aš galėsiu pritaikyti savo profesijoje“	2 ir 20	0,666**	0,453 *	0,269
3. „Mano gyvenime ypatingą vietą užima kūryba“ „Manau, kad dabar ir ateityje papildomo ugdymo veikloje įgytą patirtį aš galėsiu pritaikyti savo profesijoje“	6 ir 20	0,646**	0,527 **	0,590 **

Klausimų įvardijimas	Klausimų nr.	1 grupė (eksp.)	2 grupė (eksp.)	3 grupė (kontr.)
4.,,Esu malonus, bendraudamas su tėvais” „Man malonu stebėti dailės kūrinius, meno vertybes”	29 ir 40	0,650**	0,177	0,305
5.,,Rekomenduočiau ir kitiems bendraamžiams papildomo ugdymo veiklą, tokią, kaip dailės mokykla” „Manau, kad bėgant metams mano dėmesys papildomo ugdymo veiklai stiprėja”	22 ir 50	0,611**	0,314	0,182
6.,,Manau, kad turiu daugiau teigiamų savybių nei neigiamų” „Manau, kad bėgant metams mano dėmesys papildomo ugdymo veiklai stiprėja”	31 ir 50	0,679**	0,255	-0,22
7.,,Jaučiu, kad gaunu daug teigiamų įvertinimų ir dėl to, kad papildomo ugdymo veikla man padeda tobulėti” „Rekomenduočiau ir kitiems bendraamžiams papildomo ugdymo veiklą, tokią, kaip dailės mokykla”	30 ir 22	0,654**	0,193	0,132
8.,,Man malonu stebėti dailės kūrinius, meno vertybes” „Jaučiu, kad gaunu daug teigiamų įvertinimų ir dėl to, kad papildomo ugdymo veikla man padeda tobulėti”.	40 ir 30	0,681**	0,448 *	0,174
9.,,Manau, kad mano veikla gali atnešti pasauliui kažką gero” „Darbas ar studijavimas yra mano mėgstama veikla”	43 ir 33	0,613**	0,178	0,164
10.,,Man labiausiai patinka dirbti su molio medžiaga” „Kūryba man sukelia džiugias emocijas”	38 ir 36	0,635**	0,137	0,17
Neigiamos koreliacijos				
12.,,Kolektyve mėgstu vadovauti” „Dailės mokykla man patraukli ir tuo, kad čia galiu susipažinti, bendrauti su kitais draugais ir mokytojais”	28 ir 48	-0,706**	-0,307	0,044

Klausimų įvardijimas	Klausimų nr.	1 grupė (eksp.)	2 grupė (eksp.)	3 grupė (kontr.)
13.,„Kolektyve mėgstu vadovauti” „Man labiausiai patinka dirbti su molio medžiaga”	28 ir 38	-0,564**	-0,224	0,093
14.,„Dailės pamokos man sukelia papildomų problemų” „Man patinka mokytis dailės mokykloje”	17 ir 7	-0,538**	-0,372	-0,271

** - labai reikšminga koreliacija

* - reikšminga koreliacija

Reikšmingiausios teigiamos koreliacijos

1. Koreliacija tarp 15 ir 34 klausimo yra reikšminga visose tiriamosiose grupėse. Reikšmingiausia ji yra pirmojoje (eksp.) grupėje, panašiai reikšminga yra ir kontrolinėje grupėje. Kiek mažiau reikšminga ji yra antrojoje eksperimentinėje grupėje.

Ši koreliacija rodo dailės pamokų terapinę reikšmę. Jos reikšmingumas visose grupėse yra neabejotinas įrodymas, kad dailės pamokos yra taip pat terapinės, moksleiviai jose gali atsipalaiduoti, atitrūkti nuo šeimos problemų.

2. Koreliacija tarp 2 ir 20 klausimo rodo mažėjantį reikšmingumą. Koreliacija rodo, kad pirmosios ir antrosios (eksperimentinių) grupių atsakymai į anketos klausimus išreiškia teigiamą požiūrį į papildomą dailės ugdymą. Grupių dalyviai turi mintyse perspektyvas pasirenkant profesiją bei dailės žinių pritaikymą ateityje. Didžioji dalis eksperimentinės grupės narių aiškiai suvokia žinių pritaikomumą ateityje.

3. Tarp klausimų 6 ir 20 rodo netolygiai mažėjantį reikšmingumą. Trečioje, kontrolinėje grupėje jis yra mažesnis už pirmą, bet didesnis už antros grupės (eksperimentinės) koreliaciją. Tai rodo, kad trečioji grupė (kontrolinė) irgi vertina kūrybą, matyt platesniu požiūriu. Antrosios grupės moksleiviai, kurie nepasižymi geru lankomumu, mažiau šiuo atveju teigiamai nusiteikę kūrybos ir jos pritaikomumo ateityje atžvilgiu.

4. Netolygiai mažėjantis reikšmingumas yra koreliuojant 29 klausimą su 40. Maloniausiai elgiasi su tėvais bei gėrįsi meno kūriniais pirmosios (eksp.) grupės moksleiviai. Mažiau žymiu rezultatu koreliuojasi trečiosios (kontrolinės) grupės moksleivių atsakymai. Dar mažiau malonūs elgesyje su tėvais ir tuo pačiu mažesnė koreliacija su „man malonu stebėti dailės kūrinius” antros grupės moksleiviai. Ši koreliacija rodo ryšį tarp etiško elgesio su artimaisiais ir estetinio

žavėjimosi meno vertybėmis. Eksperimentinės grupės nariai labiau disciplinuoti, labiau išreiškia aplinkiniams pagarbą ir tai siejasi su poreikiu grožiui, estetikai.

5. Klausimo 22 koreliacija su 50 rodo tolygiai mažėjantį koreliacinį reikšmingumą. Labiausiai domisi papildoma veikla ir rekomenduotą ją kitiems bendraamžiams pirmosios (eksp.) grupės paaugliai. Ją visai noriai domisi ir rekomenduotą kitiems ir antrosios (eksp.) grupės paaugliai. Mažiau žymūs koreliaciniai rezultatai koreliuojant trečiosios (kontr.) grupės atsakymus, kurie, beje, dailės mokykloje nesimoko. Papildomai ugdomi moksleiviai aiškiai jaučia teigiamą papildomo ugdymo naudą, todėl tokią veiklą rekomenduotą ir kitiems.

6. Klausimą 31 koreliuojant su 50 matome eksperimentinėse pirmoje ir antroje grupėse koreliacinį reikšmingumą (antroje grupėje jis yra mažesnis). Trečioje, kontrolinėje grupėje koreliacija neigiama. Taigi, pirmosios grupės (eksp.) gera nuomonė apie savo teigiamas savybes susijusi su papildomo ugdymo veikla. Ji taip pat susijusi, tik mažesniu rezultatu ir antros grupės (eksp.) paauglių atsakymuose. Trečiosios grupės gera nuomonė apie save, matyt nesietina su papildomo ugdymo veikla.

7. Klausimą 30 koreliuojant su 22 yra aiškiai matomi koreliacinių rezultatų skirtumai tarp pirmos grupės ir antros bei trečios grupių. Pirmosios (eksp.) grupės nariai mano, kad gauna daug teigiamų įvertinimų, nes papildomo ugdymo veikla padeda tobulėti ir jie rekomenduotą kitiems bendraamžiams tokią veiklą. Antroje (eksp.) bei trečioje (kontr.) grupėse koreliacinis atsakymų reikšmingumas nėra didelis. Ši koreliacija rodo pirmosios grupės dalyvių sąmoningumą ir papildomos ugdymo veiklos didesnę įvertinimą, lyginant su kitomis grupėmis.

8. Klausimą 40 koreliuojant su trisdešimtu, matome reikšmingus atsakymus pirmoje (eksperimentinėje, labai reikšmingas) grupėje ir reikšmingus antrosios (eksperimentinės) grupės atsakymus. Trečiosios grupės atsakymuose koreliuojasi nežymiu rezultatu. Šiame tyrime pateiktas teigiamas dailės veiklos įvertinimas. Įrodoma, kad papildomai dailės veikla besiuogdantys paaugliai mėgsta stebėti meno kūrinis ir mano, kad tai padeda jiems tobulėti.

9. Klausimą 43 koreliuojant su 33, matome mažėjantį reikšmingumą, kuris yra mažesnis antroje ir trečioje grupėse. Tyrimas rodo, kad labiausiai džiaugiasi savo veikla ir nusiteikę pasauliui nuveikti ką tai gražaus – pirmosios grupės paaugliai. Jų atsakymai rodo labai reikšmingą koreliaciją. Mažiau ženkliais rezultatais koreliuojasi antrosios bei trečiosios grupių rezultatai.

10. Klausimą 38 koreliuojant su 36, netolygiai mažėjantis reikšmingumas. Tyrimas rodo,

kad labiausiai mėgsta dirbti su moliu ir kūrybiškai tai džiugiai išgyvena pirmosios grupės moksleiviai. Mažiau džiugiai tai išgyvena antrosios (eksp.) grupės moksleiviai. trečiosios grupės, kurie, beje, nėra papildomai dailės veikla ugdomi mažiausiai džiaugiasi kūrybiniu lipdymu.

11. Klausimą 46 koreliuojant su 40, matome tolygiai mažėjantį reikšmingumą, kuris yra mažesnis trečioje (kontrolinėje) grupėje. Ši koreliacija rodo ryšį tarp geros moksleivių savijautos mokykloje ir malonumo stebėti dailės kūrinius. Geriausiai mokykloje jaučiasi ir su malonumu stebi dailės kūrinius, žinoma, pirmosios, (eksperimentinės) grupės moksleiviai. Silpna koreliacija tarp šių klausimų randama, tiriant antrosios (eksp.) grupių moksleivius. Dar silpnesnė koreliacija, tiriant trečiosios grupės moksleivius. Tyrimas rodo, kad pažangiausi bei papildomai besiuogdantys moksleiviai puikiai gali jaustis mokyklos aplinkoje ir sugeba džiaugsmingai priimti vaizdinę medžiagą.

Neigiamos koreliacijos

12. Neigiamos reikšminga koreliacija yra koreliuojant 28 klausimą ir 48. (Trečioje grupėje koreliuojasi teigiamai). Koreliacija rodo atvirkštinį ryšį tarp sugebėjimo bendrauti su kitais moksleiviais bei pedagogais ir pomėgio vadovauti. Šis tyrimas rodo, kad bendravimas su aplinkiniais bent jau pirmoje grupėje nesietinas su pomėgiu vadovauti. Beje, trečioje grupėje ši koreliacija yra teigiama. Taigi trečios (kontr.) grupės moksleiviai sieja pomėgį vadovauti su bendravimo teikiamais privalumais.

13. Klausimą 28 koreliuojant su 38 – neigiama koreliacija. (Trečioje grupėje koreliuojasi teigiamai). Pirmosios grupės (eksp.) paaugliai, kurie mėgsta vadovauti, nemėgsta dirbti su molio medžiaga. Panašiai, tik mažesniu rezultatu yra ir antroje grupėje. trečioje grupėje nedideliu reikšmingumu koreliacija yra teigiama. Tai rodo, kad trečioje grupėje mėgstantys vadovauti kažkiek gali mėgti ir meninio darbo su moliu techniką.

14. Klausimą 17 koreliuojant su 7 - neigiama koreliacija. Tyrimas rodo, kad tiems, kuriems dailės pamokos sukelia papildomų problemų, žinoma, nepatinka mokytis dailės mokykloje. Didžiausia neigiama koreliacija pirmoje (eksp.) grupėje, kitur irgi koreliacijos neigiamos.

IŠVADOS

1. Tyrimai rodo, kad papildomai ugdomi dailės srityje paaugliai (pirmosios ir antrosios eksperimentinių grupių) turi labiau išreikštą norą gėrėtis estetiška, sutvarkyta aplinka, daile ir meno kūriniais. Netgi antrosios eksperimentinės grupės tiriamieji, nepasižymintys labai geru lankomumu papildomo ugdymo įstaigoje, bet kurie yra eksperimentinės grupės nariai (su kuriais yra dirbama papildomai) pasižymi labiau sąmoningu, išreikštu pasigerėjimu estetika.

2. Pirmosios grupės tiriamieji labai teigiamai vertina papildomo dailės ugdymo poveikį savo pačių asmenybės tobulėjimui. Štai labai reikšmingi rezultatai yra gauti koreliuojant klausimus, tokius kaip: „manau ateityje rinktis profesiją, susietą su menu“, „manau kad dabar ir ateityje papildomo ugdymo veikloje įgytą patirtį aš galėsiu pritaikyti savo profesijoje“; arba: „mano gyvenime ypatingą vietą užima kūryba“, „manau, kad dabar ir ateityje papildomo ugdymo veikloje įgytą patirtį aš galėsiu pritaikyti savo profesijoje“ „jaučiu, kad gaunu daug teigiamų įvertinimų ir dėl to, kad papildomo ugdymo veikla man padeda tobulėti“ su „rekomenduočiau ir kitiems bendraamžiams papildomo ugdymo veiklą, tokią, kaip dailės mokykla“.

3. Eksperimentinės grupės nariai nori dalyvauti su savo darbais visuomenės gyvenime, išreikšti save aplinkiniams. Jie labiau motyvuoti savo užklasinėje veikloje: „manau, kad mano veikla gali atnešti pasauliui kažką gero“ koreliuojasi reikšmingu rezultatu su „darbas ar studijavimas yra mano mėgstama veikla“. Eksperimentinės grupės nariai turi labiau išreikštą norą dalyvauti parodose.

4. Tyrimas rodo, kad paaugliai pakankamai savarankiškai, pasirenkant užklasinę dailės ugdymo veiklą. Visų grupių paauglių atsakymai į anketos klausimus rodo, kad jų apsisprendimui tėvai mažai turėjo įtakos. Tik labai nedidelis procentas tiriamųjų atsakė, kad tėvų nuomonė šiuo atveju buvo reikšmingiausia.

5. Koreliaciniai tyrimai rodo, kad terapinis dailės pamokų aspektas yra ženklus. Štai reikšmingais rezultatais koreliuojasi: „dailės pamokose aš pamirštu apie problemas šeimoje“ su „po dailės pamokų aš jaučiuosi ramiau ir saugiau“; „man labiausiai patinka dirbti su molio medžiaga“ su „kūryba man sukelia džiugias emocijas“; „mokykloje aš jaučiuosi gerai“ su „man malonu stebėti dailės kūrinius, meno vertybes“.

6. Hipotezės tyrimu yra patvirtintos. Tyrimai rodo, kad papildomas ugdymas (dailės) įtakoja jų savimone, saviugdą, praplečia pasaulėžiūrą. Papildomai dailės veikla ugdomi moksleiviai yra sąmoningesni, geriau socializuojasi. Taipogi tyrimai rodo, kad dailės užsiėmimai dailės mokykloje atlieka dailės terapijos funkciją, įtakoja emocinę - psichinę savireguliaciją.

Dailės pamokose papildomai ugdomi moksleiviai sugeba geriau atsipalaiduoti, pamiršta šeimos problemas.

Papildomai ugdomi moksleiviai teigiamiau žiūri į savo paties asmenybę, turi labiau išreikštą norą integruotis į bendrą socialinį gyvenimą, papildyti visuomenės veilos rezultatus savo veikla. Tyrimai rodo, kad pažangiausi dailės mokyklos moksleiviai savo mąstymu yra brandesni, turi aiškesnius tikslus profesiniu požiūriu.

LITERATŪRA

1. Brazauskaitė A. (2004) Vaikų dailės terapinis aspektas. Gimtasis žodis. Vilnius
2. Dalley T. (2004) Dailė kaip terapija. Apostrofa. Vilnius
3. Gaižutis A. (1998) Meno sociologija. Enciklopedija. Vilnius
4. Grakauskaitė – Karkockienė D. (2002) Kūrybos psichologija. Vilnius
5. Danilavičius J. (1982) Atsargiai, paauglystė. Mintis. Vilnius
6. Dapkienė S. (1998) Papildomo ugdymo formos. Vilnius
7. Gage N.L., Berliner D.C. (1994) Pedagoginė psichologija. Vilnius
8. Izard K.E. (1999) Psichologija emocijų. Sankt – Peterburg
9. Juodaitytė A. (2002) Socializacija ir ugdymas vaikystėje. Petro ofsetas. Vilnius
10. Juodraitis A. (2004) Asmenybės adaptacija: kintamųjų sąveika. VŠĮ, Šiaulių universiteto leidykla
11. Kopytina. A.I (red.) (2000) Praktikum po art – terapii. S. Peterburg
12. Krupnik E.P. (pod. red.) (1989) Voprosy psichologii Nr.4. Psichologičeskie problemy vospitatelnogo vozdeistvija isskustva
13. Kviešienė G. (2000) Socializacijos pedagogika. Įvadas į socializacijos pedagogiką. Vilnius
14. Lisicinas J., Žiliajeva. J. (1989) Medicina ir menas. „Mokslas“. Vilnius
15. Mažulytė. J. (1990) Neverbalinė ekspresija dėstytojo darbe. Vilnius
16. Morozov V.P (1998) Isskustvo i nauka obscenija – neverbalnaja kommunikacija. Institut psichologii RAN. Moskva
17. Merkys G. Juodraitis A. Ruškus J. (sud.) (2002) Nepilnamečių resocializacija. Priežiūros įstaigų psichosocialinė ir edukacinė situacija Lietuvoje / VŠĮ. Šiaulių universiteto leidykla
18. Myers. D.G. (2000) Psichologija. Poligrafija ir informatika / Vilnius
19. Navaitis. G. (2001) Psichologinė parama paaugliui. Vilnius
20. Rogge Jan – Uwe (2005) Tėvai nustato ribas. Alma littera. Vilnius
21. Rogge Jan – Uwe (2005) Vaikams reikia ribų. Alma littera. Vilnius
22. Pikūnas J. Palujanskienė A. (2000) Talento atradimas. Vilnius
23. Šerpitytė R. (1995) Humanistinė tendencija sociologijoje ir socialinės realybės problema. Problemos 48 / Vilniaus universiteto leidykla
24. Suslavičius. A. (1998) Socialinė pedagogika. Vilnius
25. Švietimo studijos. (2001) Lietuvos švietimo kaita Nr.6. Vilnius

26. Pedagogika 62. (2002) Mokslo darbai. Vilniaus pedagoginis universitetas
27. Psichologijos žodynėlis (1993) Vilnius
28. Švietimo studijos. Lietuvos švietimo kaita Nr.6. (2001) Švietimo reformos darbai tūkstantmečių sandūroje: tendencijos, lūkesčiai / Vilnius
29. Tidikis R. (2003) Socialinių mokslinių tyrimų metodologija Vilnius
30. Vaitkevičiūtė V. (2000) Tarptautinių žodžių žodynas, leidykla „žodynas“. Vilnius
31. Zaleskienė I. (1994) Moksleivių papildomas ugdymas.. Pedagoginis institutas. Vilnius
32. Žukauskienė R. (2001) Raidos psichologija. Margi raštai. Vilnius
33. G. Wilson (Edited)(1989) Your personality and potential, printed G. Canale Co, Italy
34. D. Herberholdz, B. Herberholz. (1995) Artworks for Elementary Teachers, Brown and Benchmark publishers, Madison
35. Neperud W. Ronald (Editet by) (1995) Context, content, and community in art education teacher college press. New York and London

SUMMARY

Additional education of fine arts in adolescence: way of self – expression in the process of socialization

The author of this work analyses teenagers' supplementary art education problems as educational means for self – expression and therapy for teenagers. The supplementary education is also discussed in the aspect of socialization of teenagers.

The question of supplementary art education is discussed as a part of teenagers' self-expression in general context of their psychophysical development.

90 teenagers participated in the research (from 13 to 15 years of age), two groups of 30 people studying at Art school and one group of 30 people who study in the basic school. Total – three groups with 30 people each.

Results of the research – diagrams and tables that provide the information about obtained knowledge and communication fluency, and development of personality.

In this work relations between adolescence development and visual expression are analyzed. The development of teenagers' individuality, their needs, particularities and the influence of cultural education for the process of individuality's development, the additional meaning of the art education while forming the consciousness, of the getting mature individuality, the particularity of cultivation of creativeness and creative thinking, the expression of teenagers' socialization during the additional education of arts are discussed. The teenagers' attitudes to extra education, beauty, aesthetics, wish to participate in the society's social life actively, and teenager's independence while choosing additional education of arts as the form of spending their leisure time are analyzed.

In the charts and diagrams the differences of auditorial and experimental groups answers are seen, what lets us come to a conclusion that additional education of arts has a very positive influence on the development of the personality.

PRIEDAI

Pirmosios tiriamųjų grupės anketos klausimų koreliacijų duomenys

Lentelė Nr. 12

Koreliacijos atliktos tarp pirmosios (eksperimentinės) grupės atsakymų į anketos klausimus nuo pirmo iki penkiasdešimto. Viršuje horizontaliai nuo pirmojo iki penkiasdešimtojo klausimo; vertikaliai irgi nuo pirmojo iki penkiasdešimtojo klausimo.

Gauti atsakymai: ** - labai reikšminga koreliacija; * - reikšminga koreliacija.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
1	1	0,174	0,36	-0,277	0,243	,719(**)	0,088	-0,018	-0,157	,413(*)	0,065	0,122	-0,028	-0,204	0,16	0,164	-,451(*)
2	0,174	1	0,068	-0,204	0,126	,369(*)	-0,238	-0,341	-0,027	0,053	0,117	0	-0,043	0	0,121	0,212	0,126
3	0,36	0,068	1	-,482(**)	0,122	,579(**)	-0,103	0,067	0,296	,463(*)	0,076	-0,071	-0,155	0,025	,508(**)	0,335	-0,162
4	-0,277	-0,204	-,482(**)	1	-0,36	-,486(**)	-0,249	0,035	-0,168	-0,115	,368(*)	0,326	0,299	0,238	-,392(*)	-0,16	,394(*)
5	0,243	0,126	0,122	-0,36	1	0,232	0,063	-0,104	-0,217	0,084	-0,023	-0,044	-0,154	-0,216	0,192	0,2	-0,1
6	,719(**)	,369(*)	,579(**)	-,486(**)	0,232	1	-0,062	-0,058	0,015	,540(**)	0,16	0,107	-0,331	-0,266	,427(*)	0,256	-,379(*)
7	0,088	-0,238	-0,103	-0,249	0,063	-0,062	1	0,313	-0,014	0,053	-,413(*)	0,055	0,065	0,032	-0,061	-0,133	-,538(**)
8	-0,018	-0,341	0,067	0,035	-0,104	-0,058	0,313	1	0,034	0,158	-0,149	-0,07	-0,167	0,183	-,380(*)	-0,183	-0,303
9	-0,157	-0,027	0,296	-0,168	-0,217	0,015	-0,014	0,034	1	0,058	-0,04	-0,19	-0,084	,478(**)	0,246	,386(*)	-0,141
10	,413(*)	0,053	,463(*)	-0,115	0,084	,540(**)	0,053	0,158	0,058	1	0,303	0,074	-0,112	-0,207	0,225	0,237	-0,273
11	0,065	0,117	0,076	,368(*)	-0,023	0,16	-,413(*)	-0,149	-0,04	0,303	1	0,102	0,096	-0,189	0,157	0,226	0,338
12	0,122	0	-0,071	0,326	-0,044	0,107	0,055	-0,07	-0,19	0,074	0,102	1	-0,18	0,178	0,168	0,203	-0,088
13	-0,028	-0,043	-0,155	0,299	-0,154	-0,331	0,065	-0,167	-0,084	-0,112	0,096	-0,18	1	0,073	-0,052	-0,078	0,256
14	-0,204	0	0,025	0,238	-0,216	-0,266	0,032	0,183	,478(**)	-0,207	-0,189	0,178	0,073	1	0,078	0,233	0,025
15	0,16	0,121	,508(**)	-,392(*)	0,192	,427(*)	-0,061	-,380(*)	0,246	0,225	0,157	0,168	-0,052	0,078	1	,538(**)	0,024
16	0,164	0,212	0,335	-0,16	0,2	0,256	-0,133	-0,183	,386(*)	0,237	0,226	0,203	-0,078	0,233	,538(**)	1	0,021

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
17	-,451(*)	0,126	-0,162	,394(*)	-0,1	-,379(*)	-,538(**)	-0,303	-0,141	-0,273	0,338	-0,088	0,256	0,025	0,024	0,021	1
18	-0,031	-0,231	0,072	-0,138	0,055	-0,032	0,349	0,138	,388(*)	-0,12	-0,257	-0,097	-0,204	0,247	0,155	0,196	-0,166
19	0,26	0,221	0,057	-,510(**)	0,293	0,246	0,296	-0,138	-0,041	-0,145	-,396(*)	-0,128	-0,132	0,033	0,292	0,057	-0,161
20	,480(**)	,666(**)	0,309	-0,274	,388(*)	,646(**)	-0,022	-0,182	-0,213	0,317	0,082	0,062	-0,065	-0,19	0,23	0,092	0,035
21	-0,301	-0,187	-0,021	0,092	-0,032	-,507(**)	0,04	0,027	0,325	-0,166	-0,298	-0,168	0,223	,383(*)	-0,065	0,173	0,064
22	-0,081	-0,101	,407(*)	-0,133	0,013	-0,06	0,084	-0,291	0,291	0,072	-0,012	0,047	0,334	0,1	,482(**)	0,34	0,187
23	-0,144	0,196	-0,084	0,084	-0,026	-0,051	0,23	-0,042	0,124	0,175	-0,194	0,319	-0,266	0,185	0,05	0,088	0,026
24	-0,279	-0,081	0,021	0,012	-0,162	-0,136	0,082	-,482(**)	0,191	-0,022	-0,03	-0,057	-0,027	-0,092	0,305	0,153	0,211
25	-0,337	0	0,072	-0,241	-0,11	-0,167	-0,279	-0,145	0,053	-0,19	-0,206	-0,097	-0,09	-0,006	0,297	0,149	0,359
26	0,073	-0,165	0,043	0,177	-0,066	0,141	-,415(*)	-0,055	0,245	0,011	,429(*)	0,115	-0,188	0,147	0,176	0,255	0,066
27	-0,073	0,165	-0,043	-0,177	0,066	-0,141	,415(*)	0,055	-0,245	-0,011	-,429(*)	-0,115	0,188	-0,147	-0,176	-0,255	-0,066
28	-0,061	0,083	-0,251	0,097	0,121	-0,151	-,405(*)	-,441(*)	-0,177	-0,287	0,288	-0,155	0,113	-0,224	-0,021	-0,047	0,342
29	-0,257	0,116	0,05	-0,021	0,139	-0,226	0,176	0,015	0,06	-0,311	-0,129	-0,162	-0,284	0,141	-0,148	-0,078	0,046
30	-0,045	0,116	0,291	-0,229	0,161	0,099	0,233	-0,281	0,352	0,008	-0,021	0,081	0,009	0,068	0,3	0,12	-0,058
31	0,221	0,094	,411(*)	-0,313	0,323	0,246	0,11	-0,32	0,014	-0,029	-0,162	0,022	0,066	-0,01	0,248	0,237	-0,062
32	0,021	0,221	0,359	-0,116	-0,151	0,281	-0,239	-0,046	,390(*)	0,336	0,07	0,066	-0,325	0,061	0,232	0,185	0
33	-0,005	0,343	0,329	-0,264	0,107	0,204	-0,321	-,533(**)	,572(**)	-0,185	0,009	-0,034	0,024	0,241	,464(**)	,437(*)	0,185
34	0,29	0,021	,480(**)	-0,238	0,05	,381(*)	0,221	-0,046	0,323	0,306	0,326	0,175	0,126	0,066	,632(**)	,501(**)	-0,175
35	-0,016	-0,074	-0,152	-0,263	0,102	0,011	0,259	0,026	0,079	-0,297	-,382(*)	0,205	-0,288	0,101	0,241	0,128	-,366(*)
36	,385(*)	0,271	0,15	-0,193	0,324	,408(*)	0,176	-0,074	0,02	0,155	-0,086	0,162	-0,095	0,047	0,266	0,195	0
37	0,041	0,187	-0,131	0,107	0,074	0,064	0,228	-0,077	0,104	-0,007	-0,01	-0,019	0,187	0,229	-0,053	0,185	0,085
38	0,296	0,144	-0,105	-0,157	0,191	0,351	,410(*)	0,125	-0,121	0,117	-0,258	0,268	0,016	0,045	0,187	0,023	-0,219
39	0,113	0,09	0,047	-0,268	-0,048	0,026	0,106	-0,033	-0,018	-0,119	-0,19	-0,168	-0,231	-0,302	-0,083	-0,136	-0,348
40	0,016	0,074	0,009	-0,144	0,249	0,074	0,185	-0,194	0,074	-0,145	-0,15	0,103	-0,312	-0,19	-0,073	0,02	-0,161
41	0,232	0,315	0	-0,019	0,334	0,163	0,158	-0,093	-0,163	0,175	-0,078	0,073	0,2	0	0,08	0,106	0,125
42	0,266	-0,023	,395(*)	-0,266	0,203	0,191	-0,082	-0,049	-0,006	0,04	0,069	0,129	0,125	0,086	0,255	0,16	0,018
43	0,277	0,246	0,338	-0,084	0,011	0,282	-0,096	-0,228	,367(*)	0,124	0,02	0,267	0,218	0,359	0,275	0,282	-0,043

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
44	-0,129	-0,13	0,345	-0,115	-0,233	-0,137	-0,098	-0,214	0,29	-0,02	-0,036	0	0,149	0,174	0,259	0,007	0,039
45	-0,294	-0,148	-0,268	0,148	-0,177	-,398(*)	-0,224	0,023	-0,031	-0,193	0	-0,31	,579(**)	-0,054	-0,034	-0,134	,442(*)
46	-0,131	0,296	-0,076	-0,262	0,177	-0,081	0	-0,166	0,123	-0,267	-0,275	-0,207	-0,225	-0,084	-0,241	-0,06	-0,118
47	0,141	0,172	,369(*)	-0,312	-0,098	0,332	0,012	-0,162	,527(**)	0,095	-0,155	0,224	-,365(*)	0,344	,474(**)	,370(*)	-0,343
48	0,207	0	,380(*)	-0,326	0,107	0,167	,405(*)	0,279	0,176	0,322	-0,298	-0,093	-0,262	-0,043	0,075	0,072	-,426(*)
49	0,168	0,196	-0,076	0,101	-0,019	0,053	-0,123	-0,233	-,420(*)	0,111	0,127	-0,017	0,295	-,390(*)	-0,015	-0,265	0,136
50	0,102	0,093	,479(**)	-0,326	0,295	0,144	0,14	-0,318	0,176	0,031	-0,103	-0,065	0,176	0,037	,425(*)	,405(*)	0,148

	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34
1	-0,031	0,26	,480(**)	-0,301	-0,081	-0,144	-0,279	-0,337	0,073	-0,073	-0,061	-0,257	-0,045	0,221	0,021	-0,005	0,29
2	-0,231	0,221	,666(**)	-0,187	-0,101	0,196	-0,081	0	-0,165	0,165	0,083	0,116	0,116	0,094	0,221	0,343	0,021
3	0,072	0,057	0,309	-0,021	,407(*)	-0,084	0,021	0,072	0,043	-0,043	-0,251	0,05	0,291	,411(*)	0,359	0,329	,480(**)
4	-0,138	-,510(**)	-0,274	0,092	-0,133	0,084	0,012	-0,241	0,177	-0,177	0,097	-0,021	-0,229	-0,313	-0,116	-0,264	-0,238
5	0,055	0,293	,388(*)	-0,032	0,013	-0,026	-0,162	-0,11	-0,066	0,066	0,121	0,139	0,161	0,323	-0,151	0,107	0,05
6	-0,032	0,246	,646(**)	-,507(**)	-0,06	-0,051	-0,136	-0,167	0,141	-0,141	-0,151	-0,226	0,099	0,246	0,281	0,204	,381(*)
7	0,349	0,296	-0,022	0,04	0,084	0,23	0,082	-0,279	-,415(*)	,415(*)	-,405(*)	0,176	0,233	0,11	-0,239	-0,321	0,221
8	0,138	-0,138	-0,182	0,027	-0,291	-0,042	-,482(**)	-0,145	-0,055	0,055	-,441(*)	0,015	-0,281	-0,32	-0,046	-,533(**)	-0,046
9	,388(*)	-0,041	-0,213	0,325	0,291	0,124	0,191	0,053	0,245	-0,245	-0,177	0,06	0,352	0,014	,390(*)	,572(**)	0,323
10	-0,12	-0,145	0,317	-0,166	0,072	0,175	-0,022	-0,19	0,011	-0,011	-0,287	-0,311	0,008	-0,029	0,336	-0,185	0,306
11	-0,257	-,396(*)	0,082	-0,298	-0,012	-0,194	-0,03	-0,206	,429(*)	-,429(*)	0,288	-0,129	-0,021	-0,162	0,07	0,009	0,326
12	-0,097	-0,128	0,062	-0,168	0,047	0,319	-0,057	-0,097	0,115	-0,115	-0,155	-0,162	0,081	0,022	0,066	-0,034	0,175
13	-0,204	-0,132	-0,065	0,223	0,334	-0,266	-0,027	-0,09	-0,188	0,188	0,113	-0,284	0,009	0,066	-0,325	0,024	0,126
14	0,247	0,033	-0,19	,383(*)	0,1	0,185	-0,092	-0,006	0,147	-0,147	-0,224	0,141	0,068	-0,01	0,061	0,241	0,066
15	0,155	0,292	0,23	-0,065	,482(**)	0,05	0,305	0,297	0,176	-0,176	-0,021	-0,148	0,3	0,248	0,232	,464(**)	,632(**)
16	0,196	0,057	0,092	0,173	0,34	0,088	0,153	0,149	0,255	-0,255	-0,047	-0,078	0,12	0,237	0,185	,437(*)	,501(**)
17	-0,166	-0,161	0,035	0,064	0,187	0,026	0,211	0,359	0,066	-0,066	0,342	0,046	-0,058	-0,062	0	0,185	-0,175
18	1	,375(*)	-0,148	0,287	0,183	0,172	0,115	-0,098	0,087	-0,087	-0,171	0,239	0,315	0,126	-0,128	0,155	0,173

	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34
19	,375(*)	1	,368(*)	-0,015	-0,144	0,061	0,129	0,181	0,108	-0,108	0,065	0,054	-0,046	0,239	-0,08	0,146	0,123
20	-0,148	,368(*)	1	-,510(**)	-0,092	0,202	-0,032	-0,265	-0,158	0,158	-0,008	0,098	0,133	0,339	0,261	0,187	0,243
21	0,287	-0,015	-,510(**)	1	0,263	0,1	0,174	0,311	0,017	-0,017	0,014	0,138	0,041	0,067	-0,261	0,155	-0,215
22	0,183	-0,144	-0,092	0,263	1	0,153	0,235	0,153	-0,33	0,33	-0,289	0,025	,654(**)	,416(*)	0,117	,423(*)	,450(*)
23	0,172	0,061	0,202	0,1	0,153	1	0,27	0,115	-0,341	0,341	-,471(**)	0,144	0,12	0,013	0,196	0,101	0,078
24	0,115	0,129	-0,032	0,174	0,235	0,27	1	0,222	0,068	-0,068	0,072	0,3	0,137	0,255	0,215	0,26	0,045
25	-0,098	0,181	-0,265	0,311	0,153	0,115	0,222	1	-0,058	0,058	0,049	-0,307	-0,346	-0,258	-0,1	0,133	-0,121
26	0,087	0,108	-0,158	0,017	-0,33	-0,341	0,068	-0,058	1	1,000(**)	-,377(*)	-0,122	-0,205	-0,007	0,139	0,195	0,092
27	-0,087	-0,108	0,158	-0,017	0,33	0,341	-0,068	0,058	1,000(**)	1	-,377(*)	0,122	0,205	0,007	-0,139	-0,195	-0,092
28	-0,171	0,065	-0,008	0,014	-0,289	-,471(**)	0,072	0,049	-,377(*)	-,377(*)	1	-0,061	-0,193	-0,027	-0,15	0,069	-0,253
29	0,239	0,054	0,098	0,138	0,025	0,144	0,3	-0,307	-0,122	0,122	-0,061	1	,426(*)	0,345	0,163	0,072	-0,108
30	0,315	-0,046	0,133	0,041	,654(**)	0,12	0,137	-0,346	-0,205	0,205	-0,193	,426(*)	1	,545(**)	0,306	,486(**)	0,294
31	0,126	0,239	0,339	0,067	,416(*)	0,013	0,255	-0,258	-0,007	0,007	-0,027	0,345	,545(**)	1	0,176	,531(**)	0,166
32	-0,128	-0,08	0,261	-0,261	0,117	0,196	0,215	-0,1	0,139	-0,139	-0,15	0,163	0,306	0,176	1	0,336	0,058
33	0,155	0,146	0,187	0,155	,423(*)	0,101	0,26	0,133	0,195	-0,195	0,069	0,072	,486(**)	,531(**)	0,336	1	0,261
34	0,173	0,123	0,243	-0,215	,450(*)	0,078	0,045	-0,121	0,092	-0,092	-0,253	-0,108	0,294	0,166	0,058	0,261	1
35	,465(**)	,541(**)	-0,12	0,165	-0,091	0,122	0,156	0,207	0,123	-0,123	-0,103	0,054	-0,035	0,067	-0,23	0,094	0,111
36	,375(*)	,596(**)	,556(**)	-0,099	0,074	,433(*)	0,06	-0,102	0,122	-0,122	-0,348	0,029	0,17	0,345	0,023	0,289	0,323
37	0,249	0,229	0,124	0,22	0,196	0,254	-0,044	-0,103	-0,061	0,061	-0,23	0,02	0,25	0,273	-0,234	0,222	0,078
38	0,269	0,337	,369(*)	-0,322	0,096	0,337	-0,242	-0,173	-0,29	0,29	-,564(**)	-0,212	0,191	0,059	-0,04	0,033	0,24
39	-0,196	-0,065	-0,08	0,064	-0,06	0,087	0,106	-0,011	-0,195	0,195	0,005	0,333	0,029	0,035	0,207	-0,021	-0,055
40	0,181	-0,027	0,182	-0,202	0,184	0,061	0,186	-,498(**)	-0,123	0,123	-0,09	,650(**)	,681(**)	,457(*)	,362(*)	0,214	0,006
41	-0,215	0,147	,560(**)	-0,018	0,067	,565(**)	0,054	0	-0,329	0,329	-0,166	-0,077	-0,077	0,27	-0,063	0,163	0,153
42	-0,069	0,166	0,147	0,191	0,082	-0,125	-0,002	0,094	0,237	-0,237	0,216	-0,12	-0,063	0,293	-0,092	0,257	0,234
43	-0,005	0,257	0,274	0,036	0,312	0,124	0,006	-0,077	0,211	-0,211	-0,149	-0,221	0,268	,396(*)	,364(*)	,613(**)	0,327
44	-0,183	-0,146	-0,187	0,318	0,357	0,081	0,232	0,103	0,163	-0,163	-0,034	0,144	0,258	0,302	0,204	0,352	0,264
45	-0,286	-0,124	-0,3	0,196	0,246	-0,184	-0,046	,429(*)	-0,093	0,093	0	-,436(*)	-0,228	-0,193	-0,16	0,041	-0,106

	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34
46	-0,069	-0,124	0,117	-0,03	-0,038	0	0,107	-0,286	-0,248	0,248	0,104	,582(**)	,423(*)	,363(*)	,403(*)	0,294	-0,361
47	,429(*)	0,002	-0,015	0,083	,397(*)	0,316	0,018	0,017	-0,067	0,067	-0,281	0,054	,467(**)	0,134	0,299	,469(**)	0,334
48	0,267	0,15	0,06	0,082	0,273	,443(*)	-0,014	0,071	-,448(*)	,448(*)	-,706(**)	0,197	0,177	-0,032	0,14	-0,133	0,269
49	-0,198	0,094	0,267	-0,13	-0,079	-0,223	-0,184	-0,133	-0,041	0,041	,474(**)	-0,217	-0,083	-0,037	-0,188	-0,179	0,051
50	0,353	,389(*)	0,287	0,268	,611(**)	0,269	,383(*)	0,163	-0,097	0,097	-0,179	0,16	,374(*)	,679(**)	-0,093	,518(**)	,454(*)

	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50
1	-0,016	,385(*)	0,041	0,296	0,113	0,016	0,232	0,266	0,277	-0,129	-0,294	-0,131	0,141	0,207	0,168	0,102
2	-0,074	0,271	0,187	0,144	0,09	0,074	0,315	-0,023	0,246	-0,13	-0,148	0,296	0,172	0	0,196	0,093
3	-0,152	0,15	-0,131	-0,105	0,047	0,009	0	,395(*)	0,338	0,345	-0,268	-0,076	,369(*)	,380(*)	-0,076	,479(**)
4	-0,263	-0,193	0,107	-0,157	-0,268	-0,144	-0,019	-0,266	-0,084	-0,115	0,148	-0,262	-0,312	-0,326	0,101	-0,326
5	0,102	0,324	0,074	0,191	-0,048	0,249	0,334	0,203	0,011	-0,233	-0,177	0,177	-0,098	0,107	-0,019	0,295
6	0,011	,408(*)	0,064	0,351	0,026	0,074	0,163	0,191	0,282	-0,137	-,398(*)	-0,081	0,332	0,167	0,053	0,144
7	0,259	0,176	0,228	,410(*)	0,106	0,185	0,158	-0,082	-0,096	-0,098	-0,224	0	0,012	,405(*)	-0,123	0,14
8	0,026	-0,074	-0,077	0,125	-0,033	-0,194	-0,093	-0,049	-0,228	-0,214	0,023	-0,166	-0,162	0,279	-0,233	-0,318
9	0,079	0,02	0,104	-0,121	-0,018	0,074	-0,163	-0,006	,367(*)	0,29	-0,031	0,123	,527(**)	0,176	-,420(*)	0,176
10	-0,297	0,155	-0,007	0,117	-0,119	-0,145	0,175	0,04	0,124	-0,02	-0,193	-0,267	0,095	0,322	0,111	0,031
11	-,382(*)	-0,086	-0,01	-0,258	-0,19	-0,15	-0,078	0,069	0,02	-0,036	0	-0,275	-0,155	-0,298	0,127	-0,103
12	0,205	0,162	-0,019	0,268	-0,168	0,103	0,073	0,129	0,267	0	-0,31	-0,207	0,224	-0,093	-0,017	-0,065
13	-0,288	-0,095	0,187	0,016	-0,231	-0,312	0,2	0,125	0,218	0,149	,579(**)	-0,225	-,365(*)	-0,262	0,295	0,176

	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50
14	0,101	0,047	0,229	0,045	-0,302	-0,19	0	0,086	0,359	0,174	-0,054	-0,084	0,344	-0,043	-,390(*)	0,037
15	0,241	0,266	-0,053	0,187	-0,083	-0,073	0,08	0,255	0,275	0,259	-0,034	-0,241	,474(**)	0,075	-0,015	,425(*)
16	0,128	0,195	0,185	0,023	-0,136	0,02	0,106	0,16	0,282	0,007	-0,134	-0,06	,370(*)	0,072	-0,265	,405(*)
17	-,366(*)	0	0,085	-0,219	-0,348	-0,161	0,125	0,018	-0,043	0,039	,442(*)	-0,118	-0,343	-,426(*)	0,136	0,148
18	,465(**)	,375(*)	0,249	0,269	-0,196	0,181	-0,215	-0,069	-0,005	-0,183	-0,286	-0,069	,429(*)	0,267	-0,198	0,353
19	,541(**)	,596(**)	0,229	0,337	-0,065	-0,027	0,147	0,166	0,257	-0,146	-0,124	-0,124	0,002	0,15	0,094	,389(*)
20	-0,12	,556(**)	0,124	,369(*)	-0,08	0,182	,560(**)	0,147	0,274	-0,187	-0,3	0,117	-0,015	0,06	0,267	0,287
21	0,165	-0,099	0,22	-0,322	0,064	-0,202	-0,018	0,191	0,036	0,318	0,196	-0,03	0,083	0,082	-0,13	0,268
22	-0,091	0,074	0,196	0,096	-0,06	0,184	0,067	0,082	0,312	0,357	0,246	-0,038	,397(*)	0,273	-0,079	,611(**)
23	0,122	,433(*)	0,254	0,337	0,087	0,061	,565(**)	-0,125	0,124	0,081	-0,184	0	0,316	,443(*)	-0,223	0,269
24	0,156	0,06	-0,044	-0,242	0,106	0,186	0,054	-0,002	0,006	0,232	-0,046	0,107	0,018	-0,014	-0,184	,383(*)
25	0,207	-0,102	-0,103	-0,173	-0,011	-,498(**)	0	0,094	-0,077	0,103	,429(*)	-0,286	0,017	0,071	-0,133	0,163
26	0,123	0,122	-0,061	-0,29	-0,195	-0,123	-0,329	0,237	0,211	0,163	-0,093	-0,248	-0,067	-,448(*)	-0,041	-0,097
27	-0,123	-0,122	0,061	0,29	0,195	0,123	0,329	-0,237	-0,211	-0,163	0,093	0,248	0,067	,448(*)	0,041	0,097
28	-0,103	-0,348	-0,23	-,564(**)	0,005	-0,09	-0,166	0,216	-0,149	-0,034	0	0,104	-0,281	-,706(**)	,474(**)	-0,179
29	0,054	0,029	0,02	-0,212	0,333	,650(**)	-0,077	-0,12	-0,221	0,144	-,436(*)	,582(**)	0,054	0,197	-0,217	0,16
30	-0,035	0,17	0,25	0,191	0,029	,681(**)	-0,077	-0,063	0,268	0,258	-0,228	,423(*)	,467(**)	0,177	-0,083	,374(*)
31	0,067	0,345	0,273	0,059	0,035	,457(*)	0,27	0,293	,396(*)	0,302	-0,193	,363(*)	0,134	-0,032	-0,037	,679(**)
32	-0,23	0,023	-0,234	-0,04	0,207	,362(*)	-0,063	-0,092	,364(*)	0,204	-0,16	,403(*)	0,299	0,14	-0,188	-0,093
33	0,094	0,289	0,222	0,033	-0,021	0,214	0,163	0,257	,613(**)	0,352	0,041	0,294	,469(**)	-0,133	-0,179	,518(**)
34	0,111	0,323	0,078	0,24	-0,055	0,006	0,153	0,234	0,327	0,264	-0,106	-0,361	0,334	0,269	0,051	,454(*)
35	1	0,271	0,032	0,265	-0,02	0,027	-0,147	0,028	0,01	-0,173	-0,083	-0,083	0,273	0,1	-0,162	0,173
36	0,271	1	,452(*)	,635(**)	-0,244	0,108	,490(**)	0,154	,422(*)	-0,048	-0,109	-0,218	0,091	0,263	-0,036	,570(**)
37	0,032	,452(*)	1	,406(*)	-0,317	0,005	,372(*)	-0,212	0,237	-0,205	0,06	-0,19	-0,019	0,063	-0,098	0,361
38	0,265	,635(**)	,406(*)	1	-0,245	0,103	0,35	-0,132	0,237	-0,344	0,027	-0,153	0,199	0,252	-0,1	0,113
39	-0,02	-0,244	-0,317	-0,245	1	0,314	0,02	0,043	-0,18	,366(*)	-0,187	,464(**)	0,185	0,327	0,049	-0,159
40	0,027	0,108	0,005	0,103	0,314	1	-0,147	-0,222	-0,01	0,036	-,434(*)	,703(**)	0,209	0,15	-0,112	0,086
41	-0,147	,490(**)	,372(*)	0,35	0,02	-0,147	1	0,17	0,199	0,043	0,098	-0,066	-0,147	0,119	0,065	,391(*)

	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50
42	0,028	0,154	-0,212	-0,132	0,043	-0,222	0,17	1	,470(**)	,396(*)	-0,078	-0,122	0,07	-0,26	0,045	0,341
43	0,01	,422(*)	0,237	0,237	-0,18	-0,01	0,199	,470(**)	1	0,25	0,031	-0,072	0,282	-0,037	-0,08	,401(*)
44	-0,173	-0,048	-0,205	-0,344	,366(*)	0,036	0,043	,396(*)	0,25	1	0,073	0,073	0,195	0,022	0,073	0,268
45	-0,083	-0,109	0,06	0,027	-0,187	-,434(*)	0,098	-0,078	0,031	0,073	1	-0,25	-,388(*)	-0,201	0,096	0
46	-0,083	-0,218	-0,19	-0,153	,464(**)	,703(**)	-0,066	-0,122	-0,072	0,073	-0,25	1	0,166	-0,034	-0,202	-0,116
47	0,273	0,091	-0,019	0,199	0,185	0,209	-0,147	0,07	0,282	0,195	-,388(*)	0,166	1	0,301	-0,24	0,159
48	0,1	0,263	0,063	0,252	0,327	0,15	0,119	-0,26	-0,037	0,022	-0,201	-0,034	0,301	1	-0,241	0,262
49	-0,162	-0,036	-0,098	-0,1	0,049	-0,112	0,065	0,045	-0,08	0,073	0,096	-0,202	-0,24	-0,241	1	-0,058
50	0,173	,570(**)	0,361	0,113	-0,159	0,086	,391(*)	0,341	,401(*)	0,268	0	-0,116	0,159	0,262	-0,058	1

Antrosios tiriamųjų grupės anketos klausimų koreliacijų duomenys

Lentelė Nr.13

Antrosios (eksperimentinės) grupės atsakymų į anketos klausimus rezultatai, koreliuojant atsakymus. Horizontaliai pateikti atsakymai nuo pirmo iki penkiasdešimto klausimo, vertikalčiai - atsakymai nuo pirmo iki penkiasdešimto klausimo.

Atsakymai :** - labai reikšminga koreliacija; * -reikšminga koreliacija.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
1	1	-0,096	0,092	-0,051	0,277	,381(*)	0,188	-0,005	0,038	,553(**)	0,293	0,065	-0,162	-0,226	-0,026	0,233	-0,211
2	-0,096	1	-0,101	-0,237	-0,066	0,278	-0,108	-0,051	0,328	-0,25	-0,213	-0,223	-0,239	0,195	-0,171	-0,125	-0,191
3	0,092	-0,101	1	-0,323	-0,049	0,29	-0,064	0,065	0,18	,397(*)	-0,167	0,034	-0,313	-0,317	0,246	0,075	-0,037
4	-0,051	-0,237	-0,323	1	-0,037	-,438(*)	0,125	-0,03	-0,061	-0,009	0,045	0,313	0,329	0,121	-0,146	-0,094	0,252
5	0,277	-0,066	-0,049	-0,037	1	0,15	0,171	-0,063	-0,221	,365(*)	-0,241	0,15	-0,314	-0,131	-0,251	-0,276	-0,099
6	,381(*)	0,278	0,29	-,438(*)	0,15	1	0,259	0,029	0,27	,572(**)	-0,057	0,057	-,507(**)	-0,033	0,263	0,071	,598(**)
7	0,188	-0,108	-0,064	0,125	0,171	0,259	1	0,191	-0,026	0,216	-0,276	0,315	-0,317	-0,315	-0,102	-0,268	-,372(*)
8	-0,005	-0,051	0,065	-0,03	-0,063	0,029	0,191	1	0,116	0,164	-0,104	0,066	0,071	0,153	-0,18	-0,07	-0,236
9	0,038	0,328	0,18	-0,061	-0,221	0,27	-0,026	0,116	1	0,197	0,223	0,155	-0,129	0,216	0,31	,465(**)	0,076
10	,553(**)	-0,25	,397(*)	-0,009	,365(*)	,572(**)	0,216	0,164	0,197	1	0,068	0,335	-,366(*)	-0,112	0,315	0,227	-0,285
11	0,293	-0,213	-0,167	0,045	-0,241	-0,057	-0,276	-0,104	0,223	0,068	1	-0,177	,547(**)	0,118	0,103	,501(**)	0,249
12	0,065	-0,223	0,034	0,313	0,15	0,057	0,315	0,066	0,155	0,335	-0,177	1	-0,094	-0,123	0,316	0,158	-0,078
13	-0,162	-0,239	-0,313	0,329	-0,314	-,507(**)	-0,317	0,071	-0,129	-,366(*)	,547(**)	-0,094	1	0,183	-0,164	0,057	0,158
14	-0,226	0,195	-0,317	0,121	-0,131	-0,033	-0,315	0,153	0,216	-0,112	0,118	-0,123	0,183	1	0,031	0,276	0,242

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
15	-0,026	-0,171	0,246	-0,146	-0,251	0,263	-0,102	-0,18	0,31	0,315	0,103	0,316	-0,164	0,031	1	,648(**)	0,132
16	0,233	-0,125	0,075	-0,094	-0,276	0,071	-0,268	-0,07	,465(**)	0,227	,501(**)	0,158	0,057	0,276	,648(**)	1	0,279
17	-0,211	-0,191	-0,037	0,252	-0,099	-,598(**)	-,372(*)	-0,236	0,076	-0,285	0,249	-0,078	0,158	0,242	0,132	0,279	1
18	0,114	-0,079	-0,131	0,069	0,185	0,082	,408(*)	0,052	0,137	0,28	0,017	0,311	-0,111	0,045	0,197	0,184	0,018
19	0,016	0,215	0,061	-0,338	0,303	,400(*)	0,122	-0,095	0,197	0,12	-0,243	,402(*)	-,455(*)	-0,039	0,136	-0,143	0,015
20	0,329	,453(*)	0,037	-,370(*)	0,114	,527(**)	0,235	0,096	0,225	0,09	0,163	0,096	-0,149	0,056	-0,051	0,061	-0,211
21	0,202	-0,038	-0,091	0,268	-0,175	-,442(*)	-0,174	-0,149	0,069	-0,301	0,194	-0,176	0,347	-0,103	-0,213	-0,031	,388(*)
22	-0,103	-0,248	0,047	,398(*)	0,3	-0,039	0,175	-0,03	0,106	0,213	-0,133	,420(*)	-0,043	0,07	0,156	-0,114	0,13
23	0,171	0,117	-0,158	-0,069	-0,083	-0,025	-0,07	0,029	0,205	0,137	0,241	0,174	-0,062	0,203	0,198	0,256	0,247
24	0,241	-0,196	-0,127	-0,032	-0,342	-0,19	-0,186	0	0,115	0,02	,388(*)	-0,131	0,234	0	,436(*)	,513(**)	0,301
25	-0,037	-0,095	0,058	0,118	-0,341	-0,294	-,639(**)	-0,112	0,018	-0,054	0,273	-0,209	0,125	0,278	0,329	,449(*)	,575(**)
26	0,12	-0,031	-0,296	0,032	-0,324	-0,087	-,566(**)	0,054	0,096	-0,048	,460(*)	-0,218	,370(*)	,413(*)	0,216	,498(**)	0,176
27	0,148	-0,02	-0,054	0,146	0,198	0,222	0,214	-0,158	0,353	,522(**)	0,12	0,231	-0,226	0,054	0,213	0,167	0,032
28	0,088	-0,254	0,11	0,304	0,013	-,397(*)	-0,28	-0,231	-0,081	-0,231	0,353	-0,247	,422(*)	-0,064	-0,185	-0,002	,443(*)
29	-0,024	0,293	-0,175	0,091	0,282	-0,086	-0,096	-,409(*)	-0,135	-0,162	0,01	-0,165	-0,153	0	-0,284	-0,086	0,237
30	0,244	0,158	-0,269	0,125	0,287	0,331	0,225	-0,229	-0,053	0,249	-0,144	0,151	-0,291	0,07	-0,153	-0,113	-0,356
31	0,148	-0,035	-0,234	0,063	0,27	0,268	0,22	-0,233	-0,021	0,159	0,067	0,177	0,004	-0,041	-0,14	-0,222	-0,246
32	0,285	0,104	0,127	,557(**)	0,255	0,332	0,031	-0,007	,367(*)	0,276	0,103	0	-0,277	-0,052	0,277	,367(*)	-0,115
33	-0,016	0,08	-0,017	0,073	-0,223	-0,083	-0,199	-0,1	,590(**)	-0,008	0,254	0,134	0,016	0,351	,445(*)	,434(*)	,492(**)
34	,369(*)	0,136	0,206	-0,032	0,045	0,295	-0,003	-0,035	,469(**)	,438(*)	0,254	0,328	0,09	0	,410(*)	,543(**)	-0,156
35	0,105	0,323	-0,241	0,057	0,054	-0,052	0,237	0,036	0,319	0,061	-0,023	0,257	-0,188	-0,033	0,191	0,124	0,118

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
36	0	-0,106	0,146	0,111	,411(*)	0,232	,493(**)	0,125	0,044	,535(**)	-,530(**)	,601(**)	-,493(**)	-0,175	0,238	-0,201	-0,173
37	0,179	0,182	-,384(*)	0,16	0	0,097	0,053	0,096	0,184	0,128	0,181	0,156	0,199	,485(**)	-0,193	0,094	0,005
38	0,032	-0,102	-0,255	0,156	-0,012	0,191	0,052	0,055	-0,201	0,159	0,173	0,341	0,266	0,184	0,114	0,123	-0,186
39	0,133	-0,057	0,315	-0,027	0,116	-0,03	-0,185	-0,158	0,032	0,074	0,182	0,108	0,065	-,409(*)	0,054	-0,027	0,214
40	0,106	-0,148	-0,167	0,049	0,234	0,152	,417(*)	-0,251	-0,325	0,015	-0,199	,430(*)	0,081	-0,215	-0,016	-0,181	-,386(*)
41	0,018	0,119	-0,219	,393(*)	-0,087	0,118	0,134	-0,135	-0,043	0,199	-0,231	0,147	-0,105	0,214	-0,034	-0,157	-0,165
42	0,148	-0,178	-0,166	0,161	-0,075	0,04	0,076	0,042	-0,354	-0,062	0,043	0,026	0,122	-0,061	-0,089	0,042	-0,189
43	-0,013	0,287	-0,085	0,356	-0,052	0,002	-0,193	-0,173	0,192	0,026	0,145	0,272	0,273	0,349	-0,056	0,089	0,014
44	-0,119	0,16	-0,198	-0,192	0,177	0,079	-0,023	-0,307	-0,241	-0,002	-0,324	-0,186	-0,218	-0,043	0,002	-0,234	-0,148
45	-0,078	-0,189	0,123	-0,1	-0,176	-0,239	-,384(*)	-0,013	0,125	-0,103	0,303	-0,212	,455(*)	0,154	0,193	0,317	0,337
46	0	0,298	0,129	-0,098	,520(**)	-0,09	0,028	-0,166	-0,234	-0,03	-0,303	-0,199	-0,237	-0,116	-,365(*)	-0,282	0,033
47	0,148	0,225	0,036	-0,311	-0,099	,551(**)	-0,143	-0,1	,381(*)	0,206	0,298	-0,278	-0,061	0,296	0,329	,398(*)	-0,311
48	,425(*)	0,047	0,181	-0,212	,373(*)	,447(*)	0,221	0,055	0,291	,598(**)	-0,061	0,247	-,512(**)	-0,192	0,292	0,113	-0,103
49	0,273	-0,353	-0,203	,365(*)	0,108	-0,105	0,026	-0,017	-0,208	0,189	0,185	0	0,247	-0,177	-0,081	-0,157	-0,085
50	-0,247	,386(*)	-0,226	0,073	-0,202	0,008	0,021	-0,252	0,093	-0,187	-0,277	0,053	-0,107	0,123	0,099	-0,184	-0,127

	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34
1	0,114	0,016	0,329	0,202	-0,103	0,171	0,241	-0,037	0,12	0,148	0,088	-0,024	0,244	0,148	0,285	-0,016	,369(*)
2	-0,079	0,215	,453(*)	-0,038	-0,248	0,117	-0,196	-0,095	-0,031	-0,02	-0,254	0,293	0,158	-0,035	0,104	0,08	0,136
3	-0,131	0,061	0,037	-0,091	0,047	-0,158	-0,127	0,058	-0,296	-0,054	0,11	-0,175	-0,269	-0,234	0,127	-0,017	0,206
4	0,069	-0,338	-,370(*)	0,268	,398(*)	-0,069	-0,032	0,118	0,032	0,146	0,304	0,091	0,125	0,063	-,557(**)	0,073	-0,032
5	0,185	0,303	0,114	-0,175	0,3	-0,083	-0,342	-0,341	-0,324	0,198	0,013	0,282	0,287	0,27	0,255	-0,223	0,045
6	0,082	,400(*)	,527(**)	-,442(*)	-0,039	-0,025	-0,19	-0,294	-0,087	0,222	-,397(*)	-0,086	0,331	0,268	0,332	-0,083	0,295
7	,408(*)	0,122	0,235	-0,174	0,175	-0,07	-0,186	-,639(**)	-,566(**)	0,214	-0,28	-0,096	0,225	0,22	0,031	-0,199	-0,003
8	0,052	-0,095	0,096	-0,149	-0,03	0,029	0	-0,112	0,054	-0,158	-0,231	-,409(*)	-0,229	-0,233	-0,007	-0,1	-0,035
9	0,137	0,197	0,225	0,069	0,106	0,205	0,115	0,018	0,096	0,353	-0,081	-0,135	-0,053	-0,021	,367(*)	,590(**)	,469(**)
10	0,28	0,12	0,09	-0,301	0,213	0,137	0,02	-0,054	-0,048	,522(**)	-0,231	-0,162	0,249	0,159	0,276	-0,008	,438(*)
11	0,017	-0,243	0,163	0,194	-0,133	0,241	,388(*)	0,273	,460(*)	0,12	0,353	0,01	-0,144	0,067	0,103	0,254	0,254
12	0,311	,402(*)	0,096	-0,176	,420(*)	0,174	-0,131	-0,209	-0,218	0,231	-0,247	-0,165	0,151	0,177	0	0,134	0,328
13	-0,111	-,455(*)	-0,149	0,347	-0,043	-0,062	0,234	0,125	,370(*)	-0,226	,422(*)	-0,153	-0,291	0,004	-0,277	0,016	0,09
14	0,045	-0,039	0,056	-0,103	0,07	0,203	0	0,278	,413(*)	0,054	-0,064	0	0,07	-0,041	-0,052	0,351	0
15	0,197	0,136	-0,051	-0,213	0,156	0,198	,436(*)	0,329	0,216	0,213	-0,185	-0,284	-0,153	-0,14	0,277	,445(*)	,410(*)
16	0,184	-0,143	0,061	-0,031	-0,114	0,256	,513(**)	,449(*)	,498(**)	0,167	-0,002	-0,086	-0,113	-0,222	,367(*)	,434(*)	,543(**)
17	0,018	0,015	-0,211	,388(*)	0,13	0,247	0,301	,575(**)	0,176	0,032	,443(*)	0,237	-0,356	-0,246	-0,115	,492(**)	-0,156
18	1	0,072	0,25	-0,071	0,195	,497(**)	-0,08	-,396(*)	-0,26	,628(**)	-0,289	-0,107	-0,021	0,181	0,29	0,29	0,113
19	0,072	1	,459(*)	-0,211	0,321	0,207	-0,277	-0,266	-,363(*)	0,129	-0,284	0,034	0,212	,427(*)	0,307	0,25	-0,082
20	0,25	,459(*)	1	-0,18	-0,131	0,338	-0,139	-,381(*)	-0,126	-0,017	-0,143	0,192	0,026	0,163	0,211	0,008	0,33
21	-0,071	-0,211	-0,18	1	-0,131	0,094	0,34	0,233	0,141	-0,114	,413(*)	-0,029	-0,315	-0,104	-0,17	,410(*)	-0,038
22	0,195	0,321	-0,131	-0,131	1	-0,04	-,410(*)	-0,204	-0,323	0,243	0,081	-0,248	0,193	0,259	0,061	,367(*)	-0,005
23	,497(**)	0,207	0,338	0,094	-0,04	1	0,252	0,198	0,102	,429(*)	-0,139	0,022	-0,086	-0,016	0,237	,384(*)	0,16
24	-0,08	-0,277	-0,139	0,34	-,410(*)	0,252	1	,519(**)	,462(*)	0	0,182	-0,163	-0,349	-0,337	0	0,222	0,272
25	-,396(*)	-0,266	-,381(*)	0,233	-0,204	0,198	,519(**)	1	,649(**)	-0,131	0,265	0,168	-0,154	-,382(*)	-0,101	0,228	0,08
26	-0,26	-,363(*)	-0,126	0,141	-0,323	0,102	,462(*)	,649(**)	1	-0,201	0,117	0,041	-0,017	-0,274	-0,018	0,143	0,309
27	,628(**)	0,129	-0,017	-0,114	0,243	,429(*)	0	-0,131	-0,201	1	-0,227	-0,017	0,175	0,355	0,283	0,283	0,181

	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34
28	-0,289	-0,284	-0,143	,413(*)	0,081	-0,139	0,182	0,265	0,117	-0,227	1	0,161	-0,169	-0,097	-0,251	0,016	0,026
29	-0,107	0,034	0,192	-0,029	-0,248	0,022	-0,163	0,168	0,041	-0,017	0,161	1	0,328	0,191	0,022	-0,327	0,018
30	-0,021	0,212	0,026	-0,315	0,193	-0,086	-0,349	-0,154	-0,017	0,175	-0,169	0,328	1	,610(**)	0,184	-0,225	0,047
31	0,181	,427(*)	0,163	-0,104	0,259	-0,016	-0,337	-,382(*)	-0,274	0,355	-0,097	0,191	,610(**)	1	0,204	-0,051	-0,118
32	0,29	0,307	0,211	-0,17	0,061	0,237	0	-0,101	-0,018	0,283	-0,251	0,022	0,184	0,204	1	0,205	0,271
33	0,29	0,25	0,008	,410(*)	,367(*)	,384(*)	0,222	0,228	0,143	0,283	0,016	-0,327	-0,225	-0,051	0,205	1	0,121
34	0,113	-0,082	0,33	-0,038	-0,005	0,16	0,272	0,08	0,309	0,181	0,026	0,018	0,047	-0,118	0,271	0,121	1
35	,492(**)	0,133	0,278	0,021	0	,726(**)	0,225	0,016	-0,02	,427(*)	-0,144	0,161	-0,005	-0,109	0,291	0,243	0,323
36	,406(*)	0,35	-0,091	-0,259	0,343	0,041	-0,155	-0,341	-,440(*)	,462(*)	-,457(*)	-0,235	0,115	0,067	0	0,064	0,078
37	0,123	0,04	0,275	0,081	-0,279	0,241	0,162	0,03	0,345	0,265	-0,114	0,267	0,262	0,217	-0,062	-0,007	0,288
38	0,284	-0,056	0,175	-0,269	-0,06	0,116	-0,043	-0,015	0,236	0,162	-0,224	-0,115	0,035	0,065	-0,267	-0,156	0,195
39	0	0,206	0,197	0,151	0,185	0,179	-0,168	0,123	-0,028	0	0,254	,372(*)	-0,093	0,146	0,321	0	0,169
40	0,284	0,167	0,209	-0,204	0,168	-0,095	-0,331	-,453(*)	-0,199	-0,032	-0,126	0,177	,448(*)	,466(**)	0,146	-0,349	0,161
41	,459(*)	-0,072	-0,098	0,118	0,059	0,349	-0,167	-0,083	-0,056	,530(**)	-0,273	0,037	0,275	0,271	-0,162	0,087	-0,09
42	0,162	-0,294	-0,057	0,141	-0,161	-0,104	-0,033	-0,134	0,049	-0,17	-0,074	-0,207	-0,111	-0,222	-0,196	-0,14	-0,224
43	-0,019	-0,12	0,073	0,08	0,205	0,102	-0,282	0,155	0,295	0,086	0,032	0,109	0,202	-0,09	-0,157	0,178	,430(*)
44	0,081	0,117	-0,099	-0,068	-0,068	0,107	0,062	-0,148	-0,134	0,242	-0,219	0,107	0,044	-0,002	0,152	-0,149	-0,124
45	-0,162	-0,342	-0,283	0,265	-0,345	-0,135	,471(**)	,451(*)	,443(*)	-0,009	,372(*)	-0,027	-0,33	-0,147	0,072	0,083	0,238
46	0,122	0,042	0,03	-0,018	-0,057	-0,055	-0,349	-0,113	-,446(*)	0,087	0,086	,559(**)	0,247	0,245	0,253	-0,274	-0,148
47	0,116	-0,077	0,152	-0,359	0,005	-0,031	-0,057	-0,026	0,254	0,268	-0,13	-0,162	0,281	0,23	,439(*)	0,165	0,243
48	0,211	,497(**)	0,19	-0,144	0,207	,391(*)	0,068	0	-0,233	,450(*)	-0,307	0,041	0,214	0,248	,658(**)	0,15	0,194
49	-0,201	-0,045	-0,212	0,04	,427(*)	-0,134	0,125	-0,057	0,063	-0,027	0,353	-0,202	0,272	0,259	-0,137	-0,084	-0,018
50	0,162	0,207	-0,006	0,075	0,314	0,222	-0,241	-0,15	-0,113	0,102	-,400(*)	-0,073	0,33	0,255	0,018	0,355	-0,072

	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50
1	0,105	0	0,179	0,032	0,133	0,106	0,018	0,148	-0,013	-0,119	-0,078	0	0,148	,425(*)	0,273	-0,247
2	0,323	-0,106	0,182	-0,102	-0,057	-0,148	0,119	-0,178	0,287	0,16	-0,189	0,298	0,225	0,047	-0,353	,386(*)
3	-0,241	0,146	-,384(*)	-0,255	0,315	-0,167	-0,219	-0,166	-0,085	-0,198	0,123	0,129	0,036	0,181	-0,203	-0,226
4	0,057	0,111	0,16	0,156	-0,027	0,049	,393(*)	0,161	0,356	-0,192	-0,1	-0,098	-0,311	-0,212	,365(*)	0,073
5	0,054	,411(*)	0	-0,012	0,116	0,234	-0,087	-0,075	-0,052	0,177	-0,176	,520(**)	-0,099	,373(*)	0,108	-0,202
6	-0,052	0,232	0,097	0,191	-0,03	0,152	0,118	0,04	0,002	0,079	-0,239	-0,09	,551(**)	,447(*)	-0,105	0,008
7	0,237	,493(**)	0,053	0,052	-0,185	,417(*)	0,134	0,076	-0,193	-0,023	-,384(*)	0,028	-0,143	0,221	0,026	0,021
8	0,036	0,125	0,096	0,055	-0,158	-0,251	-0,135	0,042	-0,173	-0,307	-0,013	-0,166	-0,1	0,055	-0,017	-0,252
9	0,319	0,044	0,184	-0,201	0,032	-0,325	-0,043	-0,354	0,192	-0,241	0,125	-0,234	,381(*)	0,291	-0,208	0,093
10	0,061	,535(**)	0,128	0,159	0,074	0,015	0,199	-0,062	0,026	-0,002	-0,103	-0,03	0,206	,598(**)	0,189	-0,187
11	-0,023	-,530(**)	0,181	0,173	0,182	-0,199	-0,231	0,043	0,145	-0,324	0,303	-0,303	0,298	-0,061	0,185	-0,277
12	0,257	,601(**)	0,156	0,341	0,108	,430(*)	0,147	0,026	0,272	-0,186	-0,212	-0,199	-0,278	0,247	0	0,053
13	-0,188	-,493(**)	0,199	0,266	0,065	0,081	-0,105	0,122	0,273	-0,218	,455(*)	-0,237	-0,061	-,512(**)	0,247	-0,107
14	-0,033	-0,175	,485(**)	0,184	-,409(*)	-0,215	0,214	-0,061	0,349	-0,043	0,154	-0,116	0,296	-0,192	-0,177	0,123
15	0,191	0,238	-0,193	0,114	0,054	-0,016	-0,034	-0,089	-0,056	0,002	0,193	-,365(*)	0,329	0,292	-0,081	0,099
16	0,124	-0,201	0,094	0,123	-0,027	-0,181	-0,157	0,042	0,089	-0,234	0,317	-0,282	,398(*)	0,113	-0,157	-0,184
17	0,118	-0,173	0,005	-0,186	0,214	-,386(*)	-0,165	-0,189	0,014	-0,148	0,337	0,033	-0,311	-0,103	-0,085	-0,127
18	,492(**)	,406(*)	0,123	0,284	0	0,284	,459(*)	0,162	-0,019	0,081	-0,162	0,122	0,116	0,211	-0,201	0,162
19	0,133	0,35	0,04	-0,056	0,206	0,167	-0,072	-0,294	-0,12	0,117	-0,342	0,042	-0,077	,497(**)	-0,045	0,207
20	0,278	-0,091	0,275	0,175	0,197	0,209	-0,098	-0,057	0,073	-0,099	-0,283	0,03	0,152	0,19	-0,212	-0,006
21	0,021	-0,259	0,081	-0,269	0,151	-0,204	0,118	0,141	0,08	-0,068	0,265	-0,018	-0,359	-0,144	0,04	0,075
22	0	0,343	-0,279	-0,06	0,185	0,168	0,059	-0,161	0,205	-0,068	-0,345	-0,057	0,005	0,207	,427(*)	0,314
23	,726(**)	0,041	0,241	0,116	0,179	-0,095	0,349	-0,104	0,102	0,107	-0,135	-0,055	-0,031	,391(*)	-0,134	0,222
24	0,225	-0,155	0,162	-0,043	-0,168	-0,331	-0,167	-0,033	-0,282	0,062	,471(**)	-0,349	-0,057	0,068	0,125	-0,241
25	0,016	-0,341	0,03	-0,015	0,123	-,453(*)	-0,083	-0,134	0,155	-0,148	,451(*)	-0,113	-0,026	0	-0,057	-0,15
26	-0,02	-,440(*)	0,345	0,236	-0,028	-0,199	-0,056	0,049	0,295	-0,134	,443(*)	-,446(*)	0,254	-0,233	0,063	-0,113
27	,427(*)	,462(*)	0,265	0,162	0	-0,032	,530(**)	-0,17	0,086	0,242	-0,009	0,087	0,268	,450(*)	-0,027	0,102

	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50
28	-0,144	-,457(*)	-0,114	-0,224	0,254	-0,126	-0,273	-0,074	0,032	-0,219	,372(*)	0,086	-0,13	-0,307	0,353	-,400(*)
29	0,161	-0,235	0,267	-0,115	,372(*)	0,177	0,037	-0,207	0,109	0,107	-0,027	,559(**)	-0,162	0,041	-0,202	-0,073
30	-0,005	0,115	0,262	0,035	-0,093	,448(*)	0,275	-0,111	0,202	0,044	-0,33	0,247	0,281	0,214	0,272	0,33
31	-0,109	0,067	0,217	0,065	0,146	-,466(**)	0,271	-0,222	-0,09	-0,002	-0,147	0,245	0,23	0,248	0,259	0,255
32	0,291	0	-0,062	-0,267	0,321	0,146	-0,162	-0,196	-0,157	0,152	0,072	0,253	-,439(*)	-,658(**)	-0,137	0,018
33	0,243	0,064	-0,007	-0,156	0	-0,349	0,087	-0,14	0,178	-0,149	0,083	-0,274	0,165	0,15	-0,084	0,355
34	0,323	0,078	0,288	0,195	0,169	0,161	-0,09	-0,224	-,430(*)	-0,124	0,238	-0,148	0,243	0,194	-0,018	-0,072
35	1	0,258	0,198	0,024	0,176	0,056	0,226	-0,271	0,128	0,128	-0,096	0,09	-0,075	-,433(*)	-0,165	0,182
36	0,258	1	0,074	0,137	-0,193	0,146	0,28	-0,075	-0,013	0,177	-0,214	0,024	-0,231	-,373(*)	-0,072	0,101
37	0,198	0,074	1	0,312	-0,187	0,134	0,335	-0,083	,372(*)	0,044	0,257	-0,098	-0,032	-0,033	-0,14	-0,073
38	0,024	0,137	0,312	1	-0,189	-,378(*)	0,232	0,275	-,426(*)	-0,192	0,088	-0,231	0,115	-0,192	-0,177	-0,167
39	0,176	-0,193	-0,187	-0,189	1	0,189	-0,113	-0,162	0,084	-0,077	0,027	0,204	-0,143	0,339	0,052	-0,054
40	0,056	0,146	0,134	-,378(*)	0,189	1	0,183	0,104	0,182	0,055	-0,153	0,155	-0,032	0,013	0,035	0,153
41	0,226	0,28	0,335	0,232	-0,113	0,183	1	0,264	0,249	-,389(*)	-0,264	0,046	0,013	0,085	-0,014	-,449(*)
42	-0,271	-0,075	-0,083	0,275	-0,162	0,104	0,264	1	0,049	0,1	-0,216	-0,198	-0,032	-0,238	-0,04	-0,1
43	0,128	-0,013	,372(*)	-,426(*)	0,084	0,182	0,249	0,049	1	-0,211	0,059	-0,086	0,11	-0,191	-0,173	0,216
44	0,128	0,177	0,044	-0,192	-0,077	0,055	-,389(*)	0,1	-0,211	1	-0,23	0,117	-0,118	0,202	0,165	0,268
45	-0,096	-0,214	0,257	0,088	0,027	-0,153	-0,264	-0,216	0,059	-0,23	1	-0,017	0,154	-0,213	-0,244	-,466(**)
46	0,09	0,024	-0,098	-0,231	0,204	0,155	0,046	-0,198	-0,086	0,117	-0,017	1	-0,087	0,208	-0,239	-0,033
47	-0,075	-0,231	-0,032	0,115	-0,143	-0,032	0,013	-0,032	0,11	-0,118	0,154	-0,087	1	0,087	-0,071	0,102
48	-,433(*)	-,373(*)	-0,033	-0,192	0,339	0,013	0,085	-0,238	-0,191	0,202	-0,213	0,208	0,087	1	0,063	0,006
49	-0,165	-0,072	-0,14	-0,177	0,052	0,035	-0,014	-0,04	-0,173	0,165	-0,244	-0,239	-0,071	0,063	1	0,092
50	0,182	0,101	-0,073	-0,167	-0,054	0,153	-,449(*)	-0,1	0,216	0,268	-,466(**)	-0,033	0,102	0,006	0,092	1

Trečiosios tiriamųjų grupės anketos klausimų koreliacijų duomenys

Lentelė Nr.14

Trečiosios (kontrolinės) grupės atsakymų į anketos klausimus rezultatai, koreliuojant atsakymus. Horizontaliai pateikti atsakymai nuo pirmo iki penkiasdešimto klausimo, vertikalčiai - atsakymai nuo pirmo iki penkiasdešimto klausimo.

Atsakymai :** - labai reikšminga koreliacija; * - reikšminga koreliacija.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
1	1	,391(*)	0,248	-0,069	0,112	0,324	0,262	-0,178	,476(**)	0,125	0,343	0,278	-0,04	-0,095	0,3	0,281	0,036
2	,391(*)	1	,403(*)	-,467(**)	-0,061	0,21	,581(**)	0,177	0,028	,631(**)	0,128	,653(**)	-0,225	-0,093	0,231	,452(*)	0,027
3	0,248	,403(*)	1	-,479(**)	0,045	0,13	0,265	,401(*)	0,025	,466(**)	0,028	,484(**)	-0,097	0,019	0,147	0,241	0,132
4	-0,069	-,467(**)	-,479(**)	1	-0,054	-0,04	-,445(*)	-,364(*)	0,087	-,502(**)	0,064	-,575(**)	0,269	-0,145	-0,221	-,418(*)	0,174
5	0,112	-0,061	0,045	-0,054	1	0,316	0,31	0,044	0,192	0,134	-0,181	0,03	-0,006	-0,276	0,095	-0,045	-0,127
6	0,324	0,21	0,13	-0,04	0,316	1	0,236	0,188	0,273	0,264	,490(**)	0,281	-0,098	0,1	,378(*)	,505(**)	0,135
7	0,262	,581(**)	0,265	-,445(*)	0,31	0,236	1	0,121	-0,168	,789(**)	0,015	,525(**)	-,513(**)	-0,147	0,243	,531(**)	-0,271
8	-0,178	0,177	,401(*)	-,364(*)	0,044	0,188	0,121	1	0,036	,499(**)	-0,212	,403(*)	-0,094	0,117	0,221	0,151	0,161
9	,476(**)	0,028	0,025	0,087	0,192	0,273	-0,168	0,036	1	-0,13	0,304	0,047	0,078	-0,001	0,209	0,085	0,084
10	0,125	,631(**)	,466(**)	-,502(**)	0,134	0,264	,789(**)	,499(**)	-0,13	1	-0,051	,587(**)	-,437(*)	0,02	0,306	,536(**)	0,1
11	0,343	0,128	0,028	0,064	-0,181	,490(**)	0,015	-0,212	0,304	-0,051	1	0,085	0,128	0,167	0,262	0,344	-0,173
12	0,278	,653(**)	,484(**)	-,575(**)	0,03	0,281	,525(**)	,403(*)	0,047	,587(**)	0,085	1	-0,199	0,136	0,317	,598(**)	-0,091
13	-0,04	-0,225	-0,097	0,269	-0,006	-0,098	-,513(**)	-0,094	0,078	-,437(*)	0,128	-0,199	1	-0,182	-0,066	-0,221	-0,049
14	-0,095	-0,093	0,019	-0,145	-0,276	0,1	-0,147	0,117	-0,001	0,02	0,167	0,136	-0,182	1	0,195	-0,007	0,021
15	0,3	0,231	0,147	-0,221	0,095	,378(*)	0,243	0,221	0,209	0,306	0,262	0,317	-0,066	0,195	1	,588(**)	0,023
16	0,281	,452(*)	0,241	-,418(*)	-0,045	,505(**)	,531(**)	0,151	0,085	,536(**)	0,344	,598(**)	-0,221	-0,007	,588(**)	1	-0,051
17	0,036	0,027	0,132	0,174	-0,127	0,135	-0,271	0,161	0,084	0,1	-0,173	-0,091	-0,049	0,021	0,023	-0,051	1
18	0,256	,436(*)	0,216	-0,176	-0,246	0,26	0,177	0,188	0,078	,392(*)	0,102	0,298	-,518(**)	,376(*)	0,252	0,293	,487(**)
19	0,133	,362(*)	0,042	-0,279	-0,012	,378(*)	,451(*)	0,074	0,179	,414(*)	0,319	,388(*)	-0,353	,364(*)	0,093	0,303	-0,3
20	0,203	0,269	-0,027	-0,109	-0,103	,590(**)	0,206	0,122	0,187	0,315	,524(**)	0,323	-0,216	,390(*)	,436(*)	,530(**)	0,171
21	0,246	-0,122	0,091	0,046	0,166	0,223	0,06	0,18	0,34	0,072	0,355	-0,15	-0,111	0,045	,498(**)	0,148	0,104

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
22	0,281	0,243	0,24	-,448(*)	-0,133	0,004	,535(**)	0,09	0,073	,505(**)	0,293	0,208	-0,227	0,037	0,324	,526(**)	-0,295
23	,387(*)	,456(*)	0,165	-0,329	-0,035	0,175	,476(**)	-0,047	0,259	,440(*)	,423(*)	0,247	-0,039	-0,116	,503(**)	,579(**)	-0,123
24	0,198	,572(**)	0,228	-0,193	-0,261	-0,106	0,319	0,189	0,14	,433(*)	-0,13	,410(*)	-0,296	0,136	0,168	0,205	0,334
25	-0,069	0,181	-0,238	-0,024	-0,229	-0,203	0	0,048	0,11	-0,071	-0,024	-0,054	0	-0,264	-0,096	-0,156	0,031
26	-0,123	-0,048	-0,031	-0,113	-0,221	-0,017	-0,273	0,154	-0,119	-0,143	0,074	0,199	0,304	0,082	0,148	0,152	0,134
27	-0,079	-0,03	0,087	-0,055	-0,056	-0,148	0,248	0,155	-0,046	0,302	0	-0,175	-0,268	0,024	0,05	-0,056	0
28	0,028	0,16	0,045	-0,054	0,144	,395(*)	0,074	0,254	-0,003	0,047	0,165	0,189	-0,261	0,198	0,226	0,102	-0,101
29	0,291	-0,119	-0,215	,382(*)	0,047	0,212	-0,093	-0,067	0,292	-0,164	0,219	-0,238	0,193	-0,054	-0,07	0,012	0,15
30	0,24	0,088	0,045	-0,169	0,149	0,328	0,252	,423(*)	0,143	0,204	0,08	,406(*)	-0,258	0,296	0,333	0,091	-0,185
31	0,25	-0,102	0,186	-0,168	0,228	0,066	0,204	-0,058	-0,013	-0,03	0,042	-0,07	-0,177	-0,078	0,274	0,198	-0,29
32	0,249	0,319	0,012	-0,188	-0,216	0,134	0,218	0,176	0,183	0,31	0,091	0,299	-,381(*)	0,34	0,254	,361(*)	-0,1
33	0,012	-0,114	0,299	-0,118	-0,023	,427(*)	-0,1	0,251	0,143	0,113	,466(**)	0,067	0,218	0,354	0,172	0,275	0,246
34	,373(*)	,391(*)	0,117	-,379(*)	0,129	0,27	,479(**)	0,258	0,199	,383(*)	0,085	,657(**)	-0,167	-0,039	,629(**)	,714(**)	-0,105
35	,425(*)	,375(*)	0,088	-0,19	0,165	,541(**)	,529(**)	0,063	0,041	,404(*)	0,323	,370(*)	-0,205	-0,003	,570(**)	,662(**)	-0,198
36	0,075	0,213	-0,103	-0,2	0,178	,478(**)	0,307	0,203	0,277	0,346	,475(**)	0,357	-0,171	0,252	,637(**)	,502(**)	-0,045
37	0,221	0,077	-0,024	0,028	0,139	-0,131	-0,136	-0,156	-0,045	-0,224	-0,081	0,107	0,077	-0,301	-0,11	-0,269	0,133
38	-0,051	,523(**)	0,288	-,444(*)	-0,201	0,066	0,255	0,264	-0,067	,406(*)	-0,106	,373(*)	-0,29	0,22	0,295	0,317	0,275
39	0,224	,577(**)	-0,103	-0,225	-0,214	0,107	0,168	-0,232	-0,026	0,165	0,194	0,334	-0,045	0,208	0,033	0,241	-0,022
40	0,137	0,004	0,328	0,008	-0,037	0,106	-0,062	0,2	-0,102	0,12	0,126	0,189	-0,122	0,192	0,056	0,027	0,322
41	0,114	0,175	-0,069	0,247	-0,058	0,238	0,269	0,025	-0,209	0,183	-0,025	0,214	-,371(*)	-0,037	0,005	0,158	0,282
42	,393(*)	0,216	-0,035	0,002	-0,135	,558(**)	0,105	0,02	0,109	0,1	0,309	0,314	-0,092	-0,035	0,114	,393(*)	0,321
43	0,014	0,053	0,123	-0,24	-0,042	0,273	0,148	-0,011	-0,035	0,045	0,17	,373(*)	-0,309	0,225	0,296	,434(*)	-0,148
44	0,195	0,059	-0,028	0,241	0,096	0,018	0,006	0,103	,363(*)	0,115	-0,147	-0,025	0,138	-0,075	0,134	0,075	0,235
45	0,121	0,14	-0,068	0,103	-0,062	0,028	-0,008	-0,139	0,078	0,123	-0,177	-0,122	-0,199	-0,038	-0,015	0,034	0,243
46	0,103	0,147	0,172	-0,225	0,23	-0,102	0,276	-0,131	-0,137	0,149	-0,183	0,084	-0,152	0,036	-0,218	-0,086	0
47	-0,118	-0,012	0,02	-0,116	0,133	,419(*)	0,239	0,258	-0,062	0,147	0,205	0,353	-0,114	0,009	0,206	0,337	-0,071
48	0,14	0,183	0,229	-,464(**)	0,293	,393(*)	,573(**)	0,286	-0,039	,555(**)	-0,069	,409(*)	-0,253	0,047	0,339	,515(**)	-0,175
49	0,256	-0,02	0,275	-0,148	0,095	-0,017	0,101	-0,128	-0,133	0,056	-0,009	0,068	-0,055	-0,032	-0,025	-0,076	0,317

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
50	,371(*)	,380(*)	-0,082	0,101	0,034	,609(**)	0,254	0,058	0,303	0,293	0,333	,426(*)	-0,064	0,097	,368(*)	,604(**)	0,067

	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34
1	0,256	0,133	0,203	0,246	0,281	,387(*)	0,198	-0,069	-0,123	-0,079	0,028	0,291	0,24	0,25	0,249	0,012	,373(*)
2	,436(*)	,362(*)	0,269	-0,122	0,243	,456(*)	,572(**)	0,181	-0,048	-0,03	0,16	-0,119	0,088	-0,102	0,319	-0,114	,391(*)
3	0,216	0,042	-0,027	0,091	0,24	0,165	0,228	-0,238	-0,031	0,087	0,045	-0,215	0,045	0,186	0,012	0,299	0,117
4	-0,176	-0,279	-0,109	0,046	-,448(*)	-0,329	-0,193	-0,024	-0,113	-0,055	-0,054	,382(*)	-0,169	-0,168	-0,188	-0,118	-,379(*)
5	-0,246	-0,012	-0,103	0,166	-0,133	-0,035	-0,261	-0,229	-0,221	-0,056	0,144	0,047	0,149	0,228	-0,216	-0,023	0,129
6	0,26	,378(*)	,590(**)	0,223	0,004	0,175	-0,106	-0,203	-0,017	-0,148	,395(*)	0,212	0,328	0,066	0,134	,427(*)	0,27
7	0,177	,451(*)	0,206	0,06	,535(**)	,476(**)	0,319	0	-0,273	0,248	0,074	-0,093	0,252	0,204	0,218	-0,1	,479(**)
8	0,188	0,074	0,122	0,18	0,09	-0,047	0,189	0,048	0,154	0,155	0,254	-0,067	,423(*)	-0,058	0,176	0,251	0,258
9	0,078	0,179	0,187	0,34	0,073	0,259	0,14	0,11	-0,119	-0,046	-0,003	0,292	0,143	-0,013	0,183	0,143	0,199
10	,392(*)	,414(*)	0,315	0,072	,505(**)	,440(*)	,433(*)	-0,071	-0,143	0,302	0,047	-0,164	0,204	-0,03	0,31	0,113	,383(*)
11	0,102	0,319	,524(**)	0,355	0,293	,423(*)	-0,13	-0,024	0,074	0	0,165	0,219	0,08	0,042	0,091	,466(**)	0,085
12	0,298	,388(*)	0,323	-0,15	0,208	0,247	,410(*)	-0,054	0,199	-0,175	0,189	-0,238	,406(*)	-0,07	0,299	0,067	,657(**)
13	-,518(**)	-0,353	-0,216	-0,111	-0,227	-0,039	-0,296	0	0,304	-0,268	-0,261	0,193	-0,258	-0,177	-,381(*)	0,218	-0,167
14	,376(*)	,364(*)	,390(*)	0,045	0,037	-0,116	0,136	-0,264	0,082	0,024	0,198	-0,054	0,296	-0,078	0,34	0,354	-0,039
15	0,252	0,093	,436(*)	,498(**)	0,324	,503(**)	0,168	-0,096	0,148	0,05	0,226	-0,07	0,333	0,274	0,254	0,172	,629(**)
16	0,293	0,303	,530(**)	0,148	,526(**)	,579(**)	0,205	-0,156	0,152	-0,056	0,102	0,012	0,091	0,198	,361(*)	0,275	,714(**)
17	,487(**)	-0,3	0,171	0,104	-0,295	-0,123	0,334	0,031	0,134	0	-0,101	0,15	-0,185	-0,29	-0,1	0,246	-0,105
18	1	0,314	,603(**)	0,098	0,071	0,084	,454(*)	-0,023	0,283	0,08	0,123	-0,028	0,092	-0,06	,420(*)	0,117	0,197
19	0,314	1	,490(**)	0,096	0,32	0,279	0,214	-0,014	-0,072	0,231	0,233	0,034	,370(*)	-0,215	0,276	0,118	0,179
20	,603(**)	,490(**)	1	0,282	0,29	0,345	0,18	-0,105	0,266	0	0,183	0,034	,404(*)	-0,062	0,287	,431(*)	0,325
21	0,098	0,096	0,282	1	0,314	0,325	0,069	-0,198	-0,057	,517(**)	0,319	,372(*)	0,317	0,281	-0,108	,364(*)	0,179
22	0,071	0,32	0,29	0,314	1	,771(**)	0,25	0,06	-0,121	0,348	-0,28	0,044	0,132	0,225	0,311	0,27	,405(*)
23	0,084	0,279	0,345	0,325	,771(**)	1	,363(*)	0,215	-0,187	0,158	-0,227	0,097	0,023	0,068	0,132	0,211	,527(**)
24	,454(*)	0,214	0,18	0,069	0,25	,363(*)	1	0,339	-0,112	0,105	-0,233	-0,033	0,081	-0,187	0,351	-0,101	0,33

	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34
25	-0,023	-0,014	-0,105	-0,198	0,06	0,215	0,339	1	0,021	-0,17	-0,337	-0,071	-0,029	-0,245	0,142	-0,245	0,14
26	0,283	-0,072	0,266	-0,057	-0,121	-0,187	-0,112	0,021	1	-0,049	-0,066	0,01	-0,025	-0,156	-0,092	0,219	0,131
27	0,08	0,231	0	,517(**)	0,348	0,158	0,105	-0,17	-0,049	1	0,112	0,33	0,091	0,142	-0,33	0,074	-0,185
28	0,123	0,233	0,183	0,319	-0,28	-0,227	-0,233	-0,337	-0,066	0,112	1	0,134	,413(*)	0,078	-0,012	0,134	0,105
29	-0,028	0,034	0,034	,372(*)	0,044	0,097	-0,033	-0,071	0,01	0,33	0,134	1	0,014	0,026	-0,25	0,306	0,068
30	0,092	,370(*)	,404(*)	0,317	0,132	0,023	0,081	-0,029	-0,025	0,091	,413(*)	0,014	1	0,104	0,133	0,017	,371(*)
31	-0,06	-0,215	-0,062	0,281	0,225	0,068	-0,187	-0,245	-0,156	0,142	0,078	0,026	0,104	1	0,044	-0,118	0,23
32	,420(*)	0,276	0,287	-0,108	0,311	0,132	0,351	0,142	-0,092	-0,33	-0,012	-0,25	0,133	0,044	1	-0,067	0,334
33	0,117	0,118	,431(*)	,364(*)	0,27	0,211	-0,101	-0,245	0,219	0,074	0,134	0,306	0,017	-0,118	-0,067	1	0,07
34	0,197	0,179	0,325	0,179	,405(*)	,527(**)	0,33	0,14	0,131	-0,185	0,105	0,068	,371(*)	0,23	0,334	0,07	1
35	0,268	0,319	,385(*)	0,147	0,341	,470(**)	0,005	-0,059	-0,027	-0,191	0,194	0,091	0,268	0,188	,376(*)	0,007	,589(**)
36	0,226	,402(*)	,672(**)	,410(*)	0,314	,378(*)	0,108	0,032	0,211	0,099	0,256	-0,054	,400(*)	-0,08	0,268	0,351	,444(*)
37	-0,124	-0,26	-0,342	-0,011	-0,34	-0,254	0,041	0,189	0,15	-0,195	0,088	-0,008	0,092	-0,056	-0,122	-0,294	0,058
38	,548(**)	0,353	,390(*)	0,051	0,165	0,339	,500(**)	0,12	0,114	0,025	0,093	-0,187	0,126	-0,314	0,09	0,072	0,279
39	,402(*)	,464(**)	,419(*)	-0,156	0,009	0,208	0,329	-0,096	0,074	-0,148	0,125	-0,132	-0,026	-0,179	0,242	-0,088	0,139
40	0,296	-0,023	0,05	,385(*)	-0,115	-0,162	0,005	-,447(*)	0,226	0,245	,396(*)	0,305	0,174	-0,068	-0,165	0,287	0,013
41	0,268	0,041	0,182	0,008	-0,145	-0,116	0,273	0,024	-0,124	-0,254	0,211	0,021	0,253	-0,306	0,242	-0,068	0,183
42	0,299	0,011	,443(*)	-0,145	0,04	0,114	0,095	0,076	0,134	-0,277	0,052	0,14	0,165	-0,151	0,153	0,237	0,291
43	0,074	0,181	,371(*)	0,063	0,062	0,02	-0,065	-0,269	-0,097	-0,298	,417(*)	-,393(*)	0,308	0,246	0,243	0,164	,380(*)
44	-0,066	-0,122	-0,013	0,042	0,068	0,133	0,303	0,084	-0,265	-0,065	-0,281	0,182	-0,061	0,026	0,216	0,006	0,154
45	0,191	0,017	-0,134	-0,082	-0,18	-0,154	0,104	-0,173	-0,194	0,08	0,193	-0,059	-,374(*)	-0,105	0,291	-0,158	-0,215
46	0,035	-0,043	-0,32	-0,163	-0,084	-0,193	0,041	-0,176	-0,139	0,238	0,122	0,149	-0,252	0,311	-0,099	-0,045	-0,054
47	-0,08	0,18	0,296	0,148	0,124	0,052	0,049	0,169	0,296	0,052	0,188	0,065	,400(*)	-0,032	-0,044	0,359	0,342
48	-0,007	,411(*)	0,311	0,111	,449(*)	,391(*)	0,081	-0,129	-0,284	-0,064	0,044	-0,183	,472(**)	0,246	0,219	0,101	,511(**)
49	0,073	-0,022	-0,137	0,332	-0,024	-0,077	0,107	-0,266	0,033	0,295	0,095	0,14	0	0,12	-0,336	0,192	0,008
50	0,238	,424(*)	,600(**)	0,14	0,182	0,318	0,224	-0,159	0,085	-0,074	0,268	0,351	0,324	-0,22	0,293	0,263	,447(*)

35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50

	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50
1	,425(*)	0,075	0,221	-0,051	0,224	0,137	0,114	,393(*)	0,014	0,195	0,121	0,103	-0,118	0,14	0,256	,371(*)
2	,375(*)	0,213	0,077	,523(**)	,577(**)	0,004	0,175	0,216	0,053	0,059	0,14	0,147	-0,012	0,183	-0,02	,380(*)
3	0,088	-0,103	-0,024	0,288	-0,103	0,328	-0,069	-0,035	0,123	-0,028	-0,068	0,172	0,02	0,229	0,275	-0,082
4	-0,19	-0,2	0,028	-,444(*)	-0,225	0,008	0,247	0,002	-0,24	0,241	0,103	-0,225	-0,116	-,464(**)	-0,148	0,101
5	0,165	0,178	0,139	-0,201	-0,214	-0,037	-0,058	-0,135	-0,042	0,096	-0,062	0,23	0,133	0,293	0,095	0,034
6	,541(**)	,478(**)	-0,131	0,066	0,107	0,106	0,238	,558(**)	0,273	0,018	0,028	-0,102	,419(*)	,393(*)	-0,017	,609(**)
7	,529(**)	0,307	-0,136	0,255	0,168	-0,062	0,269	0,105	0,148	0,006	-0,008	0,276	0,239	,573(**)	0,101	0,254
8	0,063	0,203	-0,156	0,264	-0,232	0,2	0,025	0,02	-0,011	0,103	-0,139	-0,131	0,258	0,286	-0,128	0,058
9	0,041	0,277	-0,045	-0,067	-0,026	-0,102	-0,209	0,109	-0,035	,363(*)	0,078	-0,137	-0,062	-0,039	-0,133	0,303
10	,404(*)	0,346	-0,224	,406(*)	0,165	0,12	0,183	0,1	0,045	0,115	0,123	0,149	0,147	,555(**)	0,056	0,293
11	0,323	,475(**)	-0,081	-0,106	0,194	0,126	-0,025	0,309	0,17	-0,147	-0,177	-0,183	0,205	-0,069	-0,009	0,333
12	,370(*)	0,357	0,107	,373(*)	0,334	0,189	0,214	0,314	,373(*)	-0,025	-0,122	0,084	0,353	,409(*)	0,068	,426(*)
13	-0,205	-0,171	0,077	-0,29	-0,045	-0,122	-,371(*)	-0,092	-0,309	0,138	-0,199	-0,152	-0,114	-0,253	-0,055	-0,064
14	-0,003	0,252	-0,301	0,22	0,208	0,192	-0,037	-0,035	0,225	-0,075	-0,038	0,036	0,009	0,047	-0,032	0,097
15	,570(**)	,637(**)	-0,11	0,295	0,033	0,056	0,005	0,114	0,296	0,134	-0,015	-0,218	0,206	0,339	-0,025	,368(*)
16	,662(**)	,502(**)	-0,269	0,317	0,241	0,027	0,158	,393(*)	,434(*)	0,075	0,034	-0,086	0,337	,515(**)	-0,076	,604(**)
17	-0,198	-0,045	0,133	0,275	-0,022	0,322	0,282	0,321	-0,148	0,235	0,243	0	-0,071	-0,175	0,317	0,067
18	0,268	0,226	-0,124	,548(**)	,402(*)	0,296	0,268	0,299	0,074	-0,066	0,191	0,035	-0,08	-0,007	0,073	0,238
19	0,319	,402(*)	-0,26	0,353	,464(**)	-0,023	0,041	0,011	0,181	-0,122	0,017	-0,043	0,18	,411(*)	-0,022	,424(*)
20	,385(*)	,672(**)	-0,342	,390(*)	,419(*)	0,05	0,182	,443(*)	,371(*)	-0,013	-0,134	-0,32	0,296	0,311	-0,137	,600(**)
21	0,147	,410(*)	-0,011	0,051	-0,156	,385(*)	0,008	-0,145	0,063	0,042	-0,082	-0,163	0,148	0,111	0,332	0,14
22	0,341	0,314	-0,34	0,165	0,009	-0,115	-0,145	0,04	0,062	0,068	-0,18	-0,084	0,124	,449(*)	-0,024	0,182
23	,470(**)	,378(*)	-0,254	0,339	0,208	-0,162	-0,116	0,114	0,02	0,133	-0,154	-0,193	0,052	,391(*)	-0,077	0,318
24	0,005	0,108	0,041	,500(**)	0,329	0,005	0,273	0,095	-0,065	0,303	0,104	0,041	0,049	0,081	0,107	0,224
25	-0,059	0,032	0,189	0,12	-0,096	-,447(*)	0,024	0,076	-0,269	0,084	-0,173	-0,176	0,169	-0,129	-0,266	-0,159
26	-0,027	0,211	0,15	0,114	0,074	0,226	-0,124	0,134	-0,097	-0,265	-0,194	-0,139	0,296	-0,284	0,033	0,085
27	-0,191	0,099	-0,195	0,025	-0,148	0,245	-0,254	-0,277	-0,298	-0,065	0,08	0,238	0,052	-0,064	0,295	-0,074
28	0,194	0,256	0,088	0,093	0,125	,396(*)	0,211	0,052	,417(*)	-0,281	0,193	0,122	0,188	0,044	0,095	0,268

	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50
29	0,091	-0,054	-0,008	-0,187	-0,132	0,305	0,021	0,14	-,393(*)	0,182	-0,059	0,149	0,065	-0,183	0,14	0,351
30	0,268	,400(*)	0,092	0,126	-0,026	0,174	0,253	0,165	0,308	-0,061	-,374(*)	-0,252	,400(*)	,472(**)	0	0,324
31	0,188	-0,08	-0,056	-0,314	-0,179	-0,068	-0,306	-0,151	0,246	0,026	-0,105	0,311	-0,032	0,246	0,12	-0,22
32	,376(*)	0,268	-0,122	0,09	0,242	-0,165	0,242	0,153	0,243	0,216	0,291	-0,099	-0,044	0,219	-0,336	0,293
33	0,007	0,351	-0,294	0,072	-0,088	0,287	-0,068	0,237	0,164	0,006	-0,158	-0,045	0,359	0,101	0,192	0,263
34	,589(**)	,444(*)	0,058	0,279	0,139	0,013	0,183	0,291	,380(*)	0,154	-0,215	-0,054	0,342	,511(**)	0,008	,447(*)
35	1	0,296	-0,131	0,285	0,092	0,126	0,326	0,231	0,114	-0,147	-0,067	-0,148	0,07	,529(**)	-0,203	,410(*)
36	0,296	1	-0,101	0,17	0,167	-0,061	0,095	0,269	0,351	0,158	-0,121	-0,236	,518(**)	0,209	-0,075	,546(**)
37	-0,131	-0,101	1	-0,255	-0,009	,373(*)	0,217	0,051	-0,09	-0,221	0,027	0,182	0,147	-0,234	,496(**)	-0,106
38	0,285	0,17	-0,255	1	,383(*)	0,077	0,237	0,042	0,133	-0,087	-0,136	-0,241	-0,107	0,261	-0,043	0,14
39	0,092	0,167	-0,009	,383(*)	1	-0,087	0,069	0,151	0,274	0,006	0,181	0,019	-0,24	0,068	0,101	0,339
40	0,126	-0,061	,373(*)	0,077	-0,087	1	0,296	-0,03	-0,082	-,415(*)	0,017	0,134	0,07	-0,092	,490(**)	0,066
41	0,326	0,095	0,217	0,237	0,069	0,296	1	,420(*)	0,225	0,021	0,003	-0,226	0,199	0,104	0,125	0,339
42	0,231	0,269	0,051	0,042	0,151	-0,03	,420(*)	1	0,24	0,105	0,01	-0,059	0,335	0,03	0,068	,492(**)
43	0,114	0,351	-0,09	0,133	0,274	-0,082	0,225	0,24	1	-0,007	-0,033	-0,126	0,263	,402(*)	0,101	0,248
44	-0,147	0,158	-0,221	-0,087	0,006	-,415(*)	0,021	0,105	-0,007	1	0,039	-0,142	-0,122	0,011	-0,132	0,308
45	-0,067	-0,121	0,027	-0,136	0,181	0,017	0,003	0,01	-0,033	0,039	1	,366(*)	-0,22	-0,144	0,082	0,124
46	-0,148	-0,236	0,182	-0,241	0,019	0,134	-0,226	-0,059	-0,126	-0,142	,366(*)	1	-0,081	-0,105	,450(*)	-0,266
47	0,07	,518(**)	0,147	-0,107	-0,24	0,07	0,199	0,335	0,263	-0,122	-0,22	-0,081	1	0,199	0,053	,413(*)
48	,529(**)	0,209	-0,234	0,261	0,068	-0,092	0,104	0,03	,402(*)	0,011	-0,144	-0,105	0,199	1	0,015	0,238
49	-0,203	-0,075	,496(**)	-0,043	0,101	,490(**)	0,125	0,068	0,101	-0,132	0,082	,450(*)	0,053	0,015	1	-0,175
50	,410(*)	,546(**)	-0,106	0,14	0,339	0,066	0,339	,492(**)	0,248	0,308	0,124	-0,266	,413(*)	0,238	-0,175	1

ANKETA

Teiginiai	Taip	Tikriausiai taip	Tikriausiai ne	Ne	Pastabos
1.Man patinka matyti gražius paveikslus, meno vertybes.					
2.Manau ateityje rinktis profesiją, susietą su menu.					
3.Manau, kad per kūrybines pamokas man pavyksta išreikšti tai, ką noriu pasakyti.					
4.Manau, kad mano darbai mažai vertingi.					
5.Ką nors veikdamas pasitikiu savo jėgomis.					
6.Mano gyvenime ypatingą vietą užima kūryba.					
7.Man patinka mokytis dailės mokykloje.					
8.Man įdomu tai, ką aš veikiu dailės mokykloje.					
9.Man labai svarbi kitų žmonių nuomonė apie tai, ką aš veikiu.					
10.Dailės mokykloje patiriu didelę dalį teigiamų emocijų.					
11.Dažnai bendraamžiai grupėje man trukdo sukaupti dėmesį į užduoties vykdymą.					
12.Manau, kad dailės pamokose aš tobulėju kaip asmenybė.					
13.Labiau patinka stebėti sukurtus kūrinius, nei kurti pačiam.					
14.Papildomo ugdymo veikloje					

sužinau apie žymių žmonių gyvenimą, kas skatina tobulėti ir mane patį (pačią).					
15.Dailės pamokose aš užsimirštu apie problemas šeimoje.					
16.Dailės pamokose kartais randu atsakymą į man iškilusias problemas.					
17.Dailės pamokos man sukelia papildomų problemų.					
18.Man smagu, kai esu dalyvis bendroje parodoje.					
19.Ateityje norėčiau surengti savo kūrybos parodą.					
20.Manau, kad dabar ir ateityje papildomo ugdymo veikloje įgytą patirtį aš kūrybiškai galėsiu pritaikyti savo profesijoje.					
21.Kurdamas galvoju, kokį išpūdį mano darbas padarys kitiems.					
22.Rekomenduočiau ir kitiems bendraamžiams papildomo ugdymo veiklą, tokią kaip dailės mokykla.					
23.Lankau dailės pamokas, nes tikiuosi gauti naujų žinių, tobulėti.					
24.Mano darbų vertinimui yra svarbiausia mano draugų nuomonė.					
25.Lankau dailės pamokas, nes mama ar tėtis liepė.					
26.Tarp bendraamžių jaučiuosi nejaukiai.					
27.Grupėje jaučiuosi gerai.					
28.Kolektyve mėgstu vadovauti.					
29.Esu malonus, bendraudamas su					

tėvais.					
30.Jaučiu, kad gaunu daug teigiamų įvertinimų ir dėl to, kad papildomo ugdymo veikla man padeda tobulėti.					
31.Manau, kad turiu daugiau teigiamų savybių nei neigiamų.					
32.Manau, kad papildomo ugdymo veikla daro man didelę įtaką, tobulinant bendravimo įgūdžius.					
33.Darbas ar studijavimas yra mano mėgstama veikla.					
34.Po dailės pamokų jaučiuosi ramiau ir saugiau.					
35.Norėčiau, kad mano kūrinius pamatytų kuo daugiau žmonių.					
36.Kūryba man sukelia džiugias emocijas.					
37.Man labiausiai patinka dirbti su molio medžiaga.					
38.Manau, kad emocijas lengviau išreikšti kūryboje, nei atvirai.					
39.Labiausiai man patinka pamokos, kur galiu dirbti su spalvomis.					
40.Man malonu stebėti dailės kūrinius.					
41.Man patinka harmoninga, sutvarkyta aplinka.					
42.Manau, kad mene galima iškelti ir parodyti visuomenines problemas.					
43.Manau, kad mano veikla gali atnešti pasauliui kažką gero.					
44.Manau, kad dailės kūriniai yra informacijos perteikimas.					

45. Dažnai jokia veikla man neįdomi.					
46. Mokykloje jaučiuosi gerai.					
47. Savaitgalyje dar daug mokausi ar užsiimu kūrybine ar technine veikla.					
48. Dailės mokykla man patraukli ir tuo, kad čia galiu susipažinti, bendrauti su kitais draugais ir mokytojais.					
49. Kai esu verčiamas daryti, tai kas man nepatinka, tai sukelia man protesto veiksmų reakciją.					
50. Manau, kad bėgant metams, mano dėmesys meninei veiklai stiprėja.					